

І. Власова, С. Калашнікова,
О. Оржель, В. Рябченко,
К. Трима, Л. Червона

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ УНІВЕРСИТЕТІВ

ПРЕПРИНТ
(АНАЛІТИЧНІ МАТЕРІАЛИ)

Національна академія педагогічних наук України
Інститут вищої освіти

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ УНІВЕРСИТЕТІВ

ПРЕПРИНТ
(АНАЛІТИЧНІ МАТЕРІАЛИ)

Електронне видання

Київ 2021

УДК 378.014.6:005.35](477)

Т33

<https://doi.org/10.31874/978-617-7644-52-0-2021>

Рецензенти:

Манько В. М. — доктор педагогічних наук, професор, головний науковий співробітник науково-організаційного центру, Національна академія Служби безпеки України;

Стойка А. В. — доктор наук з державного управління, професор, завідувач кафедри туризму, Донецький державний університет управління (м. Маріуполь);

Ховрак І. В. — доктор економічних наук, доцент, в. о. проректора з науково-педагогічної роботи, міжнародної діяльності та інвестицій, Університет державної фіскальної служби України (м. Ірпінь).

*Рекомендовано до друку Вченою радою Інституту вищої освіти НАПН України
(протокол № 11/4 від 4 жовтня 2021 р.)*

Теоретичні основи реалізації соціальної відповідальності університетів: пре-Т33 принт (аналітичні матеріали). І. Власова, С. Калашнікова, О. Оржель, В. Рябченко, К. Трима, Л. Червона; за заг. ред. С. Калашнікової та О. Оржель. — Електронне видання. — Київ : Інститут вищої освіти НАПН України, 2021. — 161 с.

ISBN 978-617-7644-52-0

Видання підготовлено авторським колективом Відділу взаємодії університетів і суспільства Інституту вищої освіти НАПН України за результатами виконання першого етапу НДР «Політика та механізми реалізації соціальної відповідальності університетів України» (2021–2023 рр.).

У публікації визначено теоретичні основи реалізації соціальної відповідальності університетів, окреслено ключові сфери соціальної відповідальності, схарактеризовано її виміри (когнітивний, екологічний, етичний, правовий, фінансовий, економічний, управлінський та ін.).

Публікація буде корисною для здобувачів, викладачів, дослідників вищої освіти, інших осіб, зацікавлених у модернізації вищої освіти, посиленні соціальної ролі університетів, залученні громадянського суспільства до реалізації структурних реформ, глибинних структурних трансформацій.

УДК 378.014.6:005.35](477)

ISBN 978-617-7644-52-0

© Інститут вищої освіти НАПН України, 2021
© І. Власова, С. Калашнікова, О. Оржель та ін., 2021
© ТОВ «Видавнича група «Шкільний світ», дополіграфічна підготовка, 2021

ЗМІСТ

4 Анотація

6 Вступ

8 РОЗДІЛ 1. ОЛЕНА ОРЖЕЛЬ

Визначення теоретичних основ реалізації соціальної відповідальності університетів

34 РОЗДІЛ 2. ВОЛОДИМИР РЯБЧЕНКО

Взаємодія та розвиток університету і суспільства крізь призму соціальної відповідальності

86 РОЗДІЛ 3. ЛЕСЯ ЧЕРВОНА

Соціальна відповідальність університету: студентський вимір

107 РОЗДІЛ 4. ІННА ВЛАСОВА

Фінансове забезпечення реалізації соціальної відповідальності університету

138 РОЗДІЛ 5. КАТЕРИНА ТРИМА

Взаємодія університетів і громадських організацій у контексті соціальної відповідальності: теоретичні основи

155 Висновки дослідження

АНОТАЦІЯ

Препринт (аналітичні матеріали) спрямований на визначення й обґрунтування теоретичних основ реалізації соціальної відповідальності університетів. Здійснено аналіз наявних концепцій і поглядів на соціальну відповідальність університетів. Запропоновано теорію університетської соціальної відповідальності на основі трикутника знань та відповідно до цієї теорії визначено поняття соціальної університетської відповідальності. Актуалізовано соціальну відповідальність університетів у контексті сталого розвитку. Запропоновано й інтерпретовано моделі, які відображають взаємодію університетів і суспільства у вимірах сталого розвитку. Ролі студентів у структурі соціальної відповідальності університетів розглянуто з двох позицій — відповідальності університетів перед студентами та відповідальності самих студентів як частини університетської спільноти. Проаналізовано провідні міжнародні університетські рейтинги на предмет вимірювання показників університетської соціальної відповідальності та її фінансового забезпечення. Ідентифіковано тенденцію зростання соціальної відповідальності університетів у процесі сталого інвестування. Засвідчено тенденцію до поглиблення взаємодії університетів і громадських організацій у контексті соціальної відповідальності.

Ключові слова: соціальна відповідальність університетів, стейкхолдери, стратегія розвитку університетів, концептуальна рамка трикутника знань, соціально відповідальні громадяни, світоглядна компетентність, сталий розвиток, моделі взаємодії університетів і суспільства, процеси та практики сталого інвестування, громадський університет.

SUMMARY

The preprint (a collection of analytical papers) is aimed at identification and substantiation of theoretical foundations underlying university social responsibility and its implementation. The analysis of contemporary conceptual frameworks and interpretations of university social responsibility is undertaken; the university social responsibility theory rooted in knowledge triangle is devised and based on this the definition of university social responsibility is given. University social responsibility is considered in the context of sustainable development. Several models that represent and interpret university — community engagement in the context of sustainable development are proposed. Students' roles in university social responsibility implementation are examined from two angles: university responsibility to the students and students' responsibility per se when students are regarded as members of university community. Leading international university rankings regarding indicators and measurements of university social responsibility and its financial backing and provision are investigated. The trend towards boosting university social responsibility under sustainable investment is identified, as well as the trend towards enhancement of collaboration between universities and NGOs in the context of university social responsibility.

Key words: university social responsibility, stakeholders, university development strategy, knowledge triangle conceptual framework, socially responsible citizens, worldview competence, sustainable development, university-community engagement models, processes and practices of sustainable investment, civic university.

Препринт (аналітичні матеріали) «Теоретичні основи реалізації соціальної відповідальності університетів» представляє результати першого етапу виконання НДР «Політика та механізми реалізації соціальної відповідальності університетів України» (2021–2023 рр.).

Дослідження здійснюється колективом Відділу взаємодії університетів і суспільства Інституту вищої освіти Національної академії педагогічних наук України. До складу авторського колективу входять працівники Відділу взаємодії та суспільства:

керівник:

Оржель Олена — доктор наук з державного управління, доцент, головний науковий співробітник Відділу;

виконавці:

Власова Інна — доктор педагогічних наук, доцент, провідний науковий співробітник Відділу;

Калашнікова Світлана — доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України, головний науковий співробітник Відділу;

Рябченко Володимир — доктор філософських наук, старший науковий співробітник, завідувач Відділу;

Червона Леся — кандидат філософських наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник Відділу;

Трима Катерина — кандидат політологічних наук, старший науковий співробітник Відділу.

Мета наукового дослідження — визначити й обґрунтувати підходи до формування політики та запровадження механізмів реалізації соціальної відповідальності університетів України.

Завдання наукового дослідження визначено таким чином:

- визначити теоретичні основи реалізації соціальної відповідальності університетів;
- здійснити аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду формування політики та реалізації соціальної відповідальності університетів;
- обґрунтувати підходи, принципи та механізми реалізації соціальної відповідальності університетів України.

Перший етап (2021 рік) наукового дослідження спрямовано на обґрунтування теоретичних основ реалізації соціальної відповідальності університетів. Результати виконання першого етапу презентовані в цій публікації у форматі препринту (аналітичних матеріалів).

ВИЗНАЧЕННЯ ТЕОРЕТИЧНИХ ОСНОВ РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ УНІВЕРСИТЕТІВ

Олена ОРЖЕЛЬ,

доктор наук з державного управління, доцент,
головний науковий співробітник,
Відділ взаємодії університетів і суспільства,
Інститут вищої освіти НАПН України
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-9912-0173>

АНОТАЦІЯ

У розділі здійснено аналіз наявних концепцій і поглядів на соціальну відповідальність університетів, виявлено ключові дескриптори, за допомогою яких це явище аналізується і концептуалізується. За результатами аналізу запропоновано авторську теорію університетської соціальної відповідальності на основі трикутника знань, актуальну для глобального знаннєвого суспільства.

АКТУАЛЬНІСТЬ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ

Дослідження присвячено визначенню теоретичних основ соціальної відповідальності університетів як підґрунтя для вироблення й реалізації політик соціальної відповідальності університетами України.

Актуальність тематики обумовлена:

- популярністю й поширенням теми соціальної відповідальності університетів у європейському та глобальному освітологічному дискурсі та відсутністю належної уваги до цього питання у вітчизняному просторі вищої освіти;
- необхідністю теоретичного опрацювання цього питання задля розкриття сутності та значущості соціальної відповідальності університетів для української освітянської спільноти.

Важливість теми підтверджується численними публікаціями, їх зростанням у другому десятилітті XXI століття¹. Іншим доказом популярності й значущості соціальної відповідальності університетів є кількість ініціатив, програм, проєктів, які реалізуються університетами різних країн і континентів, що підтверджується аналізом університетських вебсайтів.

ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ІЗ ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Джерелами дослідження соціальної відповідальності університетів, включно з дослідженнями, завершеними в попередні роки^{2,3,4,5}, стали:

- документальна база UNESCO, OECD, Європейського Союзу, інших міжнародних і міждержавних утворень, насамперед — Європейського простору вищої освіти;
- науково-теоретичні й емпіричні дослідження (переважно англomовні);
- напрацювання освітніх проєктів, університетських об'єднань та асоціацій, що виступають промоутерами соціальної відповідальності університетів;
- установчі документи університетів різних країн (стратегії, кодекси, програми тощо), що перебувають у відкритому доступі й розміщені на університетських сайтах, інша інформація з університетських сайтів, присвячена соціальній відповідальності університетів.

Аналіз зазначених джерел свідчить про масштабність (score) поширення досліджуваного явища, його розмаїтість і множинність тлумачень соціальної відповідальності університетів дослідниками, експертами, фахівцями, що представляють спільноту вищої освіти.

¹ Meseguer-Sánchez V., Abad-Segura E., Belmonte-Ureña Luis Jesús, Molina-Moreno V. Examining the Research Evolution on the Socio-Economic and Environmental Dimensions on University Social Responsibility. *International Journal of Environmental Research and Public Health*. July 2020. 17(13):4729. DOI: <https://doi.org/10.3390/ijerph17134729>.

² Оржель О. Соціальна відповідальність університету як фактор впливу на оцінювання якості вищої освіти. *Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина I) (препринт)* / за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ : Ін-т вищої освіти НАПН України, 2018. С. 118–136. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2019/08/Analiz_ocinki_VO_v_umovah_internac_ch1_analit_IVO-2018-172p_avtors-kolektiv.pdf.

³ Оржель О. Механізми оцінювання якості вищої освіти в контексті університетської соціальної відповідальності. *Оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: методичні рекомендації* / за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ : Ін-т вищої освіти НАПН України, 2019. С/ 99–113. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2021/02/ocinka_yakosti_VO_v_umovah_evrointegrac_analit_IVO-2020-125p_avtors-kolektiv.pdf.

⁴ Оржель О. Соціальна відповідальність університету як фактор впливу на формування та оцінювання якості вищої освіти: досвід Великої Британії. *Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали у двох частинах* / за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ : Прінтеко, 2020. С. 294–307. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2021/03/Analiz_ocinki_VO_v_umovah_internac_ch1-2_analit_IVO-2020-317p_avtors-kolektiv.pdf.

⁵ Оржель О. Соціальна відповідальність університету як фактор впливу на оцінювання якості вищої освіти. *Механізми оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: монографія* / за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ : Ін-т вищої освіти НАПН України, 2020. С. 183–209. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2021/03/Ocinka_yakosti_VO_v_umovah_evrointegrac_Monogr_IVO-2020-220p_avtors-kolektiv.pdf.

СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ «СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ УНІВЕРСИТЕТІВ»

Різні дослідники й наукові школи по-різному тлумачать походження (витоки) соціальної відповідальності університетів, визначають її проблемно-концептуальне поле та її сутність. У цьому дослідженні ми не ставимо за мету розповіді історію виникнення університетської соціальної відповідальності й еволюцію розвитку її різних концепцій. Але вважаємо за необхідне окреслити основні погляди на сутність цього явища, підходи до його тлумачення та визначення з метою виявлення ключових концептуальних дескрипторів як конструктивів для формування теорії університетської соціальної відповідальності.

Далі наводимо стислий виклад поширених тлумачень, концепцій, поглядів на соціальну відповідальність університетів.

Поширеним є погляд на соціальну відповідальність університетів як одну з модифікацій корпоративної соціальної відповідальності (далі — КСВ), що повністю узгоджується з концепцією університету як корпорації⁶, що походить із Середньовіччя⁷.

У контексті КСВ соціальну відповідальність університету можна тлумачити як відповідальність перед місцевою громадою, де розташований університет: «Університетська соціальна відповідальність є зобов'язанням закладу розвивати ініціативи, які просувають його відносини з різними соціальними групами» (*USR is a commitment of the university institution to develop initiatives that promote its relationship with the different social groups of society*)⁸.

Аналогічний погляд на соціальну відповідальність університету зафіксований у визначенні, запропонованому проектом ESPRIT (що реалізовувався в межах Програми Tempus): «Соціальна відповідальність вищої освіти стосується зобов'язань закладу вищої освіти та його студентів співпрацювати із суспільством, у якому вони здійснюють свою діяльність, та вживати певних дій для виконання цього зобов'язання» (*The social responsibility / engagement of higher education relates to institutions' and their students' commitment to contribute to the society in which they operate and the actions they take to pursue this commitment*)⁹. Сьогодні відповідальність закладу вищої освіти (далі — ЗВО) за взаємодію і співпрацю з місце-

⁶ Elva L. Ramos-Monge, Xavier Llinàs Audet, Jesús Barrena-Martínez. Universities as Corporate Entities: The Role of Social Responsibility in Their Strategic Management, Corporate Governance and Strategic Decision Making. *Okechukwu Lawrence Emeagwali, IntechOpen*. DOI: <https://doi.org/10.5772/intechopen.69931>.

⁷ The Rise of Medieval Universities. Science and Its Times: Understanding the Social Significance of Scientific Discovery. *Encyclopedia.com*. September 8, 2021. URL: <https://www.encyclopedia.com/science/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/rise-medieval-universities>.

⁸ Meseguer-Sánchez V., Abad-Segura E., Belmonte-Ureña Luis Jesús, Molina-Moreno V. Examining the Research Evolution on the Socio-Economic and Environmental Dimensions on University Social Responsibility. *International Journal of Environmental Research and Public Health*. July 2020. P. 2. 17(13):4729. DOI: <https://doi.org/10.3390/ijerph17134729>.

⁹ TEMPUS ESPRIT. The Social Benchmarking Tool. *The Tempus ESPRIT Project Enhancing the Social Characteristics and Public Responsibility of Israeli Teaching through an HEI Student Alliance*. C. 26. URL: http://media.wix.com/ugd/1556f8_30cc19088f7243c3949a5fdc7ec92f99.pdf.

вими громадами втілилась у концепцію **university — community engagement**^{10, 11, 12, 13}. Розвиток корпоративної соціальної відповідальності відбувався так само інтенсивно, як і розвиток університетської соціальної відповідальності, що зафіксовано в багатьох публікаціях^{14,15,16}. Сучасні концепції корпоративної соціальної відповідальності відходять від тлумачення відповідальності перед місцевою громадою, натомість розширюють коло стейкхолдерів і сфери відповідальності, що також притаманно університетській соціальній відповідальності. Заклад вищої освіти — аналог корпорації, що має нести відповідальність за наслідки своєї діяльності та вплив на громаду, суспільство, довкілля, промисловість, на своїх клієнтів і працівників¹⁷.

Популярною сьогодні є чотирирівнева піраміда корпоративної соціальної відповідальності¹⁸ (Carroll's Pyramid за іменем її автора). Відповідно до неї в соціальній відповідальності вбачається чотири рівні (або компоненти):

- економічна відповідальність;
- юридична відповідальність;
- етична (моральна) відповідальність;
- доброчинність (філантропія).

Інші розвідки соціальної відповідальності фіксують уточнення та / або розширення кола стейкхолдерів, перед якими несуть відповідальність корпорації та університети^{19,20,21}.

¹⁰ Daniel T. L. Shek, Robert M. Hollister. (Editors). *University Social Responsibility and Quality of Life: A Global Survey of Concepts and Experiences*. Springer, 2017. 298 p.

¹¹ Petersen Il-haam, Kruss Glenda. Universities as change agents in resource-poor local settings: An empirically grounded typology of engagement models. *Technological Forecasting and Social Change*. 2021. Volume 167. 120693. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.techfore.2021.120693>.

¹² Talloires Network of Engaged Universities. URL: <https://talloiresnetwork.tufts.edu>.

¹³ Truly Civic: Strengthening the connection between universities and their places. *UPP Foundation Civic University Commission*. URL: <https://upp-foundation.org/wp-content/uploads/2019/02/Civic-University-Commission-Final-Report.pdf>.

¹⁴ Lo C. WH., Pang R. X., Egri C. P., Li P. HY. University Social Responsibility: Conceptualization and an Assessment Framework. In: Shek D., Hollister R. (eds). *University Social Responsibility and Quality of Life. Quality of Life in Asia*, 2017. Vol 8. P. 38–40. Springer, Singapore. DOI: https://doi.org/10.1007/978-981-10-3877-8_4.

¹⁵ Vasilescu R., Barna C., Epure M., Baicu C. Developing university social responsibility: A model for the challenges of the new civil society. *Procedia — Social and Behavioral Sciences*. 2010. Vol. 2. Issue 2. P. 4177–4182. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2010.03.660>.

¹⁶ Merrill N. Doing Good in Society: A comparative study of the communication of the ethical aspects of Corporate Social Responsibility in Germany and the US. URL: [https://projekter.aau.dk/projekter/en/studentthesis/doing-good-in-society-a-comparative-study-of-the-communication-of-the-ethical-aspects-of-corporate-social-responsibility-in-germany-and-the-us\(ce20fc7e-b238-4118-99f6-b2e994791b30\).html](https://projekter.aau.dk/projekter/en/studentthesis/doing-good-in-society-a-comparative-study-of-the-communication-of-the-ethical-aspects-of-corporate-social-responsibility-in-germany-and-the-us(ce20fc7e-b238-4118-99f6-b2e994791b30).html).

¹⁷ Gomez-Vasquez L. University Social Responsibility: A Social Transformation of Learning. *March 2014. Conference: 9th Quest for Global Competitiveness Conference*, San Juan, Puerto Rico. URL: https://www.researchgate.net/publication/305400973_University_Social_Responsibility_A_Social_Transformation_of_Learning.

¹⁸ Carroll A. B. Carroll's pyramid of CSR: taking another look. *International Journal of Corporate Social Responsibility*, 2016. № 1, 3. DOI: <https://doi.org/10.1186/s40991-016-0004-6>.

¹⁹ Gomez-Vasquez L., Morales B., Juan Carlos Vadi Fantauzzi. *University Social Responsibility: A Social Transformation of Learning*. 24 p.

²⁰ Lo C. WH., Pang R. X., Egri C. P., Li P. HY. University Social Responsibility: Conceptualization and an Assessment Framework. In: Shek D., Hollister R. (eds). *University Social Responsibility and Quality of Life. Quality of Life in Asia*, 2017. Vol 8. Springer, Singapore. P. 48-50. DOI: https://doi.org/10.1007/978-981-10-3877-8_4.

²¹ Merrill N. Doing Good in Society: A comparative study of the communication of the ethical aspects of Corporate Social Responsibility in Germany and the US. URL: [https://projekter.aau.dk/projekter/en/studentthesis/doing-good-in-society-a-comparative-study-of-the-communication-of-the-ethical-aspects-of-corporate-social-responsibility-in-germany-and-the-us\(ce20fc7e-b238-4118-99f6-b2e994791b30\).html](https://projekter.aau.dk/projekter/en/studentthesis/doing-good-in-society-a-comparative-study-of-the-communication-of-the-ethical-aspects-of-corporate-social-responsibility-in-germany-and-the-us(ce20fc7e-b238-4118-99f6-b2e994791b30).html).

Розроблення та запровадження міжнародного стандарту соціальної відповідальності ISO 26000²² значно розширює тлумачення соціальної відповідальності.

Включення до ключових принципів соціальної відповідальності поваги до інтересів стейкхолдерів розширює коло бенефіціарів соціальної відповідальності, включаючи до нього співробітників, клієнтів, споживачів, громаду й ширше суспільство.

Важливими також є й інші принципи: підзвітність, прозорість, етична поведінка, визнання верховенства права, повага до міжнародних норм поведінки, повага до прав людини. Такий підхід, по суті, виводить соціальну відповідальність зі сфери добровільних зобов'язань (прихильності й відданості певній справі або громаді, спільноті, як то передбачає КСВ) і перетворює на обов'язок дотримуватися законів, правил, процедурних норм (hard law) або інституційних, організаційних, культурних норм і традицій (soft law).

Зростання уваги до захисту довкілля й запобігання змінам клімату, до питань стійкого (сталого) розвитку і включення «зеленої» тематики до сфери соціальної відповідальності торкнулось як корпорацій, так і університетів.

Соціальна відповідальність університетів проявляється як зобов'язання дбати про довкілля, енергозбереження, зменшення викидів вуглекислого газу, ощадливе використання природних ресурсів. Такий підхід до соціальної відповідальності реалізований багатьма університетами різних континентів, наприклад:

- Green University²³, Бангладеш;
- University of Northern British Columbia²⁴, Канада;
- National University of Singapore²⁵, Сінгапур.

Глобального характеру набула університетська ініціатива Green Campus, до якої приєдналися десятки університетів із різних континентів²⁶. Цю ініціативу доповнює Green University Network²⁷, яка діє під егідою ООН та об'єднує університети різних континентів, які прагнуть «озеленення» університетського кампусу, щоденної університетської діяльності й освітніх програм, а також залучення до «зелених» практик та ініціатив студентства та суспільства.

Екологічні («зелені») зобов'язання університетів часто поєднуються в стратегіях, програмах соціальної відповідальності університетів зі стійким (сталим) розвитком, Цілями розвитку тисячоліття.

.....
²² ISO 26000: guidance on social responsibility. URL: <https://iso26000.info/iso26000>.

²³ Green University. URL: <https://green.edu.bd/aboutus/vision-mission>.

²⁴ Canada's Green University. URL: <https://www2.unbc.ca/green>.

²⁵ Creating a greener and more sustainable campus. URL: <https://news.nus.edu.sg/creating-a-greener-and-more-sustainable-campus>.

²⁶ Students' Opinion About Green Campus Initiatives: A South American University Case Study. URL: https://link.springer.com/chapter/10.1007%2F978-3-030-15864-4_26. DOI:10.1007/978-3-030-15864-4_26.

²⁷ Green University Network. URL: <https://www.unep.org/explore-topics/education-environment/why-does-education-and-environment-matter/green-university>.

Наприклад, стратегія University of Aberdeen (Велика Британія) має розділ «Sustainability and Social Responsibility»²⁸, у якому університет бере зобов'язання в межах соціальної відповідальності не тільки зменшити викиди вуглецю та масу твердих відходів, але також заохочувати й навчати університетську спільноту жити та працювати, дотримуючись принципів стійкості, зберігати довкілля та біологічне розмаїття, здійснювати дослідження, спрямовані на запобігання погодним і кліматичним катаклізмам тощо.

Паралельно з ініціативою Green Campus розвивається ініціатива Sustainable Campus²⁹, яка підтримується багатьма університетами та міжнародним рейтингом кращих університетів світу QS World University Rankings³⁰.

СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ УНІВЕРСИТЕТІВ І ЦІЛІ РОЗВИТКУ ТИСЯЧОЛІТТЯ

Концепцію соціальної відповідальності університету, укорінену в Глобальних цілях сталого розвитку (також відомих як Цілі розвитку тисячоліття)³¹, запропонували автори статті «*Examining the Research Evolution on the Socio-Economic and Environmental Dimensions on University Social Responsibility*»³². Вони виділяють у соціальній відповідальності університету екологічний, економічний, гуманітарний, соціальний, здоров'язбережувальний виміри, площини добробуту й рівноправ'я. Іншими словами, соціальна відповідальність університету розгортається навколо 17 Цілей розвитку тисячоліття³³, що передбачає зосередження уваги на скороченні нерівності, сприянні економічному зростанню та інноваціях, відповідальному споживанні та виробництві, забезпеченні гідних умов праці тощо.

На необхідності відображення Глобальних цілей сталого розвитку в освітніх програмах як прояві соціальної відповідальності університетів наголошували різні автори³⁴, що зокрема представлено в публікації «*Towards a Socially Responsible University: Balancing the Global with the Local*»³⁵.

²⁸ University of Aberdeen Sustainability and Social Responsibility. URL: <https://www.abdn.ac.uk/about/strategy-and-governance/sustainability-environment-and-social-responsibility-102.php>.

²⁹ Sustainable Campus. URL: <https://www.osc.hokudai.ac.jp/en/what-sc>.

³⁰ 8 Tips for A More Sustainable Campus. URL: <https://www.topuniversities.com/blog/8-tips-more-sustainable-campus>.

³¹ Глобальні цілі сталого розвитку. URL: <https://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/sustainable-development-goals.html>.

³² Meseguer-Sánchez V., Abad-Segura E., Belmonte-Ureña Luis Jesús, Molina-Moreno V. Examining the Research Evolution on the Socio-Economic and Environmental Dimensions on University Social Responsibility. *International Journal of Environmental Research and Public Health*. July 2020. 17(13):4729. DOI: <https://doi.org/10.3390/ijerph17134729>.

³³ Там само.

³⁴ Bawa A. Redesigning the Curriculum for the 21st Century. *Towards a Socially Responsible University: Balancing the Global with the Local*. 2017. URL: <https://www.universityworldnews.com/post.php?story=20170321104538732>.

³⁵ Higher Education in the World 6: Towards a Socially Responsible University: Balancing the Global with the Local. 543 p. URL: http://www.guninetwork.org/files/download_full_report.pdf.

Відданість і спрямування зусиль на досягнення Глобальних цілей сталого розвитку підтверджує і **Rome Ministerial Communiqué**³⁶, яке визначає вищу освіту ключовим актором у досягненні цілей сталого розвитку: «Вища освіта буде ключовим актором у забезпеченні досягнення Глобальних цілей сталого розвитку ООН» (*Higher education will be a key actor in meeting the United Nations' Sustainable Development Goals*)³⁷.

З 2019 року міжнародний рейтинг **Times Higher Education** запровадив оцінювання університетів за фактором їх впливу на суспільство, що на практиці означає визначення успішності й внеску закладу вищої освіти в досягнення Глобальних цілей сталого розвитку³⁸. Автори рейтингу пояснюють, що досягнення Цілей сталого розвитку є справою багатьох учасників, що потребує об'єднання зусиль, ресурсів, знань та експертного досвіду різних суб'єктів, включаючи ресурси окремого університету й вищої освіти загалом³⁹.

Всесвітня конференція UNESCO «Освіта для стійкого розвитку»⁴⁰ (17–19 травня 2021 р.) завершилась ухваленням **Berlin Declaration on Education for Sustainable Development**⁴¹ — документом, що мобілізує освітян усіх рівнів освіти (від раннього дитинства до вищої освіти й навчання упродовж життя) взяти відповідальність (commit to the following) за впровадження освіти для стійкого розвитку на всіх рівнях та в різних формах освіти (дошкільної, професійної, вищої, формальної, неформальної, інформальної, навчання дорослих), ураховуючи глобальні потреби та національні пріоритети, наявні ресурси та можливості різних сторін, зберігаючи цілісний підхід, визнаючи взаємозалежність усіх вимірів стійкого розвитку.

Ухвалена декларація наголошує, що освіта для стійкого розвитку має стати базовим компонентом освітніх систем з обов'язковим включенням до всіх програм на різних рівнях освіти тематики збереження та захисту довкілля, ощадного використання ресурсів і запобігання кліматичним змінам.

СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ УНІВЕРСИТЕТІВ І БОЛОНСЬКИЙ ПРОЦЕС

Значний внесок у розвиток університетської соціальної відповідальності був зроблений Болонським процесом. Концепцією соціального виміру (social

³⁶ Rome Ministerial Communiqué. 19 November 2020. P. 4. URL: http://www.ehea.info/Upload/Rome_Ministerial_Communique.pdf.

³⁷ Там само.

³⁸ Impact Rankings: FAQs. URL: <https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/impact-rankings-faqs>.

³⁹ Impact Rankings Methodology 2021. URL: https://www.timeshighereducation.com/sites/default/files/breaking_news_files/the_impactrankings_methodology_2021_v1.3_final.pdf.

⁴⁰ World Conference on Education for Sustainable Development. URL: <https://en.unesco.org/events/ESDfor2030>.

⁴¹ Berlin Declaration on Education for Sustainable Development. URL: <https://en.unesco.org/sites/default/files/esdfor2030-berlin-declaration-en.pdf>.

dimension) Болонського процесу передбачено, що студентська спільнота має віддзеркалювати розмаїтість і різноманітність суспільства⁴², що включає (відповідно до London Communiqué⁴³):

- системне зменшення бар'єрів на шляху до вищої освіти для окремих вразливих і недостатньо представлених груп, полегшення їм доступу до вищої освіти;
- збільшення відповідальності університетів за належне забезпечення студентських послуг і створення гнучких траєкторій навчання;
- посилення соціальної справедливості;
- сприяння згуртуванню, демократизації, суспільному благу.

Урізноманітнення й розширення студентської аудиторії, студентоцентроване викладання та навчання, спонукають університети запроваджувати й створювати умови для навчання упродовж життя, вносити змістовні й організаційні зміни в освітні програми, застосовувати новітні технології та методики, прилаштовуючи їх до потреб різних груп студентів (наприклад, вечірнього або дистанційного навчання)⁴⁴.

Додаток II «**Principles and Guidelines to Strengthen the Social Dimension of Higher Education in the EHEA**»⁴⁵ до Римського комюніке пропонує подальше посилення соціального виміру Європейського простору вищої освіти (далі — ЄПВО) та розширює його тлумачення. Цей документ не тільки покладає відповідальність на університети й органи державної влади країн-учасниць ЄПВО за усунення системних бар'єрів і полегшення доступу до вищої освіти, але також додає до соціального виміру Болонського процесу залучення громади (community engagement) — взаємодію університетів і громад як двосторонню, взаємовигідну й суспільно корисну співпрацю, партнерство, здатне одночасно відповісти на потреби суспільства та покращити викладацьку й дослідницьку діяльність, інші напрями університетської діяльності, а також сприяння розмаїттю, рівноправ'ю та інклюзії⁴⁶. У документі також розкрито й уточнено зміст соціального виміру вищої освіти та відповідальність ЗВО за його дотримання й упровадження.

Додатково до зазначеного Римське комюніке:

- наголошує на суспільній відповідальності за вищу освіту та самої вищої освіти («public responsibility for and of higher education»);

.....
⁴² London Communiqué. URL: http://www.ehea.info/Upload/document/ministerial_declarations/2007_London_Communique_English_588697.pdf.

⁴³ Там само.

⁴⁴ Widening Participation for Equity and Growth: A Strategy for the Development of the Social Dimension and Lifelong Learning in the European Higher Education Area to 2020. URL: http://www.ehea.info/media/ehea.info/file/2015_Yerevan/71/5/Widening_Participation_for_Equity_and_Growth_A_Strategy_for_the_Development_of_the_SD_and_LLL_in_the_EHEA_to_2020_613715.pdf.

⁴⁵ Rome Ministerial Communiqué. Annex II. 2020. URL: http://ehea.info/Upload/Rome_Ministerial_Communique_Annex_II.pdf.

⁴⁶ Там само.

- містить згадку про те, що останню редакцію Magna Charta Universitatum було доповнено такими глобальними цінностями вищої освіти, як розмаїття й соціальна та громадянська відповідальність: «Ми вітаємо включення до нещодавно оновленої версії Великої хартії університетів таких глобальних цінностей, як розмаїття, соціальна та громадянська відповідальність» (*We appreciate the inclusion in the recently updated Magna Charta Universitatum of the global values of diversity and social and civic responsibility*)⁴⁷.

Іншими словами, відповідно до подвійної добровільно-зобов'язальної природи Болонського процесу раніше чи пізніше соціальний вимір має бути впроваджено в системи вищої освіти всіма державами-учасницями Європейського простору вищої освіти. Тим самим відповідальність за розширення та полегшення доступу до вищої освіти, усунення бар'єрів на шляху до вищої освіти, підтримка студентів і студентські послуги, інклюзія, розмаїття студентської спільноти мають взяти ті університети, які вважають себе частиною ЄПВО.

Значною мірою Болонський процес був відповіддю на ті ґрунтовні зміни, які відбувались у вищій освіті у другій половині ХХ століття та продовжуються до цього часу. Трансформаційні процеси, пов'язані з глобалізацією, конкуренцією на ринку освітніх послуг, масовизацією вищої освіти, демократизацією систем вищої освіти та суспільства загалом значно змінили «портрет» сучасного ЗВО, перетворивши його з «вежі зі слонов'ячої кістки»⁴⁸ (елітарного храму, закритого для широкого загалу) на відкритий заклад, небайдужий до проблем суспільства, готовий до служіння і співпраці з громадою⁴⁹.

За таких обставин соціальна відповідальність розуміється як відкритість⁵⁰ і підзвітність, що на практиці реалізується як необхідність збирати й оприлюднюють інформацію про свою значущість, доводити ефективність використання публічних і приватних коштів, виділених на вищу освіту, наводити докази свого служіння⁵¹.

СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ УНІВЕРСИТЕТІВ ТА UNESCO

В утвердженні соціальної відповідальності університетів важлива роль належить UNESCO. З кінця минулого століття UNESCO розвиває питання зростання соціальної ролі вищої освіти і в цьому контексті — зростання відповідальності закладів вищої освіти. Сучасний дискурс про роль вищої освіти, у якому UNESCO

⁴⁷ Там само, Р. 8.

⁴⁸ Meyer M., Sporn B. Leaving the Ivory Tower: Universities' Third Mission and the Search for Legitimacy. June 2018. DOI: <https://doi.org/10.3217/zfhe-13-02/03>.

⁴⁹ Pearce J., Pearson M. The ivory tower and beyond: Bradford university at the heart of its communities. URL: https://talloiresnetwork.tufts.edu/wp-content/uploads/REAP_Report_Bradford_U.pdf.

⁵⁰ Keikoh R. Developing University Social Responsibility: A Business Ethics Approach to Information Disclosure in Japan. Springer, 2021. 160 p. DOI: <https://doi.org/10.1007/978-981-16-5489-3>.

⁵¹ Kövér Á., Franger G. Leaving the Ivory Tower: Universities' Third Mission and the Search for Legitimacy. University and Society: Interdependencies and Exchange. Edward Elgar Publishing, 2019. P. 42–43.

є лідером і провідним учасником, відбувається в межах переосмислення ролі й місії освіти взагалі^{52, 53, 54} та є частиною глобального освітологічного дискурсу^{55, 56, 57}.

Стаття 1 **World Declaration on Higher Education for the Twenty-First Century** (Всесвітньої декларації про вищу освіту для XXI століття)⁵⁸, ухваленої на конференції UNESCO в 1998 році, формулює місію вищої освіти так: «...сприяти стійкому розвитку та вдосконаленню суспільства» (*mission to contribute to the sustainable development and improvement of society as a whole*)⁵⁹.

Припускаємо, що саме зі Всесвітньої декларації про вищу освіту для XXI століття розпочався дискурс про третю (соціальну) місію вищої освіти. Наразі третя місія не має більш-менш усталеного визначення й трактується як «*outreach*», тобто охоплення діяльністю, соціальними послугами різних верств населення, зв'язки з бізнесом, сприяння місцевому економічному розвитку тощо⁶⁰. Доволі популярним є погляд на третю місію як служіння суспільству⁶¹ та як прояв університетської соціальної відповідальності⁶².

Стаття 2 вищезгаданої декларації серед іншого визначає відповідальність ЗВО, персоналу та студентства як⁶³:

- здатність незалежно й відповідально обговорювати морально-етичні та соціально-культурні питання, виконувати роль інтелектуальних авторитетів,

⁵² Rethinking Education: Towards a global common good? UNESCO. 2015. URL: <https://unevoc.unesco.org/forum/RethinkingEducation.pdf>.

⁵³ Rethinking learning: a review of social and emotional learning for education systems. New Delhi : Mahatma Gandhi Institute of Education for Peace and Sustainable Development (India), 2020. URL: https://d1c337161ud3pr.cloudfront.net/files%2Fc1178d56-5c72-460b-bd58-02bfba9a6abd_RL_Rethinking%20Learning%20-%20A%20Review%20of%20Social%20and%20Emotional%20Learning%20For%20Education%20System.pdf.

⁵⁴ Thinking Higher and Beyond Perspectives on the Futures of Higher Education to 2050. UNESCO IESALC. 2021. URL: http://www.guninetwork.org/files/thinking-higher-and-beyond_en-format_final.pdf.

⁵⁵ Rethinking Education: Investing in skills for better socio-economic outcomes. COM (2012) 669 final. European Commission, Strasbourg, 20.11.2012. URL: https://www.cedefop.europa.eu/files/com669_en.pdf.

⁵⁶ Think Scenarios. Rethink Education. OECD. 2006. <https://doi.org/10.1787/19900716>. URL: https://read.oecd-ilibrary.org/education/think-scenarios-rethink-education_9789264023642-en#page3.

⁵⁷ Silova I., Rappleye J., Auld E. Beyond the Western Horizon: Rethinking Education, Values, and Policy Transfer. In: Fan G., Popkewitz T. *Handbook of Education Policy Studies*. Springer, Singapore. 2020. URL: doi.org/10.1007/978-981-13-8347-2_1.

⁵⁸ World Declaration on Higher Education for the Twenty-First Century: Vision and Action. URL: https://bice.org/app/uploads/2014/10/unesco_world_declaration_on_higher_education_for_the_twenty_first_century_vision_and_action.pdf.

⁵⁹ Там само.

⁶⁰ Lassnigg L., Hartl J., Unger M., Schwarzenbacher I. Higher Education Institutions and the Knowledge Triangle Improving the interaction between education, research and innovation. Institute for Advanced Studies, Wien, March 2017. P. 13–14. URL: <https://irihs.ihs.ac.at/id/eprint/4228>.

⁶¹ MUGABI HENRY Institutionalisation of the 'Third Mission' of the University: The case of Makerere University. Tampere University Press, 2014. URL: https://www.academia.edu/18933705/Institutionalisation_of_the_Third_Mission_of_the_University_The_Case_of_Makerere_University.

⁶² Karlsen J., Larrea M. Does a Responsible University Need a Third Mission? *The Responsible University*. Palgrave Macmillan. 2019. pp. 173–199. DOI: <https://doi.org/10.1007/978-3-030-25646-3>.

⁶³ World Declaration on Higher Education for the Twenty-First Century: Vision and Action. URL: https://bice.org/app/uploads/2014/10/unesco_world_declaration_on_higher_education_for_the_twenty_first_century_vision_and_action.pdf.

використовувати інтелектуальні здібності та вплив для поширення універсальних цінностей миру, справедливості, свободи, рівноправ'я, солідарності;

- необхідність постійно здійснювати аналіз соціальних, економічних, культурних, політичних подій, виявляти тенденції, робити прогнози, зосереджуючись на попередженнях і запобіганні кризам і загрозам;
- усвідомлення та практикування академічної свободи й автономії, залишаючись суспільно відповідальними та підзвітними;
- роль у виявленні та вирішенні проблем, що впливають на благополуччя та добробут громад, націй і глобального суспільства.

До Комюніке UNESCO **«Нова динаміка вищої освіти і науки для соціальної зміни і розвитку»**⁶⁴ увійшов розділ «Соціальна відповідальність вищої освіти». Документ покладає на вищу освіту відповідальність за *«покращення нашого розуміння багатогранних проблем, які включають соціальний, економічний, науковий і культурний виміри і нашу здатність відповідати їм. Вона повинна привести суспільство до створення глобальних знань, які б відповідали глобальним викликам, між іншим викликам продовольчої безпеки, зміни клімату, розподілу водних ресурсів, міжкультурного діалогу, запровадження відтворювальних джерел енергії та охорони здоров'я»*⁶⁵.

Відповідно, від закладів вищої освіти очікують⁶⁶:

- просування *«критичного мислення і активної громадянської позиції»*;
- сприяння *«освіті соціально відповідальних громадян, які прагнуть до створення миру, захисту прав людини і цінностей демократії»* та здатні сприяти *«сталому розвитку, миру, добробуту і реалізації прав людини»*⁶⁷.

Зазначене Комюніке включає розділ «Навчання, дослідження і інновації», що окреслює відповідальність і завдання ЗВО щодо збільшення досліджень та інновацій і відповідно збільшення фінансування для цього напряму університетської діяльності. Щодо останнього — ідеться про державно-приватне партнерство, включаючи співпрацю з малим та середнім бізнесом.

Щодо змісту й тематики досліджень — Комюніке закликає університети *«шукати областей дослідження і навчання, які можуть стосуватися проблем, пов'язаних з благополуччям населення, і становити міцну основу для науки і технологій на місцевому рівні»*⁶⁸. Окрім того, саме на вищу освіту покладається відповідальність за створення взаємовигідного партнерства *«з громадами і громадянським суспільством для полегшення обміну і передачі відповідних знань»*⁶⁹.

⁶⁴ Нова динаміка вищої освіти і науки для соціальної зміни і розвитку. Всесвітня конференція з вищої освіти. 2009: UNESCO, Париж, 5–8 липня 2009 року. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/952_011.

⁶⁵ Там само.

⁶⁶ Там само.

⁶⁷ Там само.

⁶⁸ Там само.

⁶⁹ Там само.

Таким чином, концепція UNESCO вводить у сферу соціальної відповідальності університетів співпрацю з місцевими громадами, бізнесом, громадянським суспільством. На відміну від концепції університетської соціальної відповідальності, що походить від КСВ, в основі підходу UNESCO — знання, якими університет ділиться з різними категоріями, групами, спільнотами та які збирає, дістає від них, оскільки знання є головним ресурсом (активом) знаннєвого суспільства, характерними ознаками якого UNESCO вважає універсальний (всеосяжний) доступ до знань і справжній (щирий) обмін ними⁷⁰.

У згаданому Комюніке UNESCO в контексті обговорення соціальної відповідальності вищої освіти багато разів згадуються «інновації» та «суспільство знань», ще частіше з'являється слово «знання» в різних словосполученнях: «системи знань», «передача знань» та інші. Саме вищій освіті UNESCO віддає вирішальну роль у формуванні знаннєвого суспільства, у просуванні досліджень, інновацій та креативності.

Глибоке науково-теоретичне осмислення знаннєвого суспільства було здійснено UNESCO в документі «**World Report: Towards Knowledge Societies**»⁷¹, де характерними особливостями знаннєвого суспільства визначені «здатність виявляти, продукувати, обробляти (аналізувати), перетворювати (трансформувати), поширювати та використовувати інформацію для нарощування знань та їх застосування заради людського розвитку»⁷². Знання визнаються публічним благом, доступним кожному⁷³ і використовуються не тільки для економічного, але й для людського розвитку⁷⁴. Аналогічні ідеям UNESCO думки щодо розвитку суспільства знань знаходимо в публікаціях OECD⁷⁵, World Bank⁷⁶, інших міжнародних організацій і спільнот⁷⁷.

Звіт порушує багато важливих і актуальних сьогодні питань, зокрема про урізноманітнення викладання й навчання у зв'язку з існуванням щонайменше 4 типів (категорій) знань:

- описових знань (факти, інформація);
- процесних, процедурних (procedural) знань (таких, що дають відповідь на питання «як?»);
- роз'яснювальних знань (таких, що дають відповідь на питання «чому? для чого?»);

⁷⁰ UNESCO World Report: Towards Knowledge Societies. 2005. P. 17. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000141843>.

⁷¹ Там само. P. 18.

⁷² Knowledge societies are about capabilities to identify, produce, process, transform, disseminate and use information to build and apply knowledge for human development. UNESCO World Report: Towards Knowledge Societies. P. 27.

⁷³ UNESCO World Report: Towards Knowledge Societies, P. 18.

⁷⁴ Там само.

⁷⁵ Tertiary Education for the Knowledge Society. Volume 2. Special features: Equity, Innovation, Labour market, Internationalisation. OECD, 2008. URL: <https://www.oecd.org/education/skills-beyond-school/41266759.pdf>.

⁷⁶ Constructing Knowledge Societies: New Challenges for Tertiary Education. Directions in Development; Washington, DC : World Bank, 2002. URL: <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/15224>.

⁷⁷ Global Knowledge Initiative. URL: <http://globalknowledgeinitiative.org>.

- поведінкових знань, а також множинних інтелектів, згадуючи, крім традиційних логіко-математичного та лінгвістичного інтелекту, також емоційний, просторовий, кінестетичний, міжособистісний та інші інтелекти⁷⁸.

Окрім того, у Звіті йдеться про місцеві знання (тобто неакадемічні, ненаукові знання, якими володіють місцеві громади) та indigenous knowledge — природні, первісні знання певних етносів, спільнот або корінних народів — і необхідність турботливо ставитись до них і за можливості не втратити⁷⁹.

У пізнішій публікації UNESCO **«Rethinking Education: Towards a global common good»**⁸⁰ дається розширене тлумачення знань як «інформації, ідей (розуміння), вмінь і навичок, цінностей і ставлення (позиції), здобутих завдяки навчанню»⁸¹ та зазначається, що знання нерозривно пов'язані з культурним і соціальним, контекстом, інституційним і природним середовищем, у яких вони створювались і відтворювались⁸². Автори зазначеної публікації продовжують розвивати ідеї соціальної відповідальності освіти, стверджуючи, що освіта, знання, інновації потрібні для спільного блага та кращого майбутнього (to build a better future for all)⁸³, що впливає зі змісту та назви публікації.

Таким чином, інновації посідають важливе місце в концепції соціальної відповідальності вищої освіти UNESCO. Інновації переважно розуміються як технологічні винаходи, новітні науково-технічні рішення, а інноваційна діяльність університетів тлумачиться в термінах трансферу знань, співпраці з бізнесом, комерціалізації знань через патенти тощо. В усіх опрацьованих нами документах UNESCO знаходимо відмову від такого — досить вузького — тлумачення інновацій; натомість, інновації мають існувати й допомагати вирішувати проблеми в усіх сферах життя: соціальній, гуманітарній, культурній, технічній, економічній, політичній тощо.

⁷⁸ UNESCO World Report: Towards Knowledge Societies, 2005. P. 60–61. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000141843>.

⁷⁹ Там само. P. 147–148.

⁸⁰ “Information, understanding, skills, values and attitudes acquired through learning. As such, knowledge is linked inextricably to the cultural, social, environmental and institutional contexts in which it is created and reproduced”. Rethinking Education: Towards a global common good. UNESCO, 2015. P. 16.

⁸¹ Там само.

⁸² Там само.

⁸³ Rethinking Education: Towards a global common good? UNESCO. 2015. P. 4. URL: <https://unevoc.unesco.org/e-forum/RethinkingEducation.pdf>.

СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ УНІВЕРСИТЕТІВ І ТРИКУТНИК ЗНАНЬ

З поступовим розвитком та утвердженням у науково-експертному дискурсі концепції знаннєвого суспільства оформлюється концепція трикутника знань як рамки (моделі), здатної пояснити роль знань у сучасному суспільстві^{84, 85, 86}.

У суспільстві знань попит на знання різної природи існує постійно серед різних категорій громадян, спільнот (наприклад, місцевих громад або політичних партій), підприємств, органів державної влади, міжнародних організацій тощо. Університети виступають осередками (центрами), де відповідно до університетських місій, знання продукуються (створяться), зберігаються, поширюються.

Соціальна відповідальність за донесення знань до широкого загалу та їх застосування для «вдосконалення суспільства» актуалізує третю — соціальну — місію університету. Таким чином, з'являється трикутник знань, у якому три вершини співпадають з університетськими місіями:

- викладання й навчання (поширення знань, або освітня місія);
- дослідницької діяльності (продукування, творення знань);
- третьою місією, яка наразі не має усталеного найменування й існує під назвами «інновації», «трансфер знань», «співпраця з бізнесом», «здатність до працевлаштування», соціальної відповідальності⁸⁷ тощо.

Нині університети в різних куточках світу закладають в основу своїх стратегій і програм соціальної відповідальності підходи, запропоновані UNESCO:

- соціальна відповідальність університету реалізується в різних сферах діяльності університету;
- соціальна відповідальність, як правило, включає співпрацю з бізнесом, місцевою громадою;
- соціальна відповідальність значною мірою ґрунтується на дослідженнях, науково-технічних рішеннях, які дослідники можуть запропонувати університетським зовнішнім стейкхолдерам, одночасно проявляючи дбайливе ставлення й увагу до потреб внутрішніх стейкхолдерів: студентів, персоналу.

Необхідно зазначити, що існують інші, крім опрацьованих вище, погляди на соціальну відповідальність університетів: наприклад, доповідь QS Stars «**The Rise**

⁸⁴ Lassnigg L., Hartl J., Unger M., Schwarzenbacher I. Higher Education Institutions and Knowledge Triangle: Improving the interaction between education, research and innovation. *IHS Sociological Series Working Paper 118*. Institute for Advanced Studies, Wien, March 2017. 74 p. URL: <https://irihs.ihs.ac.at/id/eprint/4228>.

⁸⁵ Perez Vico E., Schwaag Serger S., Wise E., Benner M. Knowledge Triangle Configurations at Three Swedish Universities. *Foresight and STI Governance*. 2017. Vol. 11. № 2. P. 68–82. DOI: <https://doi.org/10.17323/2500-2597.2017.2.68.82>.

⁸⁶ Unger M., Polt W. The Knowledge Triangle between Research, Education and Innovation — A Conceptual Discussion. *Foresight and STI Governance*. 2017. Vol. 11. № 2. P. 10–26. DOI: <https://doi.org/10.17323/2500-2597.2017.2.10.26>.

⁸⁷ Karlsen J., Larrea M. Does a Responsible University Need a Third Mission? *The Responsible University*. Palgrave Macmillan. 2019. P. 173–199. DOI: <https://doi.org/10.1007/978-3-030-25646-3>.

of Social Responsibility in Higher Education»⁸⁸ або концепція **«Civic university»⁸⁹** Великої Британії.

Однак вважаємо, що опрацьований матеріал дає змогу зробити певні висновки щодо стану розроблення теорії університетської соціальної відповідальності й здійснити перші кроки задля її розроблення в межах заявленої нами дослідницької теми.

СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ УНІВЕРСИТЕТІВ: ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ

Проведений аналіз показав, що наразі не існує більш-менш поширеної концепції / теорії соціальної відповідальності університетів, із чим погоджуються інші дослідники цього явища⁹⁰. Натомість існує багато відмінних або схожих тлумачень, концепцій, підходів і поглядів на соціальну відповідальність університетів (далі — СВУ).

Сьогодні науково-експертні спільноти вищої освіти готові до більш ґрунтовного осмислення СВУ. У кількох монографіях^{91, 92, 93}, що з'явилися протягом останніх п'яти років та узагальнюють результати здобутків різних наукових шкіл, знаходимо спроби концептуалізації СВУ з використанням багатьох «змінних», тобто елементів, що впливають на формування та розвиток соціальної відповідальності на інституційному, національному й міжнародному рівнях.

Проаналізовані концепції СВУ дали змогу визначити ключові концептуальні дескриптори для соціальної відповідальності університетів, їх перелік надано в таблиці 1.

Разом із тим, нам не вдалося знайти теорію, придатну для розв'язання нашого дослідницького завдання:

- пояснити зростання університетської соціальної відповідальності в глобальному контексті;
- довести необхідність її визнання та практикування українськими університетами;
- закласти основи для вироблення й реалізації політики соціальної відповідальності в університетах України.

.....
⁸⁸ The Rise of Social Responsibility in Higher Education. 2019. URL: <https://www.qs.com/portfolio-items/rise-of-social-responsibility-in-higher-education>.

⁸⁹ Truly Civic: Strengthening the connection between universities and their places. UPP Foundation Civic University Commission. URL: <https://upp-foundation.org/wp-content/uploads/2019/02/Civic-University-Commission-Final-Report.pdf>.

⁹⁰ Lo C. WH., Pang R. X., Egri C. P., Li P. HY. University Social Responsibility: Conceptualization and an Assessment Framework. In: Shek D., Hollister R. (eds). *University Social Responsibility and Quality of Life. Quality of Life in Asia*. 2017. Vol 8. Springer, Singapore. P. 40. DOI: https://doi.org/10.1007/978-981-10-3877-8_4.

⁹¹ The Responsible University. Palgrave Macmillan. 2019. DOI: <https://doi.org/10.1007/978-3-030-25646-3>.

⁹² Lo C. WH., Pang R. X., Egri C. P., Li P. HY. University Social Responsibility: Conceptualization and an Assessment Framework. In: Shek D., Hollister R. (eds). *University Social Responsibility and Quality of Life. Quality of Life in Asia*. 2017. Vol 8. Springer, Singapore. P. 40. DOI: https://doi.org/10.1007/978-981-10-3877-8_4.

⁹³ Kövér Á., Franger G. Leaving the Ivory Tower: Universities' Third Mission and the Search for Legitimacy. *University and Society: Interdependencies and Exchange*. Edward Elgar Publishing, 2019. P. 42–43.

Таблиця 1.

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ДЕСКРИПТОРИ ЯК КОНСТРУКТИ ТЕОРІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ УНІВЕРСИТЕТІВ

Концептуальні дескриптори соціальної відповідальності університетів	Джерела, витoki			
	Концепція соціальної відповідальності університетів як модифікація КСВ	Соціальний вимір Болонського процесу	Концепція соціальної відповідальності університетів UNESCO	Інші джерела
Знання			√	√
Знаннєве суспільство (суспільство знань)			√	√
Освіта як суспільне благо			√	√
Стейкхолдери	√	√	√	√
Відповідальність як дотримання законів, стандартів, правил, норм	√	√		√
Відповідальність як усвідомлена необхідність, добровільно взяті зобов'язання	√	√	√	√
Стійкий (сталий) розвиток	√	√	√	√
Університетські місії		√	√	√
Третя місія університету			√	√
Інновації		√	√	√
Трансфер знань		√	√	√
Трикутник знань			√	√
Співпраця, взаємодія університетів із громадами, спільнотами, суспільством	√	√	√	√

У розробленні теорії університетської соціальної відповідальності, помічної для цілей нашого дослідження, ми плануємо:

- максимально врахувати й інтегрувати в теорію наявні в європейському та глобальному науковому й експертно-фаховому дискурсі концепти соціальної відповідальності університетів;
- визначити контекст для опису явища СВУ, яким, на нашу думку, є не окремий університет, місцева громада, національний простір вищої освіти, а глобальне суспільство знань, яке поступово і з різною швидкістю утверджує себе у світі, включно з Україною;
- наділити теорію пояснювальною та інструментальною силою, спроможною пояснити зростання популярності СВУ, її поширення в усьому світі, а також сприяти осмисленню становища окремого українського університету, визначенню стратегії його інституційного розвитку та сфери його соціальної відповідальності, виробленню політики та визначенню механізмів реалізації соціальної відповідальності.

Інтегральними (об'єднувальними) компонентами для теорії СВУ мають стати концепція трикутника знань і контекст глобального знаннєвого суспільства.

Соціальна відповідальність університетів зростає й поширюється у знаннєвому суспільстві, оскільки зростає:

- потреба в знаннях і збільшується кількість громадян, які є споживачами знань (наприклад, у процесі діджиталізації суспільства, банківських, поштових, соціальних послуг, освіти тощо), та «знаннєвих» працівників (knowledge workers), тобто робітників на ринку праці, для яких знання є основним ресурсом і засобом виробництва для створення додаткової вартості;
- соціальна роль університетів як осередків знань, де вони «народжуються» (продукуються), зберігаються і звідки поширюються поза академічним середовищем.

Знання стають найбільшою цінністю сучасного світу:

- «ключем» до гармонійного розвитку та виховання активного й відповідального громадянина та наповнення ринку праці кваліфікованими працівниками;
- інструментом підвищення продуктивності праці й ефективності виробництва;
- ресурсом для модернізації економіки, відмови від шкідливих для людини й довкілля технологій;
- засобом забезпечення суспільної злагоди, інклюзії, згуртування, порядку і безпеки тощо.

Університети є осередками, де знання генеруються (продукуються), поширюються, перетворюються на технологічні рішення, соціальні інновації тощо, і відповідно несуть відповідальність за поводження зі знаннями (операції зі знаннями).

Діяльність сучасного університету можна представити як трикутник, три вершини якого узгоджуються з трьома місіями університету: освітньою, дослідницькою й соціальною, які традиційно іменуються першою, другою і третьою місіями. У концепції трикутника три сторони є однаково важливими, тож сьогодні третя місія університету розглядається як рівноправна й обов'язкова поряд із першою і другою. Традиційні функції / напрями університетської діяльності забезпечують виконання університетських місій.

Кругообіг знань здійснюється всередині трикутника знань і навколо нього, у зовнішньому контексті, створюючи синергію між місіями та різними процесами / операціями зі знаннями, посилюючи (empowerment) внутрішніх і зовнішніх стейкхолдерів університету, сприяючи розв'язанню проблем і пошуку відповідей на внутрішні та зовнішні виклики.

Третю — соціальну — місію можна розглядати як місток між університетом і суспільством знань, завдяки якому відбувається постійний обмін знаннями між

університетською спільнотою та зовнішніми стейкхолдерами. Процес обміну знаннями є взаємовигідним і корисним для усіх сторін, оскільки кожен суб'єкт суспільства знань потребує знань у тій чи тій формі, виграє від їх збільшення або поглиблення.

Попит на знання збільшує відповідальність університету як перед його внутрішніми, так і перед зовнішніми стейкхолдерами. Серед внутрішніх стейкхолдерів найважливішими є здобувачі освіти, які приходять до університету по якісну освіту, здатну забезпечити особистісний розвиток, конкурентоспроможність на ринку праці, благополуччя та добробут, щасливе життя. Разом із цим, університет несе відповідальність за благополуччя, професійний розвиток і кар'єрне зростання своїх співробітників — академічного персоналу, представників інших університетських служб.

Одночасно зростає соціальна відповідальність університету перед зовнішніми стейкхолдерами, яких кожен університет визначає для себе індивідуально. Це можуть бути партнерські університети й наукові установи, бізнес-партнери, донори, представники місцевої громади або її окремих спільнот, з ким налагоджена тісна взаємовигідна співпраця. Найкраще взаємодію університету із зовнішніми стейкхолдерами можна пояснити через англійське термінологічне сполучення «community engagement», яке передбачає, що університет, долучаючись до такої взаємодії, одночасно виступає як носій знань, дарувальник чи благодійник для тих, хто потребує знанневих послуг і допомоги, і як реципієнт / бенефіціар знань, який отримує їх у процесі співпраці й обміну знаннями з партнерами, фахівцями, пересічними громадянами.

Зі зростанням соціальної ролі університету й збільшенням кола осіб (фізичних і юридичних), перед якими університет несе соціальну відповідальність, стає очевидним, що соціальна відповідальність поширюється на всі сфери університетської діяльності й охоплює три місії університету, університетське врядування та студентське самоврядування, управління людськими ресурсами та професійний розвиток персоналу, утримання університетської інфраструктури, екологічний менеджмент, фінансовий менеджмент, трудові відносини, права людини тощо.

Особливої уваги в теорії соціальної відповідальності університету потребує третя — соціальна — місія. Вона полягає в тому, щоб запропонувати й донести знання як найбільшу цінність, актив, ресурс розвитку сучасного суспільства не тільки до студентства, а й до широкого загалу — місцевої громади, спільнот, що її утворюють, груп інтересів, громадянського суспільства, наукових та експертно-фахових об'єднань, глобальних мереж тощо. Донесення знань одночасно передбачає, що університет (точніше, його персонал як знаннєві працівники) має запропонувати підходи до їх застосування, перетворення знань на спільне благо (common good): стабільне економічне зростання, гармонійний розвиток особистості, суспільну злагоду й безпеку тощо. Тож третю соціальну університетську місію можна схарактеризувати як трансформаційну, коли університет «сприяє

вдосконаленню суспільства» (згідно з поглядами UNESCO на соціальну відповідальність).

Наразі достатньо широко розвинена концепція трансформаційної ролі університету на місцевому рівні. Прикладом є народжена у Великій Британії концепція «університету, інтегрованого в громаду» (civic university). Разом із тим, розвиваються та реалізуються на практиці інші концепції: Відкрита наука (Open Science), Відповідальні дослідження й інновації (Responsible Research and Innovation), Обмін знаннями (Knowledge Exchange), у яких основними рушіями суспільного поступу визначені знання й ті установи, які продукують, поширюють знання та пропонують способи їх застосування для вирішення суспільних проблем різної природи.

Нові знання в контексті глобального знанневого суспільства продукуються під запити, потреби, під тиском і за участі суспільства, громад або спільнот інституційного, локального, національного або глобального рівнів. У такий спосіб суспільство, його окремі осередки або представники стають співтворцями знань та одночасно учасниками проєктів, програм університетської соціальної відповідальності.

Зважаючи на зазначене, соціальну відповідальність слід розглядати як наскрізний стратегічний вимір університетської діяльності, яка має визначатись і оформлюватись одночасно з університетською стратегією, спиратися на стратегічні пріоритети й відповідно до них обирати ті напрями та сфери університетської діяльності, де прояви соціальної відповідальності є особливо (стратегічно) важливими для розвитку університету, орієнтуватися на ті групи стейкхолдерів (реципієнтів), які є ключовими (стратегічно важливими) на певному етапі розвитку університету.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

- 1.** Соціальна відповідальність університету зростає в міру формування й утвердження суспільства знань і може реалізуватися як обумовлене національним законодавством або міжнародними нормами дотримання правил, стандартів, процедур і як додаткові добровільні зобов'язання університету щодо внутрішніх та / або зовнішніх стейкхолдерів.
- 2.** Соціальна відповідальність університету може реалізуватись у площинах, пов'язаних зі знаннями: як соціально відповідальне творення знань, їх поширення та пропозиції їх застосування в різних сферах суспільного життя. Разом із тим, такі доволі поширені прояви університетської соціальної відповідальності як волонтерство студентів, персоналу або доброчинність, не завжди базуються на знаннях, натомість використовують традиції служіння, філантропії, донорства.
- 3.** Теорію, придатну для розв'язання нашого дослідницького завдання, доцільно побудувати на основі концептуальної рамки трикутника знань, що дасть змогу пояснити зростання університетської соціальної відповідальності в глобальному контексті знаннєвого суспільства, обґрунтувати необхідність поширення ідей університетської соціальної відповідальності та її практикування університетами України.
- 4.** У контексті знаннєвого суспільства, спираючись на концепцію трикутника знань, соціальну відповідальність університетів можна визначити як свідоме й ефективне вироблення та реалізацію закладом вищої освіти внутрішніх і зовнішніх політик щодо продукування, збереження й поширення знань, доведення до суспільства їх значущості й опрацювання можливих підходів до їх упровадження в різних сферах економіки та суспільного життя задля особистісного розвитку та спільного блага.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Глобальні цілі сталого розвитку. URL: <https://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/sustainable-development-goals.html>.

Нова динаміка вищої освіти і науки для соціальної зміни і розвитку. Всесвітня конференція з вищої освіти. 2009: UNESCO, Париж, 5–8 липня 2009 року. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/952_011.

Оржель О. Механізми оцінювання якості вищої освіти в контексті університетської соціальної відповідальності. *Оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції* : методичні рекомендації / за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ : Ін-т вищої освіти НАПН України, 2019. С. 99–113. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2021/02/ocinka_yakosti_VO_v_umovah_evrointegrac_analit_IVO-2020-125p_avtors-kolektiv.pdf.

Оржель О. Соціальна відповідальність університету як фактор впливу на оцінювання якості вищої освіти. *Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина I) (препринт)* / за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ : Ін-т вищої освіти НАПН України, 2018. С. 118–136. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2019/08/Analiz_ocinki_VO_v_umovah_internac_ch1_analit_IVO-2018-172p_avtors-kolektiv.pdf.

Оржель О. Соціальна відповідальність університету як фактор впливу на формування та оцінювання якості вищої освіти: досвід Великої Британії. *Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції* : аналітичні матеріали у двох частинах / за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ : Прінтеко, 2020. С. 294–307. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2021/03/Analiz_ocinki_VO_v_umovah_internac_ch1-2_analit_IVO-2020-317p_avtors-kolektiv.pdf.

Оржель О. Соціальна відповідальність університету як фактор впливу на оцінювання якості вищої освіти. *Механізми оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції* : монографія / за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ : Ін-т вищої освіти НАПН України, 2020. С. 183–209. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2021/03/Ocinka_yakosti_VO_v_umovah_evrointegrac_Monogr_IVO-2020-220p_avtors-kolektiv.pdf.

8 Tips For A More Sustainable Campus. URL: <https://www.topuniversities.com/blog/8-tips-more-sustainable-campus>.

Bawa A. Redesigning the Curriculum for the 21st Century. *Towards a Socially Responsible University: Balancing the Global with the Local*. 2017. URL: <https://www.universityworldnews.com/post.php?story=20170321104538732>.

Berlin Declaration on Education for Sustainable Development. URL: <https://en.unesco.org/sites/default/files/esdfor2030-berlin-declaration-en.pdf>.

Canada's Green University. URL: <https://www2.unbc.ca/green>.

Carroll A. B. Carroll's pyramid of CSR: taking another look. *International Journal of Corporate Social Responsibility*. 2016. Nº 1, 3. DOI: <http://doi.org/10.1186/s40991-016-0004-6>.

Constructing Knowledge Societies: New Challenges for Tertiary Education. *Directions in Development*. Washington, DC: World Bank, 2002. URL: <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/15224>.

Creating a greener and more sustainable campus. URL: <https://news.nus.edu.sg/creating-a-greener-and-more-sustainable-campus>.

Daniel T. L. Shek, Robert M. Hollister. (Editors). *University Social Responsibility and Quality of Life: A Global Survey of Concepts and Experiences*. Springer, 2017. 298 p.

Elva L. Ramos-Monge, Xavier Llinàs Audet, Jesús Barrena-Martínez. *Universities as Corporate Entities: The Role of Social Responsibility in Their Strategic Management, Corporate Governance and Strategic Decision Making*. *Okechukwu Lawrence Emeagwali, IntechOpen*. DOI: <https://doi.org/10.5772/intechopen.69931>.

Global Knowledge Initiative. URL: <http://globalknowledgeinitiative.org>.

Gomez-Vasquez L., Morales B., Juan Carlos Vadi Fantauzzi. *University Social Responsibility: A Social Transformation of Learning*. Conference: 9th Quest for Global Competitiveness Conference. At: San Juan, Puerto Rico. March 2014. URL: https://www.researchgate.net/publication/305400973_University_Social_Responsibility_A_Social_Transformation_of_Learning#fullTextFileContent.

Green University Network. URL: <https://www.unep.org/explore-topics/education-environment/why-does-education-and-environment-matter/green-university>.

Green University. URL: <https://green.edu.bd/aboutus/vision-mission>.

Higher Education in the World 6: Towards a Socially Responsible University: Balancing the Global with the Local. 543 p. URL: http://www.guninetwork.org/files/download_full_report.pdf.

Impact Rankings Methodology 2021. URL: https://www.timeshighereducation.com/sites/default/files/breaking_news_files/the_impactrankings_methodology_2021_v1.3_final.pdf.

Impact Rankings: FAQs. URL: <https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/impact-rankings-faqs>.

Information, understanding, skills, values and attitudes acquired through learning. As such, knowledge is linked inextricably to the cultural, social, environmental and institutional contexts in which it is created and reproduced. Rethinking Education: Towards a global common good. UNESCO, 2015. P. 16.

ISO 26000: guidance on social responsibility. URL: <https://iso26000.info/iso26000>.

Karlsen J., Larrea M. Does a Responsible University Need a Third Mission? *The Responsible University*. Palgrave Macmillan. 2019. P. 173–199. DOI: <https://doi.org/10.1007/978-3-030-25646-3>.

Keikoh R. Developing University Social Responsibility: A Business Ethics Approach to Information Disclosure in Japan : Springer, 2021. 160 p. DOI: <https://doi.org/10.1007/978-981-16-5489-3>.

Knowledge societies are about capabilities to identify, produce, process, transform, disseminate and use information to build and apply knowledge for human development. UNESCO World Report: Towards Knowledge Societies. 2005. P. 27. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000141843>.

Kövér Á., Franger G. Leaving the Ivory Tower: Universities' Third Mission and the Search for Legitimacy. *University and Society: Interdependencies and Exchange*. Edward Elgar Publishing, 2019. P. 42–43.

Lassnigg L., Hartl J., Unger M., Schwarzenbacher I. Higher Education Institutions and Knowledge Triangle: Improving the interaction between education, research and innovation. *IHS Sociological Series Working Paper 118*. Institute for Advanced Studies, Wien, March 2017. 74 p. URL: <https://irihs.ihs.ac.at/id/eprint/4228>.

Lo C. WH., Pang R. X., Egri C. P., Li P. HY. University Social Responsibility: Conceptualization and an Assessment Framework. In: Shek D., Hollister R. (eds). *University Social Responsibility and Quality of Life. Quality of Life in Asia*. 2017. Vol 8. Springer, Singapore. DOI: https://doi.org/10.1007/978-981-10-3877-8_4.

London Communiqué. URL: http://www.ehea.info/Upload/document/ministerial_declarations/2007_London_Communique_English_588697.pdf.

Merrill N. Doing Good in Society: A comparative study of the communication of the ethical aspects of Corporate Social Responsibility in Germany and the US. URL: [https://projekter.aau.dk/projekter/en/studentthesis/doing-good-in-society-a-comparative-study-of-the-communication-of-the-ethical-aspects-of-corporate-social-responsibility-in-germany-and-the-us\(ce20fc7e-b238-4118-99f6-b2e994791b30\).html](https://projekter.aau.dk/projekter/en/studentthesis/doing-good-in-society-a-comparative-study-of-the-communication-of-the-ethical-aspects-of-corporate-social-responsibility-in-germany-and-the-us(ce20fc7e-b238-4118-99f6-b2e994791b30).html).

Meseguer-Sánchez V., Abad-Segura E., Belmonte-Ureña Luis Jesús, Molina-Moreno V. Examining the Research Evolution on the Socio-Economic and Environmental Dimensions on University Social Responsibility. *International Journal of Environmental Research and Public Health*. July 2020. 17(13):4729. DOI: <https://doi.org/10.3390/ijerph17134729>.

Meyer M., Sporn B. Leaving the Ivory Tower: Universities' Third Mission and the Search for Legitimacy. June 2018. DOI: <https://doi.org/10.3217/zfhe-13-02/03>.

Mugabi H. Institutionalisation of the 'Third Mission' of the University: The case of Makerere University. Tampere University Press, 2014. URL: https://www.academia.edu/18933705/Institutionalisation_of_the_Third_Mission_of_the_University_The_Case_of_Makerere_University.

Pearce J., Pearson M. The ivory tower and beyond: bradford university at the heart of its communities. URL: https://talloiresnetwork.tufts.edu/wp-content/uploads/REAP_Report_Bradford_U.pdf.

Perez Vico E., Schwaag Serger S., Wise E., Benner M. Knowledge Triangle Configurations at Three Swedish Universities. *Foresight and STI Governance*. 2017. Vol. 11. Nº 2. P. 68–82. URL: DOI: <https://doi.org/10.17323/2500-2597.2017.2.68.82>.

Petersen Il-haam, Kruss Glenda. Universities as change agents in resource-poor local settings: An empirically grounded typology of engagement models. *Technological Forecasting and Social Change*. 2021. Volume 167. 120693. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.techfore.2021.120693>.

Rethinking Education: Investing in skills for better socio-economic outcomes. COM (2012) 669 final. European Commission, Strasbourg, 20.11.2012. URL: https://www.cedefop.europa.eu/files/com669_en.pdf.

Rethinking Education: Towards a global common good? UNESCO. 2015. URL: <https://unevoc.unesco.org/e-forum/RethinkingEducation.pdf>.

Rethinking learning: a review of social and emotional learning for education systems. New Delhi: Mahatma Gandhi Institute of Education for Peace and Sustainable Development (India), 2020. URL: https://d1c337161ud3pr.cloudfront.net/files%2Fc1178d56-5c72-460b-bd58-02bfba9a6abd_RL_Rethinking%20Learning%20-%20A%20Review%20of%20Social%20and%20Emotional%20Learning%20For%20Education%20System.pdf.

Rome Ministerial Communiqué. 19 November 2020. P. 4. URL: http://www.ehea.info/Upload/Rome_Ministerial_Communique.pdf.

Rome Ministerial Communiqué. Annex II. 2020. URL: http://ehea.info/Upload/Rome_Ministerial_Communique_Annex_II.pdf.

Silova I., Rappleye J., Auld E. Beyond the Western Horizon: Rethinking Education, Values, and Policy Transfer. In: Fan G., Popkewitz T. (eds). *Handbook of Education Policy Studies*. Springer, Singapore. 2020. DOI: https://doi.org/10.1007/978-981-13-8347-2_1.

Students' Opinion About Green Campus Initiatives: A South American University Case Study. URL: https://link.springer.com/chapter/10.1007%2F978-3-030-15864-4_26. https://doi.org/10.1007/978-3-030-15864-4_26.

Sustainable Campus. URL: <https://www.osc.hokudai.ac.jp/en/what-sc>.

Talloires Network of Engaged Universities. URL: <https://talloiresnetwork.tufts.edu>.

Tempus ESPRIT. The Social Benchmarking Tool. *The Tempus ESPRIT Project Enhancing the Social Characteristics and Public Responsibility of Israeli Teaching through an HEI Student Alliance*. P. 26. URL: http://media.wix.com/ugd/1556f8_30cc19088f7243c3949a5fdc7ec92f99.pdf.

Tertiary Education for the Knowledge Society. Volume 2. Special features: Equity, Innovation, Labour market, Internationalisation. *OECD*. 2008. URL: <https://www.oecd.org/education/skills-beyond-school/41266759.pdf>.

The Responsible University. Palgrave Macmillan. 2019. DOI: <https://doi.org/10.1007/978-3-030-25646-3>.

The Rise of Medieval Universities. Science and Its Times: Understanding the Social Significance of Scientific Discovery. *Encyclopedia.com*. September 8. 2021. URL: <https://www.encyclopedia.com/science/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/rise-medieval-universities>.

The Rise of Social Responsibility in Higher Education. 2019. URL: <https://www.qs.com/portfolio-items/rise-of-social-responsibility-in-higher-education>.

Think Scenarios. Rethink Education. *OECD*. 2006. DOI: <https://doi.org/10.1787/19900716>. URL: https://read.oecd-ilibrary.org/education/think-scenarios-rethink-education_9789264023642-en#page3.

Thinking Higher and Beyond Perspectives on the Futures of Higher Education to 2050. *UNESCO IESALC*. 2021. URL: http://www.guninetwork.org/files/thinking-higher-and-beyond_en-format_final.pdf.

Truly Civic: Strengthening the connection between universities and their places. *UPP Foundation Civic University Commission*. URL: <https://upp-foundation.org/wp-content/uploads/2019/02/Civic-University-Commission-Final-Report.pdf>.

UNESCO World Report: Towards Knowledge Societies, 2005. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000141843>.

Unger M., Polt W. The Knowledge Triangle between Research, Education and Innovation — A Conceptual Discussion. *Foresight and STI Governance*. 2017. Vol. 11. N° 2. P. 10–26. DOI: <https://doi.org/10.17323/2500-2597.2017.2.10.26>.

University of Aberdeen Sustainability and Social Responsibility. URL: <https://www.abdn.ac.uk/about/strategy-and-governance/sustainability-environment-and-social-responsibility-102.php>.

Vasilescu R., Barna C., Epure M., Baicu C. Developing university social responsibility: a model for the challenges of the new civil society. *Procedia — Social and Behavioral Sciences*, 2010. Vol. 2, Issue 2. P. 4177–4182. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2010.03.660>.

Widening Participation for Equity and Growth: A Strategy for the Development of the Social Dimension and Lifelong Learning in the European Higher Education Area to 2020. URL: http://www.ehea.info/media/ehea.info/file/2015_Yerevan/71/5/Widening_Participation_for_Equity_and_Growth_A_Strategy_for_the_Development_of_the_SD_and_LLL_in_the_EHEA_to_2020_613715.pdf.

World Conference on Education for Sustainable Development. URL: <https://en.unesco.org/events/ESDfor2030>.

World Declaration on Higher Education for the Twenty-First Century: Vision and Action. URL: https://bice.org/app/uploads/2014/10/unesco_world_declaration_on_higher_education_for_the_twenty_first_century_vision_and_action.pdf.

ВЗАЄМОДІЯ ТА РОЗВИТОК УНІВЕРСИТЕТУ І СУСПІЛЬСТВА КРІЗЬ ПРИЗМУ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Володимир РЯБЧЕНКО,

доктор філософських наук, старший науковий співробітник,
завідувач відділу взаємодії університетів та суспільства,

Інститут вищої освіти НАПН України

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-6404-1045>

АНОТАЦІЯ

У цьому розділі аналітичних матеріалів актуалізовано й інтерпретовано соціальну відповідальність університетів у контексті сталого розвитку, оскільки від осіб із вищою освітою визначально залежить як науково-технічний прогрес, так і суспільно-економічний розвиток. Висвітлено еволюцію концепції соціальної відповідальності за останні сімдесят років. Здійснено критичний аналіз теоретичного дискурсу з проблематики соціальної відповідальності, у результаті чого виявлено суперечності методологічного характеру, зокрема між:

- цілями, цінностями, вимогами сталого розвитку в глобальному вимірі й цілями та цінностями суспільств;
- широким і вузьким форматом соціальної відповідальності;
- імперативом вимог сталого розвитку й добровільністю у взятті на себе соціальної відповідальності;
- філософським розумінням соціальної відповідальності й поверхнево-фрагментарними уявленнями про соціальну відповідальність як щось часткове в людській діяльності.

Сформульовано теоретико-методологічні засади соціально відповідальної взаємодії та суспільства у вимірах сталого розвитку. Запропоновано та інтерпретовано моделі, які відображають взаємодію університетів і суспільства у вимірах сталого розвитку:

1. Модель взаємодії, коли суспільство має високий запит на соціальну відповідальність у вимірах сталого розвитку, а університет здатний задовольнити його.
2. Модель взаємодії, коли суспільство вимагає соціальну відповідальність у вимірах сталого розвитку, а університет частково чи зовсім нездатний задовольнити такий запит.
3. Модель взаємодії, коли університет здійснює соціально відповідальну діяльність у вимірах сталого розвитку, а суспільство демонструє незацікавленість у цьому.
4. Модель взаємодії, коли суспільство толерує соціальну безвідповідальність, а університет її демонструє у своїй діяльності.

Доведено, що для забезпечення сталого розвитку університети й інші заклади вищої освіти мають реалізовувати позитивну або перспективну соціальну відповідальність, базовими умовами якої є демократичність, доброчесність, моральність.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ ТА ЇЇ АКТУАЛЬНІСТЬ

Соціальна відповідальність університетів набуває все більшої актуальності в контексті сталого розвитку. Це пов'язано з тим, що від випускників університетів та інших закладів вищої освіти, зокрема від їх професійної та світоглядної компетентності, визначально залежить забезпечення сталого розвитку через досягнення його цілей. Адже саме особи з вищою освітою забезпечують не лише науково-технічний прогрес, а й суспільно-економічний розвиток, оскільки завдяки дипломам про вищу освіту отримують допуск у соціальні ліфти, які дають їм змогу дістати відповідальні соціальні статуси в суспільній ієрархії, у тому числі владні¹.

Актуальність проблеми зумовлена необхідністю подолання невгамовного експансіонізму техногенної цивілізації, який витісняє людство із земного буття в безодню Космосу, отже, у його небуття. Беззаперечними доказами такої апокаліпсичної перспективи є, по-перше, позбавлення земних ресурсів майбутніх поколінь. А по-друге, створення нестерпних умов для проживання в сьогоденні та найближчому майбутньому, що у вимірі космічного часу подальшого можливого існування планети Земля є миттю. Зроблене твердження унаочнюється сумною статистикою.

Зокрема, сучасна цивілізація у своєму нестримному експансіонізмові з прискоренням використовує річний обсяг відновлювальних природних ресурсів. А за вичерпні ресурси, які накопичувались у надрах Землі протягом мільярдів років, годі вести мову. Вони щезають назавжди, забруднюючи наземне довкілля: *«Перетин межі відновлення планетарних ресурсів щороку настає дедалі раніше.*

¹ Рябченко В. Корпоративна академічна нечесність як проблема соціальної відповідальності університету. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика*. 2021. № 2. С. 17.

У 1993 році цю межу перетнули 21 жовтня. У 2003 році це відбулося 22 вересня. У 2017 році — 2 серпня»². А у 2019 році людство вичерпало відновлювальні ресурси нашої планети вже 29 липня, що зафіксовано у **Звіті міжнародної організації Global Footprint Network**: «Людство використовує природу в 1,75 разів швидше, ніж екосистема нашої планети може відновитися. Це наче ми користуємося ресурсами 1,75 Землі», — зазначається в повідомленні захисників довкілля. Ціною такого екологічного марнотратства, ідеться далі у звіті, є «зникнення лісів, ерозія ґрунту, втрата біологічного розмаїття і збільшення вмісту діоксида вуглецю в атмосфері, що веде до кліматичних змін»³.

У **Звіті Фонду тропічних лісів Норвегії (Rainforest Foundation Norway)**, благодійної організації, яка виступає за збереження тропічних лісів, зазначено: «У період з 2002 до 2019 року світ утратив 571 863 квадратних кілометрів тропічного лісу — це перевищує розміри континентальної Франції. Особливо сильно постраждала Азія, де залишилося лише 7 % недоторканих тропічних лісів світу. ... З приблизно 14,5 мільйонів квадратних кілометрів тропічних лісів, які колись покривали поверхню Землі, лише 36 % залишилися недоторканими. Трохи більше третини (34 %) повністю зникли, а решта 30 % перебувають на різних етапах деградації»⁴. Автор Звіту А. Крог звернув увагу на те, що «нині дослідники попереджують, що тропічні екосистеми наближаються до переломного моменту — природна саморегуляція лісів порушується через зміну клімату, що своєю чергою ускладнює збереження вцілілих тропічних лісів»⁵. Нині середня температура на планеті підвищилася на 1,2 °C від доіндустріального рівня. Збільшення цієї різниці до 1,5 °C, яке прогнозується на найближче десятиліття, зробить нестерпним життя для сотень мільйонів людей на територіях їх сучасного проживання, незалежно від наявних там ресурсів. Прогнозується, що першочергово постраждають від потепління мешканці екваторіальної зони»⁶.

Тож розбалансоване природокористування не лише вичерпує ресурси нашої планети, а й різко погіршує на ній клімат створенням парникового ефекту, що веде до глобального потепління. Саме зміна клімату, за визначенням ООН, є найбільшою загрозою для природи й людства у XXI столітті, за перші півтора десятиліття якого було десять найбільш спекотних років у світовій історії, починаючи з 1856 року⁷: «За даними експертів, які опираються на понад 14 тисяч наукових досліджень, якщо не вжити швидких заходів, середня температура в світі найближчих 20 років зросте більш ніж на 1,5 градуса»⁸.

² Людство вже вичерпало запас ресурсів Землі на 2019 рік. URL: <https://p.dw.com/p/3MsFE>.

³ Там само.

⁴ Площадью с Францию: сколько тропического леса потеряла планета. *Вокруг света. Главная. Экология*. 11 марта 2021. URL: <https://vokrugsveta.ua/ecology/ploshhadyu-s-frantsiyu-skolko-tropicheskogo-lesa-poteryala-planeta-11-03-2021>.

⁵ Там само.

⁶ «Стан планети», звернення Генерального секретаря ООН. Виступ Антонію Гутерреша в Колумбійському університеті (Нью-Йорк). 02 грудня 2020 р. URL: <https://ukraine.un.org/uk/103987-ctan-planeti-zvernennya-generalnogo-sekretarya-onn>.

⁷ ООН називає зміну клімату найбільшою загрозою для природи й людства у 21 столітті. URL: https://wwf.ua/our_work/climate_change/climate/why_climate_is_changing/.

⁸ «Червоний код для людства»: експерти ООН оприлюднили звіт про зміни клімату. *Радіо Свобода*. 09 серпня 2021. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-onn-klimat/31400967.html>.

Необхідність уникнення такої катастрофічної перспективи актуалізувала сталий розвиток як фундаментальну умову й безальтернативний шлях забезпечення продовження людського роду та його подальшого успішного життя й духовного розвитку на планеті Земля. Концептуальна сутність сталого розвитку полягає в задоволенні потреб нинішніх поколінь без позбавлення майбутніх поколінь можливостей задовольняти свої потреби⁹. Так було визначено в доповіді **Всесвітньої комісії з питань навколишнього середовища й розвитку «Наше спільне майбутнє»**, розглянутої і затвердженої Генеральною Асамблеєю ООН у грудні 1987 року. Ця доповідь була покладена в основу програмних документів зі сталого розвитку, зокрема таких:

- доповідь Конференції ООН про навколишнє середовище й розвиток (1992 р.)¹⁰;
- десять принципів Глобального договору ООН¹¹;
- Резолюція «Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року»¹²;
- Паризька угода¹³;
- звернення «Стан планети»¹⁴ Генерального секретаря ООН Антоніу Гутерреша, з яким він виступив у Колумбійському університеті (Нью-Йорк) 2 грудня 2020 року та ін.

Реалізація завдань і досягнення цілей сталого розвитку вимагає соціально відповідального ставлення до природи (як від кожного мешканця Землі, так і від людства загалом), яке б відповідало основоположним принципам цього розвитку. Таке ставлення визначально залежить від цінностей, якими керується людина, група чи спільнота людей у своїх життєвих проявах і діяльності. Цим актуалізується світоглядна компетентність, яка б відповідала принципам, цілям і завданням сталого розвитку.

З аналізу програмних документів сталого розвитку й публікацій, у яких висвітлюється критичний аналіз стану нашої планети постає дещо парадоксальна ситуація. Незважаючи на розгорнуту системну діяльність міжнародних організацій, задекларовану солідарність у підтримці сталого розвитку з боку більшості держав світу, протягом останніх трьох десятиліть стан нашої планети погіршується. Це фактологічно підтверджується в зовсім недавній доповіді **Генерального секретаря ООН А. Гутерреша «Стан планети»**¹⁵.

⁹ Доклад Всемирной комиссии по вопросам окружающей среды и развития «Наше будущее». URL: <https://www.un.org/ru/ga/pdf/brundtland.pdf>.

¹⁰ Доклад Конференции Организации Объединенных Наций по окружающей среде и развитию. Рио-де-Жанейро, 3–14 июня 1992. URL: <https://undocs.org/ru/A/CONF.151/26/Rev.1%28Vol.1%29>.

¹¹ Десять принципів Глобального договору ООН. URL: <https://globalcompact.org.ua/pro-nas/desjat-principiv-gd-oon/>.

¹² Резолюция «Перетворення нашого світу: порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року». URL: <http://greenworld.in.ua/index.php?id=1549045379>.

¹³ Паризька угода. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_161#Text.

¹⁴ «Стан планети», звернення Генерального секретаря ООН Антоніу Гутерреша в Колумбійському університеті (Нью-Йорк). 02 грудня 2020 р. URL: <https://ukraine.un.org/uk/103987-ctan-planeti-zvernennya-generalnogo-sekretarya-oon>.

¹⁵ Там само.

З одного боку, він зазначив, що для сталого розвитку двері відчинені й рішення є — «напрямок нам задають Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030, Цілі сталого розвитку та Паризька угода про зміну клімату»¹⁶. А з іншого боку — діагностував важкий стан нашої планети: «Ми зіштовхнулися з руйнівною пандемією, новими високими показниками глобального потепління, рекордними показниками погіршення стану навколишнього середовища і новими невдачами в нашій роботі з досягнення глобальних цілей із забезпечення більш справедливого, інклюзивного та сталого розвитку»¹⁷. Даючи негативну статистику, яка підтверджує тяжкий стан планети, А. Гуттереш акцентує, що ми як ніколи раніше близькі до кліматичної катастрофи.

Водночас він підкреслив, що «в основі нашого падіння до хаосу лежить людська діяльність. Але це означає, що саме дії людини можуть допомогти вирішити проблему. Встановлення миру з природою є основним завданням XXI століття. Це повинно стати завданням найвищої важливості для всіх і всюди»¹⁸. А. Гуттереш у своєму зверненні зазначив, що у поліпшенні стану планети «кожен повинен демонструвати свої наміри не на словах, а на ділі»¹⁹.

Тому сталий розвиток стане можливим лише за умови, коли кожна людина й людство загалом у своїх життєвих проявах керуватимуться світоглядними принципами, цінностями, нормами тощо, які орієнтують на гармонізацію зі світом, його збереження, примноження й процвітання. Наразі поглиблення екологічної кризи переконливо підтверджує, що в життєдіяльності сучасних людей домінує світогляд, який не відповідає вимогам сталого розвитку. Людську діяльність сучасної техногенної цивілізації, яка у своєму розвитку руйнує земне буття, безпосередньо здійснюють та, що найголовніше, очолюють особи з вищою освітою, яку вони отримують в університетах.

Тож університети й інші заклади вищої освіти мають забезпечувати набуття їх випускниками в процесі свого навчання не лише професійної, а й світоглядної компетентності, яка б відповідала вимогам сталого розвитку. У цьому першочергово полягає їхня соціальна відповідальність як перед усією своєю університетською спільнотою та місцевою громадою і регіоном свого розташування, так і перед суспільством і людством загалом. Водночас соціальна відповідальність за забезпечення сталого розвитку на глобальному рівні має бути своєрідним спільним знаменником, якому підпорядковуються всі інші прояви

¹⁶ Там само.

¹⁷ Там само.

¹⁸ Там само.

¹⁹ Там само.

соціальної відповідальності на нижчих рівнях. Адже будь-які соціальні проєкти й ініціативи, що демонструють соціальну відповідальність на локальних рівнях, не дають підстав вважати соціально відповідальним університет, який за своїми основними видами діяльності суперечить сталому розвитку.

Актуалізація визначальної ролі вищої освіти в забезпеченні сталого розвитку рефреном проходить через установчі й нормативні документи Болонського процесу. Зокрема, у **Паризькому комюніке** (2018 р.) акцентовано: «Ми зобов'язуємося розвивати роль вищої освіти у забезпеченні стійкого майбутнього для нашої планети та наших суспільств, а також у віднаходженні шляхів, якими ми як Міністри ЄПВО можемо сприяти досягненню Цілей стійкого розвитку ООН на глобальному, європейському та національних рівнях»²⁰.

Цей акцент посилено в **Римському комюніке** (2020 р.): «Вища освіта стане ключовим фактором у досягненні Цілей стійкого розвитку (ЦСР) ООН до 2030 р. Ми зобов'язуємось підтримувати наші заклади вищої освіти у забезпеченні їх освітнього, дослідницького та інноваційного потенціалу для досягнення цих засадничих глобальних цілей та збільшенні ресурсів для спроможності внеску систем вищої освіти, щоб досягти ЦСР. Рух до кліматичної нейтральності є важливим для всіх нас, а ті, хто навчаються, повинні бути підготовленими до нової «зеленої» роботи та діяльності. Їм повинні запропонувати можливості підготовки, перепідготовки задля навчання впродовж життя, зробивши їх здатними створювати та використовувати нові технології та підходи. Якісна освіта залишатиметься стандартом ЄПВО. Стійку культуру академічної та наукової доброчесності, яка блокує всі форми академічного шахрайства, перекручення наукової істини, підтримуватимуть усі заклади вищої освіти й усі органи державної влади»²¹.

Посилення актуалізації соціальної відповідальності університетів та інших закладів вищої освіти підтверджується зростанням кількості публікацій із цієї проблематики. Це підтверджують V. Meseguer-Sánchez, E. Abad-Segura, L. Jesús Belmonte-Ureña та V. Molina-Moreno (стаття **«Examining the Research Evolution on the Socio-Economic and Environmental Dimensions on University Social Responsibility»**²²) у результаті бібліометричного аналізу 870 статей, присвячених дослідженням соціальної відповідальності університетів, які опубліковані протягом 1970–2019 років. Автори дослідження виявили, що 85,7 % зазначених публікацій припадає на останнє десятиліття²³.

²⁰ Паризьке комюніке. Париж, 25 травня 2018 р. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8/2018/06/06/12/paris-communiqueenua2018.pdf>.

²¹ Римське комюніке. Рим, 19 листопада 2020 р. URL: <https://erasmusplus.org.ua/novyny/3131-bologna-conference-in-rome-19-nov-2020.html>.

²² Meseguer-Sánchez V., Abad-Segura E., Belmonte-Ureña Luis Jesús, Molina-Moreno V. Examining the Research Evolution on the Socio-Economic and Environmental Dimensions on University Social Responsibility. *International Journal of Environmental Research and Public Health*. July 2020. DOI: <https://doi.org/10.3390/ijerph17134729>.

²³ Там само.

В Україні проблематика соціальної відповідальності бізнесу, держави та закладів вищої освіти актуалізувалася дещо пізніше, ніж за кордоном, зокрема в країнах Заходу. Але й у нас за останні два десятиліття з'явилося багато публікацій із проблематики соціальної відповідальності, кількість яких із кожним роком зростає.

А. Колот у статті **«Корпоративна соціальна відповідальність: сучасна філософія, проблеми засвоєння»**²⁴ актуалізує соціальну відповідальність вітчизняних науковців за суспільний розвиток України: *«У такому самому контексті слід акцентувати увагу на необхідності підвищити соціальну відповідальність представників наукової громадськості. За абстрактними категоріями “відповідальність”, “соціальна активність”, “соціальне сприйняття” та ін. дедалі більше і більше перестаємо бачити глибинні процеси і явища. Науковці дедалі частіше не можуть пояснити складні процеси, виокремити першопричини, походження, рушійні сили розвитку, сучасні тренди і доміанти суспільного поступу. У нашому розумінні людина з високими науковими званнями і ступенями не може, не має права бути соціально безвідповідальною, не займати активної життєвої позиції. Але будемо відвертими. Повсякденна наукова риторика і реальне життя розвиваються паралельно, але нерідко — у протилежних напрямках за нашої спостережливо-нейтральної позиції. За закликами до стабілізації та зростання добробуту не можна не бачити віддалення від європейських стандартів якості життя, як і від стандартів свободи, справедливості, соціального включення, соціальної згуртованості тощо. Неочікувано з'ясовується, що ми, виявляється, наближаємося до усталених характеристик країн “третього світу” — з аномальною поляризацією доходів, неприпустимими масштабами злиття влади і власності, монополізацією всього з боку олігархічних структур. Але продовжуємо за інерцією прославляти або мовчати»*²⁵.

Автор як у цьому, так і в попередніх своїх дослідженнях дотримується принципової позиції в критичному аналізі сучасної української соціальної дійсності й визначенні ключових причин кризового стану нашого суспільства, які стримують його цивілізований розвиток і наближають Україну до країн так званого третього світу.

Об'єкт дослідження — сучасне українське суспільство в глобальному цивілізаційному контексті та його університети й інші заклади вищої освіти.

Предмет дослідження — взаємодія університетів та інших закладів вищої освіти з українським суспільством крізь призму соціальної відповідальності.

Мета дослідження полягає в критичному аналізі дискурсу з проблематики соціальної відповідальності й обґрунтуванні теоретико-методологічних засад соціально відповідальної взаємодії університетів та інших закладів вищої освіти зі своїм суспільством у вимірах сталого розвитку.

²⁴ Колот А. М. Корпоративна соціальна відповідальність: сучасна філософія, проблеми засвоєння. *Економіка України*. 2014. № 3. С. 80. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/32615153.pdf>.

²⁵ Там само.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

З метою забезпечення адекватності й достовірності наукових результатів використано сукупність необхідних для цього загальнонаукових, філософських і спеціальних методів дослідження, як-от:

- аналіз публікацій, інтерпретація;
- діалектичний метод, індукція й дедукція;
- системний підхід і аналіз;
- термінологічний аналіз;
- порівняння;
- систематизація;
- абстрагування та прогнозування;
- моделювання, метафора та ін.

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ СУТНОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Огляд джерельної бази показав, що соціальна відповідальність як феномен має суперечливе тлумачення, зокрема в широкому і звуженому розумінні. У широкому сенсі соціальна відповідальність тлумачиться як невід’ємний складник життя людей, без якого неможливе влаштування нормальних суспільних відносин. Поряд із цим є чимало публікацій, у яких соціальна відповідальність трактується дещо у звуженому розумінні як відповідальність за додаткові зобов’язання, які бере на себе підприємство чи установа зверх того, що вони мають виконувати за своїм призначенням. Метафорично таке трактування асоціюється з «хлібом і маслом». Під хлібом розуміється нормативна діяльність університету відповідно до його місії, а маслом позначається власне соціальна відповідальність, тобто те, що університет виконує понад норму. Ця метафора мимоволі викликає контраверсію, яка доволі продуктивно ілюструє соціальну відповідальність у широкому розумінні. Адже без хліба наявність масла втрачає свій сенс²⁶. А «хліб» — це власне те, що університет чи інший заклад вищої освіти має виконувати за своїм суспільним призначенням. І якщо заклад освіти належним чином не виконує своєї місії, то будь-які соціальні проєкти чи програми з розвитку місцевої громади, якими репрезентується його соціальна відповідальність у такому звуженому трактуванні, набувають номінального характеру.

Така суперечливість вимагає від нас визначення власної позиції щодо розуміння й інтерпретації сутності соціальної відповідальності. Це має стати запорукою для адекватного обґрунтування теоретико-методологічних засад соціальної відповідальності взаємодії університету й суспільства. Вважаємо, що визначення має здійснюватися на підставі критичного аналізу теоретичного дискурсу з проблематики соціальної відповідальності. Інтерпретацію сутності соціальної відповідальності на підставі критичного аналізу публікацій, які репрезентують

²⁶ Рябченко В. Корпоративна академічна нечесність як проблема соціальної відповідальності університету. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика*. 2021. № 2. С. 18.

зазначений дискурс, логічно робити з огляду на вимоги сталого розвитку як безальтернативного шляху виходу з глобальної екологічної кризи та забезпечення успішного майбутнього розвитку земної цивілізації. Адже ця глобальна криза є результатом безвідповідальної діяльності на локальних рівнях, починаючи з індивідуальних і завершуючи суспільними й трансконтинентальними. Тож трактування соціальної відповідальності будь-яких суб'єктів як індивідуальних, так і колективних повинні не суперечити концепції сталого розвитку. Це інтегральний критерій, яким автор керується в з'ясуванні й тлумаченні сутності соціальної відповідальності. Логічність такого критерію підтверджується розвитком теорії і практики соціальної відповідальності за останні сімдесят років — від благодійництва до стратегічної філантропії та формування екологічної політики.

Започаткування сучасної теорії соціальної відповідальності пов'язують із монографією Г. Боуена **«Соціальна відповідальність бізнесмена»**²⁷, опубліковану ним у 1953 році. Концептуалізація соціальної відповідальності в її сучасному тлумаченні спочатку відбулася у сфері бізнесу й зокрема в промисловості, а вже потім у вищій освіті. Це було зумовлено усвідомленням необхідності приборкання невгамовного експансіонізму земного буття з боку бізнесових структур і особливо енергоємних виробництв, негативні наслідки якого в широких масштабах з усією очевидністю продемонстрували транснаціональні корпорації. На початковому етапі соціальна відповідальність бізнесових структур і промислових підприємств демонструвалася й обмежувалася благодійництвом, яке зазвичай використовувалось для самореклами й формування позитивного власного іміджу. Згодом така обмеженість піддалася критиці. Але це не заважає й у теперішній час вдаватися до такої обмеженої соціальної відповідальності, яку демонструють сучасні бізнесові структури й промислові підприємства та інші організації і установи, у тому числі заклади вищої освіти.

Хіба не таку «соціальну відповідальність» нині демонструють металургійні комбінати в Україні, які є найбільшими наповнювачами бюджетів міст, у яких вони розташовані, та найщедрішими меценатами й благодійниками соціальних програм, які в цих містах реалізуються. А поряд із цим вони і є найбільшими забруднювачами цих міст, у повітря яких викидають сотні тисяч тонн шкідливих речовин протягом року, оскільки не поспішають запроваджувати у виробництво своєї продукції новітніх екологічно безпечних технологій, які потребують значних інвестицій, що на порядки вищі від їх витрат на розвиток місцевої громади^{28,29}. Економія за рахунок відсутності необхідної у вимірах сталого розвитку модернізації виробництв таких меценатів занадто дорого обходиться як безпосередньо для мешканців місцевої громади, так і для людства в цілому. Ціна такої економії — втрачене здоров'я і вкорочене життя людей³⁰.

.....
²⁷ Bowen H. Social Responsibilities of the Businessman. New York : Harper, 1953. 276 p.

²⁸ Лашенко О., Набока М. «Чадні міста». Рейтинг найбрудніших міст України очолює Кривий Ріг. *Радіо свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/1747721.html>.

²⁹ Екологічна модернізація промисловості: скільки ще чекати українцям на чисте повітря? *Українська правда*. 10 червня 2021. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2021/06/10/674889/>.

³⁰ Від забруднення повітря щороку помирають сім мільйонів людей — ООН. *Укрінформ*. 01.09.2021. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3307952-vid-zabrudnenna-povitra-soroku-pomiraut-sim-miljoniv-ludej-oon.html>.

Таку ціну неможливо відшкодувати ніяким сприянням розвитку місцевих громад, яким за визначенням демонструється соціальна відповідальність.

Не менш цинічно виглядає благодійництво й меценатство сучасного великого агробізнесу України, який нищівно експлуатує її землі та руйнує сільську місцевість, що суперечить вимогам сталого розвитку. А чого варті соціальні програми й проекти з розвитку місцевих громад закладів вищої освіти, які культивують корпоративну академічну нечесність в освітньому процесі заради заробляння на освітніх послугах³¹.

Проблема проявів такої спотвореної соціальної відповідальності, яку в публікаціях називають «димовою завісою»³², зумовлюється не лише індивідуальними й колективними егоїстичними інтересами й економічною вигодою її суб'єктів, а й сприйняттям як належного таких проявів громадами та суспільством, яким шкодять ці суб'єкти. Такій позитивній оцінці сприяє поверхнєве уявлення про соціальну відповідальність, яке формується на рівні теоретичної свідомості фрагментарно-суперечливою інтерпретацією її сутності.

Прикладом цієї суперечливості є тлумачення корпоративної соціальної відповідальності, яке зробив на початку 70-х років минулого століття Д. Вотав: «Термін просто чудовий; він щось означає, але не для всіх те саме. Для когось він виражає ідею правової відповідальності або правових зобов'язань; для інших він характеризує соціально відповідальне поводження в етичному змісті; для наступної групи йому надається значення “бути відповідальним” у казуальному сенсі; багато хто просто прирівнює його до благодійних внесків; хтось трактує його як суспільну свідомість; більшість з тих, хто ним користується, особливо гаряче відстоюють трактування терміну як простого синоніму “легітимності” у контексті... правильності й обґрунтованості; деякі розглядають його як свого роду фідуціарний³³ обов'язок встановлювати більш високі стандарти поведінки для бізнесменів, ніж для звичайних громадян»³⁴. На жаль, ця суперечливість спостерігається в публікаціях і донині, що підтверджує актуальність їх критичного аналізу.

Достатньо репрезентативне уявлення про еволюцію досліджень соціально-економічних та екологічних аспектів соціальної відповідальності університетів дають V. Meseguer-Sánchez, E. Abad-Segura, L. Jesús Belmonte-Ureña та V. Molina-Moreno. У своїй публікації **«Examining the Research Evolution on the Socio-Economic and Environmental Dimensions on University Social Responsibility»**³⁵

³¹ Рябченко В. Корпоративна академічна нечесність як проблема соціальної відповідальності університету. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика*. 2021. № 2 С. 16–24.

³² Колот А. М. Корпоративна соціальна відповідальність: сучасна філософія, проблеми засвоєння. *Економіка України*. 2014. № 3. С. 70–82. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/32615153.pdf>.

³³ Фідуціарні відносини. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/TM065238>.

³⁴ Матвійчук Л. О., Ткач К. І. Генеза концепції корпоративної соціальної відповідальності. *Економіка і суспільство. Мукачівський державний університет*. 2016. Випуск № 6. С. 333. URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/6_ukr/57.pdf.

³⁵ Meseguer-Sánchez V., Abad-Segura E., Belmonte-Ureña Luis Jesús, Molina-Moreno V. Examining the Research Evolution on the Socio-Economic and Environmental Dimensions on University Social Responsibility. *International Journal of Environmental Research and Public Health*. July 2020. 17(13):4729. DOI: <https://doi.org/10.3390/ijerph17134729>.

дослідники дійшли висновку, що концепція соціальної відповідальності університетів походить від понять соціальної відповідальності, корпоративної соціальної відповідальності, сталого розвитку, корпоративної екологічної відповідальності й освіти щодо стійкості, а не від термінів, пов'язаних із благодійністю.

Це, на наш погляд, важливий методологічний акцент з огляду на те, що в багатьох публікаціях сутність соціальної відповідальності інтерпретується саме у звуженому форматі як відповідальність за додаткову до основної діяльність, що має соціальний характер. Водночас автори публікації зазначають³⁶, що якісна вища освіта є основою поліпшення людського життя і для сталого розвитку. Університети мають готувати соціально відповідальних громадян, здатних приймати відповідальні рішення з точки зору екологічної цілісності, економічної життєздатності й справедливого суспільства для сучасних і майбутніх поколінь.

О. Оржель, яка системно досліджує актуалізовану проблематику, у своїй праці **«Університетська соціальна відповідальність у контексті університетського лідерства»**³⁷ стверджує, що становлення соціальної відповідальності університетів відбулося під впливом корпоративної соціальної відповідальності: *«Як КСВ (корпоративна соціальна відповідальність), так і УСВ (університетська соціальна відповідальність) насамперед реалізуються через політику, стратегії, програми, проєкти, практики соціальної відповідальності, спираючись на схожі принципи та цінності. Для КСВ і УСВ характерні схожі напрями діяльності: наприклад, волонтерство, філантропія, трансфер знань і технологій, освітні програми для дітей, юнацтва, молоді, залучення місцевих громадських активістів до процесів вироблення і ухвалення рішень корпорацією або ЗВО»*³⁸.

Тож логічно спочатку проаналізувати публікації, які висвітлюють еволюцію концепції корпоративної соціальної відповідальності, а потім розглянути трактування в сучасному теоретичному дискурсі сутності соціальної відповідальності університетів.

Огляд джерельної бази з проблематики соціальної відповідальності виявив, що найчастіше цитуються публікації таких зарубіжних авторів, як Н. Bowen³⁹, К. Davis⁴⁰, К. Arrow⁴¹, Г. Дейлі⁴², А. Carroll⁴³, Ф. Котлер⁴⁴ та ін., яких визнають фундаторами

³⁶ Там само.

³⁷ Оржель О. Університетська соціальна відповідальність у контексті університетського лідерства : навчальний посібник. Київ : ДП «НВЦ «Пріоритети», 2017. С. 10. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2018/09/Sots_vidpovidalnist_v_Univ_liderstve_O.Orzel_2017-40p.pdf.

³⁸ Там само.

³⁹ Bowen H. R. Social Responsibilities of the Businessman. Harper & Row : N. Y., 1953.

⁴⁰ Davis K. Can business afford to ignore social responsibilities? *California Management Review*. 1960. № 2 (3). Vol. 2. P. 70–76.

⁴¹ Arrow K. Et al. Economic Growth, Carrying Capacity and the Environment. *Science*. 28 April. 1995.

⁴² Дейлі Г. Поза зростанням. Економічна теорія сталого розвитку. Київ : Інтелсфера, 2002. 298 с.

⁴³ Carroll A. B. Corporate social responsibility: Evolution of definitional construct. *Business and Society*. 1999. № 38 (3). P. 268–295.

⁴⁴ Котлер Ф. Корпоративна соціальна відповідальність. Як зробити якомога більше добра для вашої компанії та суспільства / пер. з англ. С. Яринич. Київ : Стандарт, 2005. 302 с.

теорії соціальної відповідальності в її сучасному трактуванні. Вітчизняний дискурс соціальної відповідальності репрезентують публікації таких дослідників, як О. Грішнова⁴⁵; Г. Дмитренко та М. Кириченко⁴⁶; В. Звонар⁴⁷; Т. Іванова⁴⁸; О. Іваницька, А. Панченко та Г. Панченко⁴⁹; О. Колот^{50, 51, 52}; Н. Кузнєцова⁵³; В. Міщенко⁵⁴; О. Оржель^{55, 56}; О. Охріменко, А. Почтовюк та Б. Рубан⁵⁷; Н. Супрун^{58, 59}; Л. Хижняк⁶⁰; І. Ховрак⁶¹ та ін.

У праці **«Етимологія та генеза поняття “соціальна відповідальність підприємства”»**⁶² І. Перезовова та Х. Сторощук зазначають⁶³, що соціальна відповідальність бізнесу в сучасному сприйнятті й розумінні цього поняття актуалізувалася в останні десятиліття ХХ століття, коли сформувалося адекватне усвідомлення

⁴⁵ Грішнова О. А. Соціальна відповідальність у контексті подолання системної кризи в Україні. *Демографія та соціальна економіка*. 2011. № 1 (15). С. 40. DOI: <https://doi.org/10.15407/dse2011.01.039>.

⁴⁶ Дмитренко Г. А., Кириченко М. О. Соціальна відповідальність як імператив зворотного зв'язку у системі державного управління. *Економіка та держава. Науково-практичний журнал*. 2016. № 8. С. 12–18. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/8_2016/4.pdf.

⁴⁷ Звонар В. П. Соціальна відповідальність як соціоекономічний феномен: теорія та українські реалії. Київ : Інститут демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України, 2018. 288 с. URL: <https://idss.org.ua/monografii/ZV.pdf>.

⁴⁸ Охріменко О. О., Іванова Т. В. Соціальна відповідальність : навч. посіб. Київ : Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут», 2015. 180 с.

⁴⁹ Іваницька О. Панченко А., Панченко Г. Соціальна відповідальність вищого навчального закладу України та основні умови її дотримання. *Педагогічний процес: теорія і практика*. 2017. Вип. 4. С. 42. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pppt_2017_4_8.

⁵⁰ Соціальна відповідальність: теорія і практика розвитку : монографія / А. М. Колот, О. А. Грішнова та ін.; за наук. ред. д-ра екон. наук, проф. А. М. Колота. Київ : КНЕУ, 2012. 504 с.

⁵¹ Колот А. М. Корпоративна соціальна відповідальність: еволюція та розвиток теоретичних поглядів. *Економічна теорія*. 2013. № 4. С. 7. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecte_2013_4_2.

⁵² Колот А. М. Корпоративна соціальна відповідальність: сучасна філософія, проблеми засвоєння. *Економіка України*. 2014. № 3 (628). С. 70–82. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/EkUk_2014_3_7.

⁵³ Кузнєцова Н. В. Соціальна відповідальність як ціннісний орієнтир розвитку вищої освіти. *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Формальна і неформальна освіта у вимірах педагогіки добра Івана Зязюна», 5–6 березня 2018 року / Нац. акад. пед. наук України [та ін.]*. Полтава : АСМІ, 2018. С. 49–51. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/10538/1/20.pdf>.

⁵⁴ Міщенко В. С. Соціальна відповідальність як складник правової моделі сталого розвитку України. *Знання європейського права*. 2021. № 4. С. 67–70. DOI: <https://doi.org/10.32837/chern.v0i4.130>.

⁵⁵ Оржель О. Соціальна відповідальність університетів: концепції, реалії та виклики. *Вища освіта України*. 2017. № 2. С. 24–28.

⁵⁶ Оржель О. Університетська соціальна відповідальність у контексті університетського лідерства : навчальний посібник. Київ : ДП «НБЦ «Пріоритети», 2017. 40 с. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2018/09/Sots_vidpovidalnist_v_Univ_liderstve_O.Orzel_2017-40p.pdf.

⁵⁷ Почтовюк А. Б., Рубан Б. В. Корпоративна соціальна відповідальність як основа сталого розвитку підприємств. *Вісник Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського*. 2018. Випуск 2 (109). С. 100–105.

⁵⁸ Супрун Н. Корпоративна соціальна відповідальність як чинник сталого розвитку. *Економіка і прогнозування*. 2009. № 3. С. 61–74.

⁵⁹ Корпоративна соціальна відповідальність: моделі та управлінська практика : посібник / М. А. Саприкіна, М. А. Саєнсус, А. Г. Зінченко та ін. ; за наук. ред. д-ра екон. наук, проф., засл. діяча науки і техніки України О. С. Редькіна. Київ : Фарбований лист, 2011. 480 с.

⁶⁰ Хижняк Л. М. Еволюція соціальної відповідальності університету. *Міжнародний науковий форум: соціологія, педагогіка, менеджмент*. 2015. Вип. 18. С. 5–13. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mnf_2015_18_3.

⁶¹ Ховрак І. Вплив університетів на збалансований розвиток регіонів: український контекст. *Ідеологія та політика*. 2019. № 2 (13). С. 47–66. URL: https://www.ideopol.org/wp-content/uploads/2019/12/____UKR.%201.8.%20Khovrak%20%20FIN.pdf.

⁶² Перезовова І., Сторощук Х. Етимологія та генеза поняття «соціальна відповідальність підприємства». *Економічний аналіз. Збірник наукових праць*. 2020. Том 30. № 1. Частина 1. С. 158–165. URL: <https://pdfs.semanticscholar.org/6c83/e5cf4f39bece2a31576242d2e0e03b21b91a.pdf>.

⁶³ Там само, Т. 30. С. 158–165.

катастрофічних наслідків для навколишнього середовища й людей, які в ньому проживають, від негативного впливу промисловості. «Соціальну відповідальність підприємства» автори публікації сформулювали як *«дотримання ним концепції ведення бізнесу, спрямованого не лише на отримання і примноження прибутку як основної діяльності, а й на підтримку та розвиток суспільства з урахуванням потреб його працівників, споживачів, акціонерів, держави та охорони довкілля, що великою мірою забезпечує інвестиційний імідж та підвищує лояльність потенційних споживачів»*⁶⁴.

Дослідники виділили п'ять етапів упровадження соціальної відповідальності підприємства:

1. неформальний;
2. загальний;
3. системний;
4. інновативний;
5. домінувальний.

I. Перезовова та Х. Сторощук стверджують, що⁶⁵:

1. Найпростішим є **неформальний етап**, який обмежується окремими заходами та нерегулярними ініціативами для задоволення суспільства й збереження навколишнього середовища.
2. **Загальний етап** характеризується введенням етичного кодексу компанії, запровадженням міжнародних стандартів щодо екологічності виробництва, безпечності природи, веденням звітності по сталому розвитку, спонсорством, що супроводжує рекламу своєї продукції та послуг.
3. **Системний етап** знаменується формуванням чіткої екологічної політики, раціоналізацією діяльності щодо громади, поліпшенням корпоративного добробуту, залученням стейкхолдерів, використанням прибутку для попередження чи пом'якшення можливої шкоди від діяльності компанії.
4. **Інновативний етап**, за визначенням авторів, полягає в розширенні корпоративної соціальної відповідальності, яка стає запорукою конкурентних переваг компанії.
5. **П'ятий етап** утворює корпоративну соціальну відповідальність як домінуювальну рису корпоративної культури компанії.

Виділені й охарактеризовані I. Перезововою та Х. Сторощук етапи не лише логічно пояснюють запровадження соціальної відповідальності в окремій компанії, а й віддзеркалюють генезис соціальної відповідальності в контексті сталого розвитку техногенної цивілізації. Якщо реалізація концепції соціальної відповідальності в 70-х і 80-х роках минулого століття демонструвалася окремими соціаль-

⁶⁴ Там само, Т. 30, С. 161.

⁶⁵ Там само, Т. 30, С. 163.

ними проєктами та спонсорськими акціями, то в 90-х роках вона стала набувати ознак системності й систематичності. З початку XXI століття й донині соціальна відповідальність актуалізувалася як домінуюча філософія діяльності всіх без винятку компаній, організацій та установ, у тому числі освітніх, і як антропологічний вимір результатів цієї діяльності. Наразі сучасна техногенна цивілізація проходить реальний іспит на людськість, ціна якого полягає в продовженні людського роду на планеті Земля.

Н. Супрун у статті **«Корпоративна соціальна відповідальність як чинник сталого розвитку»**⁶⁶ визначає три етапи еволюції концепції соціальної відповідальності, які теж підтверджують розширення її формату й поглиблення її змісту⁶⁷: «Еволюція підходів до проблеми соціальної відповідальності бізнесу може бути представлена такими основними етапами розвитку КСВ-стратегій у міжнародній практиці:

- **I етап** (60-ті – середина 70-х рр. XX ст.) — активне запровадження благодійницьких та меценатських ініціатив, що виступають елементом рекламних та PR-стратегій бізнесу за умови розмежування підприємницької та соціальної діяльності компаній;
- **II етап** (середина 70-х – початок 80-х рр. XX ст.) — становлення стратегічної філантропії, орієнтованої на превентивне подолання та профілактику соціальних проблем;
- **III етап** (з кінця 80-х рр. XX ст. і до сьогодні) — розвиток політики соціальних інвестицій на основі взаємодії підприємницького та суспільного секторів у вирішенні актуальних соціальних проблем суспільства».

Системне уявлення про розвиток теорії соціальної відповідальності в сучасному її сприйнятті й інтерпретації дає стаття А. Колота **«Корпоративна соціальна відповідальність: еволюція та розвиток теоретичних поглядів»**⁶⁸, у якій він проаналізував еволюцію концепцій соціальної відповідальності бізнес-структур у публікаціях зарубіжних авторів, зокрема таких як: Г. Боуен, К. Девіс, А. Керролл, М. Шварц, Р. Акерман, Р. Бауер, Д. Вотаву, С. Сеті, В. Фредерік, С. Вартік, Ф. Кохрен, Д. Вуд і Д. Свансон. А. Колот стверджує, що теоретичні погляди цих дослідників репрезентують три основні концепції, у яких сконцентрована наукова думка з проблематики соціальної відповідальності, що мають періоди своєї появи та розвитку⁶⁹:

- базова концепція корпоративної соціальної відповідальності (1950–1970-ті роки);
- концепція корпоративної соціальної сприйнятливості (1970–1990-ті роки);
- концепція корпоративної соціальної діяльності (1980–2000-ті роки).

⁶⁶ Супрун Н. А. Корпоративна соціальна відповідальність як чинник сталого розвитку. *Економіка і прогнозування*. 2009. № 3. С. 61–74. URL: http://eip.org.ua/docs/EP_09_3_61_uk.pdf.

⁶⁷ Там само. С. 61–74.

⁶⁸ Колот А. М. Корпоративна соціальна відповідальність: еволюція та розвиток теоретичних поглядів. *Економічна теорія*. 2013. № 4. С. 5–26. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecte_2013_4_2.

⁶⁹ Там само. С. 6.

Наводячи ці концепції, учений зазначає, що часові межі їх появи та розвитку є дещо умовними, оскільки автори теоретичних конструкцій із проблематики корпоративної соціальної відповідальності, які «вписуються» в ті чи ті концепції, часто продовжували їх розвиток і за їх межами. О. Колот наголосив, що *«поява нових концепцій у царині соціальної відповідальності бізнес-структур, як і теоретичних розробок локального характеру, аж ніяк не означає втрати значення або заперечення попередніх і особливо базової концепції КСВ, якою закладені теоретичні засади, окреслені моральні принципи та філософські засади соціально відповідальної взаємодії бізнесу із суспільством. Базову концепцію КСВ можна порівняти з такою собі “парасолькою”, під якою утворилася ціла низка інших теоретичних конструкцій (у них дістали розвитку вихідні положення судження і сама філософія соціально відповідальних дій). Відповідальність, як впливає з концепції, що розглядається — це категорія і етики, і права, котра відображає особливе соціальне і морально-правове ставлення людини або іншого суб’єкта, наприклад організації, до іншої людини або спільноти, певного інституту або суспільства в цілому. Відповідальність, з одного боку, — це залежність від когось або чогось, а з другого — здатність, готовність до виконання морально-духовного обов’язку і правових норм»*⁷⁰.

Такий підхід застерігає від односторонності, спрощеності та звуженості в трактуванні сутності соціальної відповідальності й абсолютизації якоїсь однієї з її теоретичних концепцій. Адже соціальну відповідальність дійсно є всі підстави вважати родовим поняттям, яке охоплює собою всі різновиди відповідальності як окремо взятих людей, так і їх спільнот за свою діяльність та її вплив на земне буття, запорукою збереження якого є сталий розвиток.

У висвітленій А. Колотом еволюції концепції соціальної відповідальності прослідковується розширення її формату й вимірності, що зумовлюється вимогами сталого розвитку як фундаментальної умови не лише успішного й благополучного життя, а й існування людства на планеті Земля⁷¹: *«Однією з новітніх тенденцій у розвитку теорії соціальної відповідальності загалом і корпоративної зокрема є наукове опрацювання феномену консолідованої (спільної, комунітарної) соціальної відповідальності. Філософські та теоретико-методологічні засади останньої пов’язані з тим, що інтереси забезпечення стійкої соціальної динаміки потребують, щоб соціально відповідальним був не окремий партнер, а всі учасники суспільної коаліції, які вправі очікувати від інших адекватної соціально відповідальної поведінки»*.

Саме від спільної соціальної відповідальності за свою діяльність, яка б не порушувала принципів, цілей і вимог сталого розвитку, залежить благополуччя й процвітання сучасної цивілізації. Тому забезпечення стійкої соціальної динаміки на локальних рівнях, яка задовольняє інтереси консолідованих партнерів, але суперечить сталому розвитку в глобальному вимірі, на наш погляд, не

⁷⁰ Там само. С. 7.

⁷¹ Там само. С. 18.

можна вважати соціально відповідальним за визначенням. Адже в глобальному масштабі будь-які нижчі рівні — континентальні, суспільні, регіональні й тим паче місцеві є локальними. Усвідомлення визначальної значущості соціальної відповідальності в глобальному вимірі унаочнює методологічну обмеженість її визначень і тлумачень у вужчих форматах.

Щоб переконатись у такій обмеженості, достатньо критично поглянути на визначення, зроблене Г. Боуеном у 1953 році⁷², якого А. Колот називає батьком корпоративної соціальної відповідальності: *«Незважаючи на безліч трактувань феномену “корпоративна соціальна відповідальність”, які здебільшого мають право на існування та дають можливість розширити та (або) поглибити сутнісні характеристики цього явища, все ж більшість тлумачень концентрується навколо найпершого, сформульованого Г. Боуеном, визначення, згідно з яким соціальна відповідальність бізнесмена полягає в реалізації такої політики, прийнятті таких рішень або додержанні такої лінії поведінки, які були б бажані для цілей і цінностей суспільства»*⁷³.

Як бачимо, основним виміром соціальної відповідальності в цьому визначенні є цілі й цінності суспільства, у якому здійснюється діяльність організації безвідносно їх відповідності вимогам сталого розвитку в глобальному вимірі. Добре, якщо цілі й цінності суспільства позитивно корелюють із принципами й цілями сталого розвитку. Але ж катастрофічний стан нашої планети, що є результатом безвідповідальної діяльності техногенної цивілізації, засвідчує про домінуючу невідповідність сталому розвитку цілей і цінностей, якими реально керуються суб'єкти цієї діяльності на локальних рівнях, у тому числі й на суспільних.

Цілі й цінності суспільств різняться між собою доволі суттєво й не завжди позитивно корелюють із цілями й цінностями сталого розвитку. Це підтверджується порівняльним аналізом. Наприклад, цілей і цінностей суспільств зі сталими демократіями та правовими державами із суспільствами, де панують авторитарні або гібридні режими влади, яких, на жаль, поки що більшість у світі. Визначальну залежність цілей і цінностей суспільства від режиму влади в ньому переконливо підтверджує порівняння Південної Кореї з КНДР. Світовий досвід демонструє, що відчужені від своїх народів режими влади за браком дієвих механізмів контролю й відповідальності за її суб'єктами, не забезпечують сталого розвитку у вимірах зростання благополуччя свого народу без шкоди для довкілля. Саме таке відчуження спостерігається в суспільствах з авторитарними й гібридними режимами влади.

Але й цілі суспільств з усталеними демократіями та правовими державами немає підстав ідеалізувати, оскільки вони зумовлюються егоїстичними інтересами та конкуренцією, першочергово за користування земними ресурсами. Щоб пе-

⁷² Bowen. Social responsibilities of the businessman. Harper & Row. N.Y. 1953. URL: [https://www.scirp.org/\(S\(351jmbntvnsjt1aadkposzje\)\)/reference/ReferencesPapers.aspx?ReferenceID=1905280](https://www.scirp.org/(S(351jmbntvnsjt1aadkposzje))/reference/ReferencesPapers.aspx?ReferenceID=1905280).

⁷³ Колот А. М. Корпоративна соціальна відповідальність: еволюція та розвиток теоретичних поглядів. *Економічна теорія*. 2013. № 4. С. 4. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecte_2013_4_2.

реконатись у цьому, достатньо поглянути на те, якою ціною для земного буття дався розвиток тієї чи іншої країни. Наприклад США, які мають найпотужнішу економіку у світі. Якщо екстраполювати на майже вісім мільярдів мешканців Землі рівень споживання ресурсів, енергії, що припадає на одного громадянина США, тоді в нашій уяві має постати мертва планета, а якщо жива, то без людей, які у своєму неогамовному експансіонізмі знищили самі себе, позбавивши можливостей, як того вимагає сталий розвиток, життєзабезпечення майбутніх поколінь. На тлі цього зовсім безвідповідальним виглядає вихід США з Паризької кліматичної угоди, який ініціював у 2017 році Д. Трамп, тодішній президент цієї найбагатшої завдяки спожитим земним ресурсам країни⁷⁴. І лише завдяки механізмам сталої демократії та правової держави, що утвердилися в цій країні, США повернулися до кліматичної угоди, узявши на себе відповідальність. Цим підтверджується, що альтернативи демократії, попри всі її вади, в забезпеченні сталого розвитку немає.

Другим батьком концепції корпоративної соціальної відповідальності А. Колот вважає А. Керрла: *«Аналіз еволюції суспільної думки щодо розуміння природи і змістових характеристик КСВ дає підстави стверджувати, що своєрідною вершиною розвитку сучасного підходу до усвідомлення сутності соціальної відповідальності організації, заснованої на визнанні визначальної ролі суспільного договору, є модель А. Керолла, яка до остаточного свого оформлення пройшла кілька етапів трансформації. ... Модель А. Керолла охоплює чотири типи соціальної відповідальності організації: економічну, правову, етичну і так звану дискреційну. Дискреційну відповідальність А. Керолл пов'язує зі сферою, в якій суспільство ще не сформувало чітких очікувань, і вона є такою за змістом, що передбачає індивідуальний добровільний вибір менеджера»⁷⁵.*

Не ставлячи під сумнів авторитет А. Керолла, звертаємо увагу на дискреційну (філантропічну) відповідальність, яка за його визначенням вінчає піраміду корпоративної соціальної відповідальності після етичної, правової та економічної відповідальності, що лежить в основі цієї піраміди. Дискреційність означає вирішення будь-яких питань, у тому числі й забезпечення соціальної відповідальності посадовою особою на власний розсуд⁷⁶, що передбачає добровільність, яка може входити в суперечність із вимогами сталого розвитку, що мають імперативний характер. Така суперечність має фундаментальне значення для майбутнього людства. Адже ігнорування обов'язковості вимог сталого розвитку є деструктивними для земного буття. Що вище в соціальній ієрархії посадова особа, то масштабніші деструктивні наслідки від прийнятих нею на власний розсуд управлінських рішень, які суперечать вимогам сталого розвитку.

⁷⁴ Сполучені Штати офіційно вийшли з Паризької кліматичної угоди. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3129660-ssa-vijsli-z-parizkoi-klimaticnoi-ugodi.html>.

⁷⁵ Колот А. М. Корпоративна соціальна відповідальність: еволюція та розвиток теоретичних поглядів. *Економічна теорія*. 2013. № 4. С. 8. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecte_2013_4_2.

⁷⁶ Дискреція. *Вікіпедія*. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D0%B8%D1%81%D0%BA%D1%80%D0%B5%D1%86%D1%96%D1%8F>.

На проблемі добровільності в дотриманні вимог сталого розвитку робиться акцент у **проєкті доповіді про зміни клімату**, що готується на майбутній саміт у Шотландії, який організатори називають найважливішою зустріччю з питань кліматичної кризи після Паризької кліматичної угоди 2015 року. Цю проблему М. Бензл прокоментував так: *«Нам довелося докласти чимало зусиль, щоб опинитися в тій точці, в якій ми перебуваємо. Але навіть зараз зобов'язання, взяті на себе країнами, носять добровільний характер. Урядам легко погодитися на ще більш істотні зобов'язання, якщо вони добровільні. Але проблема в тому, як впроваджувати ці зобов'язання? І я не бачу причин, за якими країни погодилися б примушувати один одного до виконання. Тому я вважаю, що поки становище скрутне і швидкого рішення проблем не буде»⁷⁷.*

Незважаючи на очевидність такої фундаментальної суперечності, яка з кожним роком все більше загострюється, у **сучасних публікаціях багатьох авторів дискреційна соціальна відповідальність визнається як належне**. Це підтверджується цитатами, які викладені нижче.

А. Почтовюк і Б. Рубан визначають корпоративну соціальну відповідальність як діяльність, що надає певний соціальний добробут, крім виключних інтересів фірми, і загалом включає благодійну діяльність та етичність фірм у веденні бізнесу⁷⁸. Водночас вони акцентують: *«Соціальна відповідальність передбачає певний рівень добровільного відгуку з боку компанії на соціальні потреби суспільства, які лежать поза визначених законом вимог»⁷⁹.*

К. Комарова та Н. Ковальчук на підставі аналізу публікацій із проблематики соціальної відповідальності бізнесу виділяють «три рівні для визначення соціальної відповідальності:

- **перший (базовий) рівень** — бізнес платить податки у повному обсязі і легально, тим самим кошти надходять до бюджету, звідки розподіляються на ті ж самі соціальні програми;
- **другий (корпоративний) рівень** — соціально відповідальний бізнес повинен платити економічно обґрунтовану зарплату. Не секрет, що зараз бізнес часто економить на зарплаті, розглядаючи її як частину своїх витрат. З одного боку, це так. Але з іншого — бізнес повинен зрозуміти, що висока зарплата дозволяє людині витратити гроші на підтримку свого здоров'я, на освіту, на культуру;
- **третій (вищий) рівень** — соціально відповідальний бізнес на добровільній основі займається добродійністю. З одного боку, потенційний інвестор має більше довіри, якщо компанія може дозволити собі проводити масштабні соціальні програми, безпосередньо не пов'язані з виробництвом, та її зна-

⁷⁷ ООН готує доповідь про зміни клімату: прогнози невтішні. Радіо Свобода. Голос Америки. 26 червня 2021. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/oon-proekt-dopovidi-zminy-klimatu/31327488.html>.

⁷⁸ Почтовюк А. Б., Рубан Б. В. Корпоративна соціальна відповідальність як основа сталого розвитку підприємств. Вісник Кременчуцького національного університету. 2018. Вип. 2 (1). С. 100–105.

⁷⁹ Там само. С. 104.

ють в суспільстві. З іншого боку, ці програми показують, що бізнес відкритий, він займається не лише внутрішніми корпоративними програмами, але і працює з суспільством»⁸⁰.

К. Комарова, Н. Ковальчук аналогічно трактують корпоративну соціальну відповідальність закладів вищої освіти: «Умовно КСВ прийнято поділяти на три рівні:

- **перший рівень:** державна установа легально сплачує податки у повному обсязі. Таким чином кошти надходять до бюджету, надалі розподіляються на соціальні програми;
- **другий рівень:** соціально відповідальний навчальний заклад повинен платити економічно обґрунтовану зарплату. Відповідна зарплата дозволяє працівникові витратити кошти на підтримку здоров'я, підвищувати рівень освіти й культури;
- **третій рівень:** соціально-відповідальний заклад займається добродійністю на добровільній основі, заохочує до цього студентське самоврядування. Це доводить, що керівництво не байдуже до проблем суспільства»⁸¹.

Ось таке поверхневе трактування соціальної відповідальності університетів та інших закладів вищої освіти транслюється в науково-теоретичну свідомість вітчизняними авторами в новітніх публікаціях. Виявляється, що за таким визначенням може вважатися соціально відповідальним заклад вищої освіти, який добровільно займається добродійністю незалежно від рівня компетентності його випускників і результативності наукової діяльності. Адже цих критеріїв бракує в процитованому визначенні.

О. Іваницька, А. Панченко та Г. Панченко визначають: «Соціально відповідальний заклад вищої освіти — це установа, яка бере на себе додаткові зобов'язання щодо дотримання принципів відповідальності перед суспільством відповідно до тих, що окреслені у відповідних законодавчих і нормативних актах. Ці зобов'язання стосуються підготовки та виховання студентів, ставлення до персоналу, відповідальності перед суспільством і роботодавцями, перед майбутніми поколіннями»⁸². З такого визначення випливає, що до соціальної відповідальності не належить те, що заклад вищої освіти робить відповідно до законодавчих і нормативних актів, які регламентують його діяльність. Звідси постає питання щодо критеріїв розмежування того, що ЗВО має робити в межах норми, яка не входить у формат соціальної відповідальності, і над норму, за якою він визначається як соціально відповідальний. Погодьмося, що таке трактування в смисловому сенсі не лише алогічне, а й методологічно некоректне⁸³.

⁸⁰ Комарова К. В., Ковальчук Н. В. Соціальна відповідальність як складова стратегії розвитку бізнесу на підприємствах України. *Інноваційна економіка*. 2016. № 5. С. 26.

⁸¹ Бутко К., Єщенко М., Мінакова В. Корпоративно-соціальна відповідальність ЗВО як конкурентна перевага на ринку освітніх послуг. *Галицький економічний вісник*. Тернопіль : ТНТУ, 2021. Том 69. № 2. С. 103–109. URL: <http://elartu.tntu.edu.ua/handle/lib/35283>.

⁸² Іваницька О., Панченко А., Панченко Г. Соціальна відповідальність вищого навчального закладу України та основні умови її дотримання. *Педагогічний процес: теорія і практика*. 2017. Вип. 4. С. 42. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pptp_2017_4_8.

⁸³ Рябченко В. Корпоративна академічна нечесність як проблема соціальної відповідальності університету. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика*. 2021. № 2 С. 18.

К. Комарова й Н. Ковальчук стверджують, що «Соціальна відповідальність закладу вищої освіти — це додаткові (поза межами освітніх послуг) соціально орієнтовані зобов'язання, що ґрунтуються на етичних та правових нормах, сприяють розвитку внутрішнього та зовнішнього середовища, враховуючи інтереси всіх зацікавлених сторін “освіта-бізнес-суспільство”), дотримуються стратегічних інтересів та несуть відповідальність за соціально-економічні наслідки своєї діяльності»⁸⁴. Це ще одна зовсім свіжа публікація, яка трактує соціальну відповідальність поза межами освітніх послуг і без акценту на їхній якості.

Автор солідаризується з дослідниками, які розуміють і тлумачать соціальну відповідальність закладів вищої освіти в широкому форматі.

Зокрема, О. Грішнова і С. Бех трактують соціальну відповідальність у найширшому, філософському розумінні, що полягає в забезпеченні діяльності держави, підприємства, організації, людини, яка не завдає шкоди людям, природі, суспільству. На їх переконання, «першоосновою і базисом соціальної відповідальності будь-якого суб'єкта є високоефективне, професійне й якісне виконання тих суспільних функцій, заради яких він функціонує. З такої позиції основою соціальної відповідальності закладів вищої освіти є надання високоякісних і затребуваних суспільством навчальних послуг, а також проведення актуальних наукових досліджень. Водночас відповідальність університету виявляється і у виконанні ним функцій роботодавця для співробітників, учасника соціальних відносин в суспільстві і місцевій громаді, учасника економічних і політичних відносин з державою, ділового партнера»⁸⁵. Також вони зазначають, що поштовхом до впровадження соціально-відповідальної діяльності, у тому числі закладів освіти, послугувало поширення ідей сталого розвитку⁸⁶.

За визначенням О. Грішнкової та С. Беха: «Соціально відповідальний університет — заклад освіти, який поширює соціальну відповідальність у суспільстві як через свою прозору та етичну діяльність, високу якість навчання, так і через виховання відповідальності студентів та випускників»⁸⁷. На підставі аналізу прикладів закордонних університетів, які функціонують на засадах сталого розвитку та корпоративної соціальної відповідальності, учені дійшли висновку, що в цих університетах студенти й викладачі захищені, а рейтинги університетів зростають, що формує їх привабливість для абітурієнтів, благодійників, інвесторів і забезпечує благополуччя всіх зацікавлених сторін і населення загалом.

.....
⁸⁴ Комарова К. В., Ковальчук Н. В. Соціальна відповідальність як складова інноваційного освітнього процесу та забезпечення конкурентоспроможності закладів вищої освіти. *Проблеми та перспективи розвитку підприємництва. Збірник наукових праць Харківського національного автомобільно-дорожнього університету*. 2020. № 2(25). С. 66–75.

⁸⁵ Грішнова О., Бех С. Соціальна відповідальність університетів України: порівняльний аналіз та основні напрями розвитку. *Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Серія: Економіка*. 2014. № 5(158). С. 11. URL: http://bulletin-econom.univ.kiev.ua/wp-content/uploads/2015/11/158_11-18.pdf.

⁸⁶ Там само. С. 12.

⁸⁷ Там само. С. 12.

Аналогічної позиції в тлумаченні університетської соціальної відповідальності (УСВ) дотримується О. Оржель: *«Водночас не варто протиставляти академічну досконалість соціальній відповідальності ЗВО. Приклади багатьох університетів свідчать, що ЗВО — лідери традиційних рейтингів, зазвичай, є також лідерами УСВ, незалежно від того, чи визнана їх соціальна відповідальність тим чи іншим рейтингом. Соціальна відповідальність тісно пов'язана з якістю освіти, при тому саме соціальна відповідальність є первинною і обумовлює високу якість викладання, високоякісні освітні продукти (як-то освітні програми), сучасний зміст тощо: соціально відповідальний ЗВО не може пропонувати освітні програми, що не потрібні на ринку праці, без поваги ставитись до студентів, ігнорувати потреби викладачів»⁸⁸. На підставі аналізу розвитку теорії соціальної відповідальності дослідниця зробила висновок: *«Нині для багатьох ЗВО соціальна відповідальність більше не є окремою програмою допомоги місцевій громаді; натомість УСВ є наскрізним стрижнем, що пронизує різні виміри і напрями діяльності сучасного ЗВО»⁸⁹.**

Н. Кузнєцова пов'язує соціальну відповідальність університетів із забезпеченням належної якості вищої освіти, від якої визначально залежить конкурентоспроможність країни. Вона наголошує, що *«соціальна відповідальність освіти передбачає вимогу бачити “моральну вартість” усіх компонентів якості освіти, а саме: процесу, умов і результатів»⁹⁰. У контексті визначення соціальної відповідальності як ціннісного орієнтиру розвитку вищої освіти вона звертає увагу на девальвацію значущості та якості вищої освіти в Україні. На її думку, яку поділяє автор, основними причинами знецінення якості вищої освіти в сучасному українському суспільстві є: стихійна комерціалізація освітніх і наукових процесів, масова «університетизація» системи вищої освіти, девальвація диплому про вищу освіту, академічне шахрайство, індивідуалізація ціннісних орієнтирів⁹¹.*

І. Ховрак⁹² обґрунтувала соціальну відповідальність закладу вищої освіти як базову умову формування його репутаційного капіталу. Посилаючись на опитування Times Higher Education, дослідниця зазначає, що студенти в процесі вибору ЗВО орієнтуються на його репутацію, керуючись думкою *«що краща репутація ЗВО, то легше буде знайти роботу після закінчення навчання»⁹³.*

⁸⁸ Оржель О. Університетська соціальна відповідальність у контексті університетського лідерства : навчальний посібник. Київ : ДП «НВЦ «Пріоритети», 2017. С. 28. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2018/09/Sots_vidpovidalnist_v_Univ_liderstve_O.Orzel_2017-40p.pdf.

⁸⁹ Там само. С. 33.

⁹⁰ Кузнєцова Н. В. Соціальна відповідальність як ціннісний орієнтир розвитку вищої освіти. *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Формальна і неформальна освіта у вимірах педагогіки добра Івана Зязюна», 5–6 березня 2018 року / Нац. акад. пед. наук України та ін..* Полтава : АСМІ, 2018. С. 49. URL: <http://dSPACE.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/10538/1/20.pdf>.

⁹¹ Там само. С. 50.

⁹² Ховрак І. Управління репутацією закладів вищої освіти на засадах соціальної відповідальності. *Економічний дискурс. Міжнародний науковий журнал.* 2019. Вип. 4. С. 143–152. URL: https://www.researchgate.net/publication/340289195_REPUTATION_MANAGEMENT_OF_THE_HIGHER_EDUCATION_INSTITUTIONS_ON_THE_BASIS_OF_SOCIAL_RESPONSIBILITY.

⁹³ Там само. С. 147.

I. Ховрак вважає, що «Пріоритетами соціальної відповідальності ЗВО є⁹⁴:

- генерування та поширення знання та навичок задля збалансованого розвитку суспільства;
- створення спільноти студентів та науковців, які цінують прагнення до нових знань у сфері збалансованого розвитку суспільства;
- розвиток людського потенціалу міста / регіону / країни;
- розвиток динамічного, освіченого та сумлінного суспільства.

Важливо, що соціальну відповідальність ЗВО необхідно сприймати не як філантропію чи управління ризиками, а як інструментарій для створення цінностей, що дозволить чинити фундаментальний стратегічний та операційний вплив на суспільство».

Такий акцент I. Ховрак обґрунтовує тим, що соціальна відповідальність як філантропія має незначний стратегічний та операційний вплив на суспільство. Реалізація концепції соціальної відповідальності як управління ризиками забезпечує вплив від середнього до високого. А соціальна відповідальність як створення цінностей формує фундаментальний стратегічний та операційний, отже, найвищий вплив на суспільство.

Немає підстав для заперечення такого пріоритету, оскільки реалізація завдань і досягнення цілей сталого розвитку вимагає як від кожного мешканця Землі зокрема, так і від людства загалом соціально відповідального ставлення до природи, яке б відповідало основоположним принципам цього розвитку. Таке ставлення визначально залежить від цінностей, якими керується людина, група чи спільнота людей у своїх життєвих проявах і діяльності. Цим актуалізується світоглядна компетентність, яка б відповідала принципам, цілям і завданням сталого розвитку. Адже глобальний результат стану нашої планети є наслідком локальних проявів діяльності людей, що віддзеркалює рівень їх відповідальності й компетентності. Оскільки від осіб з вищою освітою визначально залежить не лишень науково-технічний прогрес, а й суспільно-економічний і цивілізаційний розвиток загалом, університети покликані бути осередками цінностей, які б відповідали вимогам сталого розвитку. Цим власне визначається пріоритетність соціальної відповідальності університетів за формування ними належного світогляду в здобувачів вищої освіти, яким ті мають керуватись у подальшій своїй життєдіяльності.

Тож базовою умовою або визначальним чинником забезпечення соціальної відповідальності університету є всі підстави вважати добросовісність його середовища в найширшому розумінні й тлумаченні її сутності. Нечесне академічне середовище, по-перше, суперечить принципам і цілям сталого розвитку. По-друге, у такому середовищі неможливо забезпечити належну якість вищої освіти, яка б відповідала вимогам сталого розвитку і тим глобальним викликам, які належить долати сучасній техногенній цивілізації заради забезпечення не лише успішного розвитку майбутніх поколінь, а й продовження людського роду на нашій

.....
⁹⁴ Там само. С. 143–152.

планеті⁹⁵. Соціальне середовище закладу вищої освіти, у якому сповідаються подвійні моральні стандарти, толерується корупція, культивується академічне шахрайство, фальсифікуються результати навчання заради збереження контингенту студентів тощо як за визначенням, так і за своєю сутністю не здатне прищеплювати світоглядні цінності, які відповідають принципам, цілям і вимогам сталого розвитку. Таке середовище нівелює будь-які репрезентації соціальної відповідальності закладу вищої освіти, оскільки цим демонструються подвійні моральні стандарти, якими студентам прищеплюються негативні моделі діяльності й поведінки. За період навчання їм таким способом даються наочні уроки того, як можна завуалювати нечесність середовища закладу реалізацією проєктів і програм, що демонструють його соціальну відповідальність за формальними ознаками, на яких робиться акцент у багатьох публікаціях і якими створюється його імідж як соціально відповідальної установи.

Між іміджем і репутацією існує відома суперечність, яка полягає в різній тривалості їх створення. Якщо імідж реалізацією окремих акцій, проєктів і використаням сучасних рекламних та інформаційних технологій можна створити в досить стислі терміни, то для формування репутації потрібен тривалий час. Імідж ЗВО, який не підтверджується відповідною репутацією, може дати лише тимчасовий зиск від освітніх послуг, але він закриває перспективу подальшого успішного функціонування закладу. Імідж повинен підкріплюватися репутацією, а репутація має репрезентуватись адекватним іміджем. Репутація університету не за вивіскою, а за сутністю й духом формується багатьма роками й десятиліттями із життєвих здобутків і кар'єрних досягнень випускників університету. Звідси постає пріоритет репутації над іміджем. Репутація університету — це результат кропіткої та самовідданої праці багатьох поколінь студентів і не одного покоління академічного персоналу.

Тому є всі підстави вважати її найдорожчим ресурсом університету, який ні в якому разі не можна розмінювати на дріб'язки⁹⁶. Випускники університетів, які отримують дипломи про вищу освіту нечесно, вдаючись до фальсифікації результатів свого навчання тощо, по-перше, не володіють реальною професійною компетентністю, яка репрезентується їхніми дипломами й отриманими оцінками. По-друге, у таких осіб бракує належної світоглядної компетентності, оскільки вони, вдавшись до фальсифікації, продемонстрували свою схильність до шахрайства та сповідування подвійних моральних стандартів. E. Druica, C. Vâlsan, R. Ianole-Calin, R. Mihail-Papuc та I. Munteanu⁹⁷ визначили, що академічна нечесність є статистич-

⁹⁵ Рябченко В. Корпоративна академічна нечесність як проблема соціальної відповідальності університету. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика*. 2021. № 2 С. 18.

⁹⁶ В. Рябченко Аналіз з позицій світоглядно-компетентнісного підходу впливу соціального середовища на ефективне врядування в університетах України в умовах євроінтеграції. *Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо механізмів реалізації ефективного врядування в університетах: аналітичні матеріали у двох частинах / за заг. ред. С. Калашнікової*. Київ: Прінтеко, 2020. 241 с. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2021/03/Analiz_dosvidu_vriaduvania_v_univer_ch1-2_analit_IVO-2020-241p_avtors-kolektiv.pdf.

⁹⁷ Druica E., Vâlsan C., Ianole-Calin R., Mihail-Papuc R., Munteanu I. Exploring the link between academic dishonesty and economic delinquency: A partial least squares path modeling approach. *Mathematics*. 2019. № 7 (12). № 1241.

но значущим предиктором ухилення від сплати податків і шахрайства із соціальним страхуванням тих суб'єктів, які до неї вдаються. Із цього приводу М. Дойчик⁹⁸ теж робить надзвичайно важливий наголос на тому, що «професійний розвиток неможливий без загальносвітоглядного, який формує не просто фахівця, а соціально активного й відповідального громадянина, лідера, який здатен змінювати світ на краще. Саме цей процес не може стати реальністю без академічної доброчесності»⁹⁹. Логічно із цим перекликається ще одне його твердження, яке, на наш погляд, правдиво віддзеркалює проблемність сучасної української соціальної дійсності: «Чесність не може вижити в атмосфері, в якій нечесність не тільки толерується, але й вітається. Навіть найкращі, інтелектуально незалежні студенти можуть бути дезорієнтовані і страждати в деморалізованому оточенні, коли вони бачать, що успіху в навчанні та дослідженні легше досягти шляхом обману, ніж чесною працею. Відданість академічній чесності має принципово важливе значення для будь-якого відкритого і демократичного суспільства. Вона вимагає, щоб студент, викладач, дослідник почували себе абсолютно вільними від руйнівного впливу академічної корупції та консерватизму. Тільки у такій атмосфері відкритого і чесного висловлення своїх думок можна досягти реального інтелектуального і матеріального прогресу»¹⁰⁰. Тому випускники, які мають схильність до шахрайства й не володіють належною компетентністю, не можуть формувати позитивну репутацію свого закладу вищої освіти, що робить його непривабливим для абітурієнтів і їхніх батьків у суспільстві із цивілізованим конкурентним середовищем. Це позбавляє такий ЗВО конкурентних переваг у своєму розвитку та робить сумнівним його подальше існування.

І. Ховрак стверджує, що «репутаційний капітал ЗВО формується протягом тривалого часу і є його унікальною характеристикою, рідкісним і унікальним активом, який неможливо купити або отримати без докладання певних зусиль. Відповідно, репутація ЗВО є складовою частиною його ринкової вартості»¹⁰¹. Дослідниця визначила стратегічні переваги, які отримує заклад вищої освіти завдяки своїй високій репутації (рис. 1).

Н. Богуцька визначає соціальну відповідальність як найважливіший елемент взаємозв'язку особи та суспільства, що регулює поведінку до вимог суспільства¹⁰². На підставі аналізу публікацій вчена стверджує, що «соціальна відповідальність виникає одночасно з суспільством. Її формування пов'язане з розвитком людини як соціальної істоти, суспільних відносин, коли поведінка особи набуває

⁹⁸ Дойчик М. Академічна чесність: данина моді чи життєва необхідність? Академічна чесність як основа сталого розвитку університету / за заг. ред. Т. В. Фінікова, А. Є. Артюхова. Міжнарод. благод. Фонд "Міжнарод. фонд. дослідж. освіт. політики". Київ : Таксон, 2016. С. 98.

⁹⁹ Там само. С. 98.

¹⁰⁰ Там само. С. 94–95.

¹⁰¹ Ховрак І. Управління репутацією закладів вищої освіти на засадах соціальної відповідальності. *Економічний дискурс*. Міжнародний науковий журнал. 2019. Вип. 4. С. 143–152. URL: https://www.researchgate.net/publication/340289195_REPUTATION_MANAGEMENT_OF_THE_HIGHER_EDUCATION_INSTITUTIONS_ON_THE_BASIS_OF_SOCIAL_RESPONSIBILITY.

¹⁰² Богуцька Н. М. Методологія осмислення соціальної відповідальності. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. 2015. № 824. С. 208–217. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2015_824_34.

Рис. 1. Стратегічні переваги формування репутаційного капіталу ЗВО на засадах соціальної відповідальності (І. Ховрак)¹⁰³

суспільної значущості і тому починає регулюватися за допомогою соціальних норм»¹⁰⁴. Це важливе в методологічному сенсі твердження, що дає змогу вийти з прокрустового ложа вузькоформатного трактування соціальної відповідальності, у якому точиться теоретичний дискурс із її проблематики.

Т. Яковенко, спираючись на праці К.-О. Апеля, Г. Йонаса, М. Ріделя, А. Швайцера та інших авторів, актуалізувала імперативний характер відповідальності за сталий розвиток так: «Переворот в усвідомленні відповідальності відбувся не випадково. Бурхливий розвиток науки й техніки зробив, здавалося б, можливим абсолютне панування людини над природними стихіями. Людський вплив на земну природу зростає в геометричній прогресії й досяг такого рівня, коли гостро постало питання про планетарний баланс людини й природи, що виключає катастрофи, оскільки навіть локальні безвідповідальні дії можуть дати початок катаклізмам глобального характеру. Це надає імперативного характеру відповідальному ставленню до довкілля. Можливості людської діяльності дозволяють також впливати на природу людини, спростовуючи уявлення про її незмінність і самоцінність. Все це по-новому порушує питання про масштаби й форми відповідальності людини й людства в сучасних умовах»¹⁰⁵.

¹⁰³ Там само. С. 148.

¹⁰⁴ Там само. С. 210.

¹⁰⁵ Яковенко Т. Принцип відповідальності як еко-етичний імператив сталого розвитку. *Наука. Релігія. Суспільство*. 2010. № 4. С. 103. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/33645/189-Yakovenko.pdf?sequence=1>.

Далі дослідниця посилює зроблену актуалізацію таким твердженням: «Практично безмежна влада людини над природою й власною сутністю вимагає включення в сферу етичного нових об'єктів моральної відповідальності. Якщо в традиційній етиці акцентувалася сфера спілкування між людьми, то нова етика припускає відповідальність людини за саме існування природи та її цілісність»¹⁰⁶.

У кінцевому підсумку Т. Яковенко робить висновок, що «довкілля і сама людина зможуть вижити лише за умови, що буде припинено підкорення природи, а замість нього постане планування взаємодії людини з природою на засадах нової етики відповідальності»¹⁰⁷.

У розвиток позиції Т. Яковенко акцентуємо, що задля уникнення катастрофічного темного й заради забезпечення свого успішного майбутнього людство має світоглядно переорієнтуватися у своєму ставленні до природи, відмовившись від парадигми панування «Людини над природою», перейти у своїй життєдіяльності до парадигми співіснування «людина у Природі». Людство має визначитись у тому, на що воно спрямовуватиме силу знань: на будівництво чи руйнування земного буття, на творення добра чи зла у своєму світі. Такий моральний вибір визначально залежить від світогляду, яким керується людина у своїй життєдіяльності. Щоб цей вибір робився на користь будівництва й творення добра, обмежувальним світоглядним орієнтиром у користуванні й матеріалізації знань має стати принцип «Не нашкодь!».

Це покликані робити особи з вищою освітою, оскільки вони відповідальні як за забезпечення подальшого науково-технічного прогресу, так і за прийняття рішень, які не повинні суперечити вимогам сталого розвитку. За підготовку таких осіб відповідають університети й інші заклади вищої освіти. Організація Об'єднаних Націй підтримує діяльність ініціативи **«Принципи відповідального управління освітою» (The Principles for Responsible Management Education (PRME))**¹⁰⁸, місія якої полягає в трансформації управлінської освіти й розвитку відповідальних осіб, які приймають рішення для просування сталого розвитку. Учасники цієї ініціативи, керуючись рекомендаціями Глобального договору ООН¹⁰⁹ розробили принципи глобальної платформи для відповідального управління освітою (таблиця 1), які транслювали у своїй публікації Н. Сментина та Р. Хусаїнов¹¹⁰.

Ці принципи віддзеркалюють сучасне розуміння й тлумачення на міжнародному рівні соціальної відповідальності університетів саме в широкому, а не у вузькому форматі, який домінував на початковому етапі еволюції концепції соціаль-

¹⁰⁶ Там само. С. 104.

¹⁰⁷ Там само. С. 108.

¹⁰⁸ The Principles for Responsible Management Education (PRME). URL: <https://www.unprme.org/about>.

¹⁰⁹ UN Global Compact web-site. URL: <https://www.unglobalcompact.org/>.

¹¹⁰ Сментина Н. В., Хусаїнов Р. В. Соціальна відповідальність вищих навчальних закладів: концептуальний аналіз. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2014. Випуск 9. Частина 2. С. 24. URL: http://www.ej.kherson.ua/journal/economic_09/58.pdf.

Таблиця 1

ПРИНЦИПИ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ УПРАВЛІННЯ ОСВІТОЮ

Принципи	Сутнісний зміст принципу
Принцип 1. Мета	Ми розвиватимемо можливості студентів, щоб вони стали майбутніми генераторами сталого розвитку для бізнесу та суспільства загалом, і їхні навички роботи на благо суспільства і глобальної економіки
Принцип 2. Значення	Ми будемо включати до нашої академічної діяльності та навчальних програм принципи глобальної соціальної відповідальності, які відображені в міжнародних ініціативах, таких як Глобальний договір ООН
Принцип 3. Метод	Ми створимо освітні рамки, матеріали, процеси і середовища, які дозволяють передавати ефективний освітній досвід відповідального лідерства
Принцип 4. Дослідження	Ми будемо брати участь у концептуальних і емпіричних дослідженнях, які просувають наше розуміння про роль, динаміку та вплив корпорацій у створенні стійкої соціальної, екологічної та економічної рівноваги
Принцип 5. Партнерство	Ми будемо взаємодіяти з керівниками бізнес-корпорацій, щоб розширити наші знання й вирішити суперечливі питання в досягненні соціальної та екологічної відповідальності і спільно вивчити ефективні підходи до вирішення цих завдань
Принцип 6. Діалог	Ми сприятимемо і підтримуватимемо діалог та дебати серед педагогів, студентів, бізнесу, уряду, споживачів, засобів масової інформації, організацій громадянського суспільства та інших зацікавлених груп та зацікавлених сторін з найважливіших питань, що пов'язані з глобальною соціальною відповідальністю та сталим розвитком

ної відповідальності. Принципи глобальної платформи орієнтують університети й інші заклади освіти на реалізацію ними соціальної відповідальності, яка сприяє сталому розвитку сучасної цивілізації. На тлі цього дивними й методологічно некоректними виглядають новітні публікації, у яких тлумачиться соціальна відповідальність університетів у вузькому форматі як щось додаткове до їх основної діяльності.

На завершення цього підрозділу акцентуємо, що університети й інші ЗВО функціонують не самі собою, а у взаємодії зі своїми суспільствами. Така взаємодія передбачає взаємну відповідальність — університетів перед суспільством, а суспільства перед університетами. В оптимумі ця взаємна відповідальність має бути збалансованою. Але визначальна роль у забезпеченні такого оптимуму належить суспільству. На жаль, сучасне українське суспільство не мотивує вітчизняні заклади вищої освіти до соціальної відповідальності, яка б відповідала вимогам сталого розвитку, оскільки в ньому системно культивується безвідповідальність і не шанується моральність.

А. Колот, доволі критично оцінюючи стан соціальної відповідальності в сучасному українському суспільстві¹¹¹, пише: «До основних причин, своєрідних “тромбів”,

¹¹¹ Колот А. М. Корпоративна соціальна відповідальність: сучасна філософія, проблеми засвоєння. *Економіка України*. 2014. № 3. С. 80. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/32615153.pdf>.

які істотно обмежують потенціальні масштаби та реальний прояв в українській практиці соціально активної поведінки, а також сприйняття інституту КСВ, слід віднести:

- *вкрай несприятливе економічне середовище і незадовільний бізнес-клімат;*
- *не адекватну потребам сьогодення роль держави як соціального інституту та соціального партнера;*
- *спотворене уявлення про сучасну місію бізнесу, взаємозв'язок і взаємозумовленість економічної та соціальної складових стійкого розвитку;*
- *відсутність належних інституційних передумов для соціально активної діяльності;*
- *приниження або неусвідомлення достеменної ролі соціальних ресурсів у забезпеченні стійкого розвитку;*
- *масові прояви деградації етичних цінностей топ-менеджменту бізнес-організацій і відсутність належних моральних передумов для активної соціально відповідальної діяльності;*
- *недостатнє наукове опрацювання прикладних засад імплементації КСВ у систему корпоративного управління».*

Погоджуючись із процитованим переліком причин низької затребуваності соціальної відповідальності в українському суспільстві, необхідно зробити принципове в методологічному сенсі уточнення. Справа в тому, що названі причини є наслідками браку цивілізованого конкурентного середовища в Україні, формування якого заблокував гібридний режим влади¹¹², який захопив державу ще в 90-х роках минулого століття й тримає її під контролем і використовує в інтересах олігархічно-кланових угруповань. Те, що Україна зі старту незалежності своєї держави від метрополії ступила на шлях існування так званих бананових республік, які звільнилися від колоніальної залежності, є результатом вибору напряму трансформації її політичних та економічних інститутів, зроблений тоді тими суб'єктами влади, від яких визначально залежав цей вибір.

Ставши на такий шлях суспільно-економічної трансформації, Україна потрапила в порочне коло, що веде її неухильно до деградації і зовсім не до прогресу у своєму цивілізаційному розвитку доти, доки вона із цього кола не вирветься. Д. Аджемоглу та Д. Робінсон¹¹³ пояснюють, що порочне коло утворюється екстрактивними політичними й економічними інститутами, тоді як інклюзивні інститути формують добродієсне коло, яке сприяє успішному цивілізованому розвитку та процвітанню нації. Надзвичайно актуальним для України є застереження: «Якщо екстрактивні інститути створюють величезну нерівність у суспільстві, надають величезні статки і необмежену владу для правителів, буде багато охочих боротися за перехоплення контролю над державою й інститутами.

¹¹² Дарчук С. Демократичний рейтинг України дещо зріс, але перед нею стоять виклики в дотриманні демократії — Freedom House. *Радіо Свобода. Політика*. 06 травня 2020. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/freedom-house-nations-in-transit/30594646.html>.

¹¹³ Аджемоглу Д., Робінсон Д. Чому нації занепадають. Походження влади, багатства та бідності / пер. з англ. Олександр Дем'янчук. 4-те вид. Київ: Наш формат, 2019. С. 320.

Тоді екстрактивні інститути не лише торують шлях для наступного режиму, що буде більш екстрактивним, а й породжують постійну боротьбу й громадянські війни. Останні, своєю чергою, приводять до ще більших людських страждань і руйнують навіть те, чого досягла слабка централізація держави в цих країнах. Це також часто спричинює сповзання в беззаконня, руйнування держави та політичний хаос, розбиваючи всі надії на економічне процвітання...»¹¹⁴.

Зазначену тенденцію підтверджують дві революції 2004 і 2014 років, коли за допомогою українського народу, який втрачав довіру до чинної влади, контроль над державою відбирався в одних угруповань можновладців і передавався іншим. Але статус-кво гібридного режиму влади, який використовує державу як свою власність, зберігається й донині непорушним. В Україні не сформоване потужне громадянське суспільство, яке було б здатним контролювати владу після здійснених революцій та убезпечувати від зловживань її чинними суб'єктами. Непідконтрольність, непідзвітність та безвідповідальність суб'єктів влади є джерелом системної корупції, яка блокує продуктивний розвиток суспільства, деморалізує його і множить у ньому соціальне паразитування. Слабкість громадянського суспільства в Україні зумовлена відсутністю потужного середнього класу й соціально-економічною залежністю більшості населення від держави й можновладців, які тримають її під своїм контролем. Ця залежність полягає в джерелах матеріального життєзабезпечення громадян України. Для більшості з них єдиним таким джерелом є заробітна плата або пенсія. Причинами такої залежності є монополізація політичної та економічної сфер українського суспільства, брак у ньому верховенства права й цивілізованого конкурентного середовища.

Руйнівний вплив олігархів на суспільний розвиток України визнається на державному рівні. Зокрема, секретар РНБО України О. Данілов заявив в інтерв'ю телеканалу «Україна 24» про величезний вплив олігархів на роботу Верховної Ради, яка штампує для них потрібні закони. Це загрожує державній безпеці України — зазначив він¹¹⁵. Такий несприятливий стан українського суспільства для реалізації соціальної відповідальності вітчизняних університетів та інших закладів вищої освіти вимагає від них проактивної позиції в забезпеченні соціально відповідальної взаємодії з ним, що потребує теоретико-методологічного обґрунтування, яке буде зроблено в наступному підрозділі.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНО ВІДПОВІДАЛЬНОЇ ВЗАЄМОДІЇ УНІВЕРСИТЕТІВ ТА СУСПІЛЬСТВА У ВИМІРАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Щоб вибудувати й розробляти адекватні політики та механізми реалізації соціальної відповідальності університетів у вимірах сталого розвитку, необхідно спиратися на ґрунтовну теоретико-методологічну основу й на критичний аналіз

.....
¹¹⁴ Там само.

¹¹⁵ Вплив олігархів на Раду величезний, це треба припиняти — Данілов. URL: <https://ua.news/ua/vlyyanye-olygarhov-na-radu-ogromno-eto-nado-prekrashhat-danylov>.

можливостей кожного університету щодо соціально відповідальної діяльності та стану суспільства, з яким він взаємодіє. Аналіз джерельної бази з проблематики соціальної відповідальності виявив низку теоретичних суперечностей, які створюють певні методологічні перепони як у розвитку теорії соціальної відповідальності університетів, так і в практиці її реалізації.

На наш погляд, є **принциповими в методологічному сенсі суперечності між:**

- цілями, цінностями, вимогами сталого розвитку в глобальному вимірі й цілями та цінностями суспільств;
- широким і вузьким форматом соціальної відповідальності;
- імперативом вимог сталого розвитку й добровільністю у взятті на себе соціальної відповідальності;
- філософським розумінням соціальної відповідальності й поверхнево-фрагментарними уявленнями про соціальну відповідальність як щось часткове в людській діяльності.

Фактологічно наявність зазначених суперечностей підтверджена в попередньому підрозділі цього розділу. Зараз зробимо короткі обґрунтування методологічного характеру щодо необхідності їх усунення. Адже ігнорування цих суперечностей зводить на манівці як теорію, так і практику соціальної відповідальності.

Усунення невідповідності цілей і цінностей суспільства цілям, цінностям і вимогам сталого розвитку визначально залежить від держави як інституту влади й громадянського суспільства. Світовий досвід підтверджує, що найкращі можливості для усунення цієї суперечності — у країнах з усталеними демократіями і правовими державами, завдяки яким забезпечуються цивілізоване конкурентне середовище й дієве громадянське суспільство як базис демократії.

В Україні панує гібридний режим влади, оскільки її держава знаходиться під контролем і впливом олігархічно-кланових угруповань, які її використовують у власних інтересах. Як наслідок цього в українському суспільстві немає цивілізованого конкурентного середовища. Зі свого боку через брак цивілізованого конкурентного середовища в Україні немає потужного середнього класу, без якого неможливо сформувані громадянське суспільство, здатне дієво контролювати суб'єктів влади в їх поточній діяльності, убезпечуючи від свавілля й зловживань, отже, від безвідповідальності. Така ситуація в країні зумовлює іншу модель взаємодії вітчизняних університетів та інших закладів вищої освіти з українським суспільством у порівнянні з моделями взаємодії університетів зі своїми суспільствами в країнах із демократично-правовими державами. Ця відмінність у моделях взаємодії, яка буде розглянута нижче, вимагає й інших політик і механізмів реалізації соціальної відповідальності вітчизняних закладів вищої освіти.

Можливості подолання суперечності між широким і вузьким форматом у теорії та практиці соціальної відповідальності залежать від об'єктивних і суб'єктивних чинників, які теж різняться між собою залежно від стану суспільства, першочергово від наявності в ньому цивілізованого конкурентного середовища. До об'єктивних чинників логічно віднести все зростаючу неприйнятність соціаль-

ної відповідальності у вузькому форматі, коли вона слугує прикриттям безвідповідальності за діяльність, що суперечить вимогам сталого розвитку. Безумовно, що зростання такої неприйнятності простежується в умовах цивілізованого середовища, оскільки в ньому бути безвідповідальним не вигідно. У цивілізованому конкурентному середовищі репутація цінується більше, ніж гроші. В українському суспільстві, яке вщент переповнене цинічним прагматизмом, бути моральним, а отже й відповідальним, далеко не завжди вигідно. І репутація в нашому суспільстві, на жаль, належним чином не цінується. Чи не найбільше цинізм і безвідповідальність демонструються в українській політиці, від якої першочергово залежить формування суспільного запиту на соціальну відповідальність. Змінити таку негативну ситуацію може лише реальна демократизація українського суспільства й утвердження в ньому верховенства права, інтегральним критерієм чого є рівність усіх громадян України перед законом.

У цьому полягає безальтернативний шлях успішного цивілізаційного розвитку у вимірах сталого розвитку. Адже олігархічні режими влади не піддаються вдосконаленню. Вони лише неухильно ведуть суспільство та його народ до занепаду й деградації. А це веде Україну в бездержавність в умовах реальної воєнної загрози з боку Росії, якою вона демонструє неоколоніальний експансіонізм середньовічного штибу. Загроза втрати державної незалежності — це той об'єктивний чинник, який спонукає до підвищення відповідальності в українському суспільстві, першочергово з боку держави як інституту влади. Цілком очевидно, що без підтримки країн демократичної спільноти Україна не може встояти перед агресивною російською експансією. Це ті країни, які найбільше демонструють реальну відповідальність за сталий розвиток. Щоб Україна могла й надалі розраховувати на підтримку цих країн у протистоянні з Росією, її влада має демонструвати реальну розбудову демократично-правової держави на своїх теренах. Зовсім свіжий приклад з Афганістаном показує, що чекає Україну, коли вона не виправдає сподівань демократичної спільноти країн Заходу й буде покинута напризволяще та залишиться сам на сам із Росією. Це другий потужний об'єктивний чинник, який спонукає до підвищення відповідальності як суб'єктів державної влади, так і всіх громадян України за її цивілізований розвиток у вимірах сталого розвитку.

А тепер про суб'єктивні чинники, які мають підвищувати відповідальність у сучасному українському суспільстві. Афганістан з усією переконливістю продемонстрував, що демократію неможливо насадити ззовні в суспільство, яке реально не сповідує її цінності, починаючи з його суб'єктів влади. Демократія не насаджується зверху. Демократія зростає знизу з проявів свідомої громадянської позиції, яка демонструє прихильність до її цінностей. Що більше таких проявів, то більше демократії. У демократичному соціальному середовищі такі прояви є нормою, що не ставить особистість, яка їх демонструє, перед моральним вибором. Тоді як у недемократичному середовищі перед особистістю, яка дотримується демократичних цінностей, такий вибір постає, що в принципових ситуаціях може вимагати від неї мужності.

В Україні немає усталеної демократії в масштабах суспільства, але в самому суспільстві багато локальних соціальних осередків, у яких дотримання та сповідування демократичних цінностей є нормою. Що більше буде таких демократизованих осередків, то демократичнішою, а отже, і цивілізованішою буде Україна, у якій більш затребуваними стануть моральність, відповідальність і репутація. Цим актуалізується суб'єктивна роль університетів та інших закладів вищої освіти України в забезпеченні у своїх соціальних середовищах таких осередків, у яких добросовісність, моральність, відповідальність і репутація були б нормою. Українські університети мають бути розсадниками демократії. Саме в цьому першочергово полягає їхня соціальна відповідальність перед своєю університетською спільнотою, місцевою громадою, українським суспільством і людством загалом.

Суперечність між імперативом вимог сталого розвитку й добровільністю у взятті на себе соціальної відповідальності, як акцентовано в попередньому підрозділі, є фундаментальною проблемою як для сучасного людства, так і тим паче для його майбутніх поколінь. Без її успішного розв'язання людство не має майбутнього на нашій планеті. Добровільність у прийнятті рішень допустима за умови, коли їх реалізація не буде суперечити вимогам сталого розвитку.

Поверхнево-фрагментарні трактування соціальної відповідальності, які й донині транслиуються в публікаціях, по-перше, розмивають її теоретико-методологічну основу. По-друге, така інтерпретація псевдотеоретично виправдовує допустимість розглянутих нами суперечностей. Якщо півстоліття тому ця концепція соціальної відповідальності вважалася інновативною в приборканні невгамовного експансіонізму бізнесу, то нині в контексті актуалізації сталого розвитку цілком очевидна її обмеженість, а по суті — хибність. Методологічно некоректно розглядати соціальну відповідальність як щось часткове, за межами чого перебуває моральна, правова, економічна та інші різновиди відповідальності на кшталт функціонального поділу між міністерствами соціальної політики, юстиції, економіки та іншими відомствами. Але ж це не означає, що інші відомства, окрім міністерства соціальної політики, звільнені від соціальної відповідальності.

Тож для того щоб з'явилася міцна теоретико-методологічна основа в теорії і практиці соціальної відповідальності, необхідно піднятися до філософського бачення, розуміння й усвідомлення соціальної відповідальності як загально-го, що актуалізується скрізь, де є людина й людські спільноти. Сталий розвиток вимагає соціальної відповідальності не лише в спільній людській діяльності, а й у життєвих проявах людини. Навіть якщо людина буде перебувати на безлюдній території, вона як свідома істота мусить бути соціально відповідальною у своєму ставленні до довкілля, щоб не порушувати його сталий розвиток. Адже сталий розвиток стане можливим лише за умови, коли кожна людина й людство загалом у своїх життєвих проявах керуватимуться світоглядними принципами, цінностями, нормами тощо, які орієнтують на гармонізацію зі світом, його збереження, примноження й процвітання. Наразі поглиблення екологічної кризи переконливо підтверджує, що в життєдіяльності сучасних людей домінує світогляд, який не відповідає вимогам сталого розвитку.

Соціальна відповідальність проявляється у взаємодії із суспільством, у якому вони функціонують. Як було з'ясовано, соціальна відповідальність буде вищою, що більше вона відповідає цілям і цінностям суспільства за умови, що вони не суперечать сталому розвитку. Що більше цілі й цінності суспільства відповідають сталому розвитку, то вимогливіше суспільство до соціальної відповідальності своїх університетів у вимірах сталого розвитку. І навпаки. Університети різняться своїм потенціалом щодо забезпечення соціальної відповідальності. Залежно від вимог суспільства й можливостей університетів можуть виникати різні моделі їхньої взаємодії.

Зважаючи на реальний стан земного буття у вимірах сталого розвитку як результат розвитку сучасної техногенної цивілізації й розбіжності між тим, що декларується і що реально робиться для його збереження, пропонуємо до уваги й розгляду **чотири моделі такої взаємодії:**

- 1.** Модель взаємодії, коли суспільство має високий запит на соціальну відповідальність у вимірах сталого розвитку, а університет здатний задовольнити його.
- 2.** Модель взаємодії, коли суспільство вимагає соціальну відповідальність у вимірах сталого розвитку, а університет частково чи зовсім нездатний задовольнити такий запит.
- 3.** Модель взаємодії, коли університет здійснює соціально відповідальну діяльність у вимірах сталого розвитку, а суспільство демонструє незацікавленість у цьому.
- 4.** Модель взаємодії, коли суспільство толерує соціальну безвідповідальність, а університет її демонструє у своїй діяльності.

Безумовно, що **першу модель** логічно вважати оптимальною, принаймні найліпшою в забезпеченні сталого розвитку самого університету, регіону його розташування, суспільства, у якому він функціонує, та світової цивілізації загалом. Такий запит можливий у суспільствах із цивілізованим конкурентним середовищем, у яких репутація цінується більше, ніж гроші. У таких суспільствах бути відповідальним і моральним вигідно. Тому репутація соціально відповідального університету за критеріями якості його освітньої і наукової діяльності та впливу на розвиток місцевої громади і країни в цілому в таких суспільствах дійсно капіталізується, що забезпечує конкурентні переваги та підвищує рейтинг університетам, які здатні адекватно відповідати на такий суспільний запит. Понад це університети-лідери в країнах із цивілізованим конкурентним середовищем здійснюють проактивну діяльність у розвитку місцевих громад і свого суспільства, наперед визначаючи можливі їх запити.

Друга модель унаочнює механізм здорової суспільної селекції закладів вищої освіти, вимагаючи від них реактивної діяльності, якою вони мають продемонструвати соціальну відповідальність, що задовольняє суспільний попит. У разі нездатності до соціально відповідальної взаємодії зі своїм суспільством у циві-

лізованому конкурентному середовищі університети втрачають перспективу свого розвитку, а отже й існування. Втрата репутації соціально відповідального закладу вищої освіти в цивілізованому конкурентному середовищі — це банкрутство.

Третя й четверта моделі взаємодії притаманні суспільствам, у яких немає цивілізованого конкурентного середовища, що з переконливою очевидністю простежується в Україні. Ці моделі показують, що в таких суспільствах соціальна відповідальність дається на відкуп університетам, тобто на їх добровільний розгляд і вибір філософії своєї діяльності. Цим унаочнюється темна сторона концепції дискреційної соціальної відповідальності, критичний аналіз якої був зроблений у попередньому підрозділі.

За якою моделлю — третьою чи четвертою — взаємодіє університет з українським суспільством, це першочергово залежить від керівництва університету, від його добровільного вибору. Вибір третьої моделі взаємодії вимагає моральної стійкості, звитяги й мужності й напруженої роботи від усіх суб'єктів діяльності університету, завдяки яким і демонструється його реальна соціальна відповідальність. Гребти проти течії значно важче, ніж плисти за нею. Але те, що несе течія, неминуче потрапляє на мілини або зовсім виноситься на берег.

Четверта модель взаємодії університетів та інших закладів вищої освіти з українським суспільством найбільш деструктивна для його нинішнього стану й тим паче для розвитку. Заклади освіти, які взаємодіють за такою моделлю, демонструють соціальну безвідповідальність. Ніякі соціальні проєкти і програми з розвитку місцевих громад, якими позначається соціальна відповідальність у звуженому форматі, не можуть виправдати й нівелювати цю безвідповідальність.

До індикаторів четвертої моделі взаємодії вітчизняних ЗВО зі своїм суспільством логічно віднести:

- мінімальний або зовсім відсутній конкурс серед абітурієнтів, що найбільш системно практикується у формуванні контингенту студентів за контрактом;
- низький бал ЗНО зарахованих студентів;
- мінімальні або зовсім відсутні відрахування з числа студентів за незадовільні результати навчання;
- єдиним джерелом фінансування діяльності закладу є оплата освітніх послуг та ін.

У попередніх дослідженнях нами визначені ключові причини діяльності вітчизняних ЗВО, яка відповідає цій моделі, зокрема такі:

- широкий попит в українському суспільстві на номінальну вищу освіту, яка легітимізується дипломом державного зразка, без вимог до реальної компетентності власників дипломів¹¹⁶;

.....
¹¹⁶ Рябченко В. І. Номінальна вища освіта як актуальна проблема на шляху забезпечення реальної компетентності в сучасному українському соціумі. *Модернізація вищої освіти в Україні і світі; десять років наукового пошуку* : колектив. моногр. / Акад. пед. наук України; Ін-т вищої освіти України; За заг. ред. В. П. Андрущенко, В. і. Лугового, М. Ф. Степка. Харків : Вид-во НУА, 2009. С. 133–156.

- протекціонізм некомпетентності як чинник формування такого попиту, блокування підвищення якості вітчизняної вищої освіти й зниження конкурентоспроможності України¹¹⁷;
- лібералізація освітніх послуг у сфері вищої освіти, обсяг яких, по-перше, перевищує суспільний попит на дипломованих фахівців найменш ресурсно-затратних спеціальностей. А по-друге, ліцензований обсяг приймання на навчання у вітчизняних ЗВО перевищує чисельність випускників середніх шкіл.

Брак цивілізованого конкурентного середовища в українському суспільстві створив широкі можливості для працевлаштування неконкурентоспроможних на цивілізованих ринках праці осіб за формальною наявністю лише диплома про вищу освіту безвідносно до їхньої реальної компетентності. Зокрема в таких бюджетних сферах діяльності, як політика, державна служба, силові структури, фіскальні органи, освіта, наука, охорона здоров'я та ін.

Це переважно ті сфери діяльності, у яких безпосередньо не робиться додана вартість, але від компетентності їх суб'єктів і соціально відповідального виконання ними своєї роботи, починаючи з політики й державного управління, визначально залежить продуктивність суспільства та його сталий розвиток.

Зі свого боку брак цивілізованої конкуренції породив культивування у суспільстві протекціонізму некомпетентності, який полягає не лише в сприянні працевлаштуванню менш компетентним особам у порівнянні з іншими претендентами на посаду, а й у безпідставному усуненні з посад осіб, які за рівнем своєї компетентності відповідають їм. Це проявляється й в утриманні студентів, які нездатні або не прагнуть здобути якісну вищу освіту, а також у толерантності до різновидів академічної нечесності, зокрема фальсифікації результатів навчання тощо.

Можливість завдяки протекціонізму працевлаштовуватися за формальними ознаками наявності вищої освіти, а не за рівнем реальної компетентності і здатності цивілізовано конкурувати на паритетних засадах з іншими претендентами, породила широкий попит у вітчизняних закладах вищої освіти на дипломи про вищу освіту. Такий попит включив механізми корупції в освітньому процесі, коли на вимогу студента виставляються необхідні оцінки, незалежно від того, як він навчається й чи взагалі навчається. Потреба в дипломах про вищу освіту тих суб'єктів, які не здатні здобути її самотужки чи лінуються це робити, сформувала пропозицію, яку залюбки дають заклади вищої освіти, що заробляють на такому протекціонізмі некомпетентності¹¹⁸.

¹¹⁷ Рябченко В. Протекціонізм некомпетентності як чинник блокування підвищення якості вітчизняної вищої освіти та зниження конкурентоспроможності України. *Міжнародний науковий журнал «Університети і лідерство»*. № 1 (9), 2020. С. 149–189. URL: <https://ul-journal.org/index.php/journal/article/view/120/111>.

¹¹⁸ Рябченко В. Протекціонізм некомпетентності в українському суспільстві як чинник демотивації студентів у здобутті ними якісної вищої освіти. *Збірник наукових праць IV Всеукраїнської науково-практичної конференції. Особистість студента та соціокультурне середовище університету в суспільному контексті*. Київ, 2020. С. 90. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2020/07/IV_Vseukr.konf_18-05-2020_Zbirnyk.pdf.

Третя й четверта моделі взаємодії ЗВО із суспільством в Україні докорінно різняться від першої та другої моделей. Цією різницею пояснюється низька результативність імплементації кращих зарубіжних практик із країн із демократично-правовими державами у вітчизняну вищу освіту. В контексті Болонського процесу зроблено багато нововведень і реформ в українській вищій освіті, які за формальними критеріями і процедурами суттєво наблизили її до Європейського простору вищої освіти, але якість вітчизняної вищої освіти залишається низькою.

Подальше ігнорування цієї різниці, по-перше, поглиблюватиме кризу як вітчизняної вищої освіти, так і українського суспільства в цілому. По-друге, позбавляє методологічного підґрунтя в теорії та практиці реалізації соціальної відповідальності університетів України. По-третє, демонструє соціальну безвідповідальність суб'єктів соціальної відповідальності як у її теорії, так і в практиці.

За розвиток адекватної теорії відповідають науковці, які долучаються до досліджень проблематики соціальної відповідальності. Реалізація соціальної відповідальності університетів визначально залежить від ректорів і їхніх команд і всього академічного персоналу.

Доки в українському суспільстві не утвердиться верховенство права і не сформується цивілізоване конкурентне середовище, що для вітчизняних ЗВО є об'єктивною обставиною, доти вони будуть взаємодіяти з ним за третьою або четвертою моделлю.

За якою з них буде взаємодіяти той чи інший український ЗВО, залежить від морального вибору керівництва цього закладу та його академічної спільноти. У цьому виборі проявляється моральність, добросовісність і соціальна відповідальність, або їх відсутність. Третя модель у несприйнятливому суспільному контексті демонструє соціальну відповідальність. Тоді як четверта модель не може вважатися соціально відповідальною як за визначенням, так і за її сутністю. Така модель демонструє реалізацію не соціальної відповідальності, а життя за принципом «на наш вік буде, а після нас хоч трава не росте». Це кардинально суперечить принципам сталого розвитку, оскільки не лише позбавляє успішного майбутнього українського суспільства, але й робить безперспективним існування закладів вищої освіти, які вдаються до такої моделі взаємодії.

Вище були визначені об'єктивні чинники, які штовхають Україну до країн європейської спільноти. Це означає, що конкуренція за абітурієнтів і формування якісного контингенту студентів як базової умови соціальної відповідальності університетів, яка вже надзвичайно гостра, буде лише посилюватись. А сильних абітурієнтів, які вмотивовані здобувати конкурентоспроможну на цивілізованих ринках праці компетентність, популістським іміджем заклад вищої освіти без високої репутації не обдурить і до себе не заманить. Уже нині такі абітурієнти віддають перевагу не вітчизняним ЗВО, а університетам Центрально-Східної та Західної Європи й Північної Америки.

Вистояти в цій конкуренції та успішно інтегруватися в Європейський простір вищої освіти зможуть лише ті вітчизняні університети й інші заклади вищої освіти, які будуть взаємодіяти з українським суспільством за третьою моделлю. Ця модель вимагає від університетів проактивної діяльності в усіх її напрямках, завдяки якій вони будуть своєрідними локомотивами прискорення демократизації нашого суспільства, що сприятиме формуванню в ньому цивілізованого конкурентного середовища. На таку соціально відповідальну взаємодію будуть здатні лише ЗВО, у соціальному середовищі яких бути моральним, добродієним, відповідальним вигідно всім суб'єктам їхньої діяльності.

Демократичність, добродієність, моральність є базовими умовами соціально відповідальної взаємодії університетів зі своїм суспільством, які з надзвичайною гостротою актуалізувалися в контексті забезпечення сталого розвитку. Це зумовлено тим, що сталий розвиток вимагає від людини, спільнот людей і людства загалом проактивної позиції у його забезпеченні, завдяки якій упереджуються негативні результати й руйнівний вплив на земне буття від людської діяльності. Проактивна позиція спрямована на запобігання небажаним наслідкам, тоді як реактивна позиція в людській діяльності, навпаки, полягає в боротьбі з її негативними наслідками. Глобальна екологічна криза з усією очевидністю, яка не потребує доказів, показує, що в результаті безвідповідальної діяльності можуть бути непоправні наслідки, які неможливо виправити. Тож реактивна позиція в сучасній людській діяльності є небезпечною у вимірах сталого розвитку.

Соціально відповідальність прийнято класифікувати на позитивну (перспективну) і негативну (ретроспективну).

Позитивна соціальна відповідальність проявляється в добровільному й свідомому використанні, виконанні, дотриманні її суб'єктами суспільних відносин і соціальних норм. Негативна соціальна відповідальність постає в застосуванні до порушників суспільних норм заходів впливу, передбачених цими нормами. Як бачимо, позитивна соціальна відповідальність забезпечує проактивну позицію, яка спрямована на недопущення негативних наслідків у людській діяльності. Тоді як негативна соціальна відповідальність корелює з реактивною позицією. Негативна або ретроспективна соціальна відповідальність реалізується суб'єктами зовнішнього впливу щодо порушників, зазвичай через санкції адміністративного, економічного, юридичного та іншого характеру. В умовах глобальної кризи, яка поглиблюється, не можна робити ставку на таку відповідальність, оскільки вона у вимірах сталого розвитку є безперспективною. Адже кожне порушення вимог сталого розвитку, що вимагає санкцій, не послаблює, а навпаки, поглиблює глобальну кризу сучасної цивілізації. Санкції мають відігравати більшою мірою стримувальну, а не каральну роль. Це вимагає того, щоб вони були жорсткими й невідворот-

ними адекватно порушенням і робили їх невивідними в здійсненні. Усвідомлення невідворотності таких санкцій як своєрідних табу в умовах техногенної цивілізації набуває характеру позитивної соціальної відповідальності. Без таких табу традиційна мораль безсила зупинити руйнацію земного буття від людської діяльності, яка одержима вигодою всупереч імперативу сталого розвитку.

Тенденція погіршення стану нашої планети засвідчує про брак невідворотності настання таких збиткових для порушників санкцій. Наприклад, плата в Україні за викиди CO₂ складає 0,15 євро за тонну, тоді як в ЄС — більш ніж 50. Незважаючи на заклик Європейського Союзу до України не перекидати тягар фінансування декарбонізації з підприємств, що генерують шкідливі викиди, на платників податків, у ресурсному законопроекті № 5600, схваленому в першому читанні, міститься пропозиція про підвищення плати за викиди CO₂ з 10 до 30 грн за 1 тонну¹¹⁹. Запроєктований новий податок на шкідливі викиди в п'ятдесят разів менший, ніж у країнах ЄС.

Цим прикладом, по-перше, підтверджується те, що держава як інститут влади в українському суспільстві не захищає пересічних платників податків (отже, народ), а діє в інтересах монопольного бізнесу, який належить олігархам¹²⁰. По-друге, цим унаочнюються проблеми не лише недостатності унормованих адекватних стримуючих санкцій за порушення вимог сталого розвитку, а й браку дієвих механізмів забезпечення невідворотності настання вже затверджених санкцій до порушників. І по-третє, що, напевно, найголовніше, — це проблема браку неупереджених, добросовісних, соціально відповідальних суб'єктів реалізації адекватних санкцій до порушників вимог сталого розвитку. Особливої гостроти така проблема набуває в умовах браку верховенства права, коли що більше контролерів, то більше корупціонерів. Така закономірність неухильно проявляється в країнах з авторитарними й гібридними режимами влади, яких поки що більшість на планеті Земля.

Тому, виходячи зі зробленої аргументації, ставку в забезпеченні сталого розвитку необхідно робити на позитивну, тобто перспективну соціальну відповідальність. Лише через випередження можна запобігти виникненню катаклізмів, після яких може не залишитися ні тих, хто їх спричинив, ні тих, хто має санкціонувати порушників. Глобальна екологічна криза не звалилася на нашу планету з космосу. Вона виникла не зверху, а знизу як інтегрований результат локальних негативних впливів на природу від діяльності землян, а не інопланетян. Тож і сталий розвиток має реалізовуватися знизу, починаючи з окремих соціально відповідальних учинків людини і завершуючи корпоративною соціально відповідальною діяльністю. Отже, забезпечення сталого розвитку розпочинається з особистості людини й залежить від її здатності до соціальної відповідальності у своїй життєдіяльності, яка не суперечить його вимогам. Таку здатність до самооцінки, самоконтро-

¹¹⁹ Євросоюз закликав Україну підвищити податки на шкідливі викиди. URL: <https://investory.news/yevrosoyuz-zaklikav-ukrainu-pidvishhiti-podatki-na-shkidlivi-vikidi>.

¹²⁰ Топалов М. Екологія на кону: як влада і олігархи ведуть війну за довкілля. *Економічна правда*. 10 червня 2021. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2021/06/10/674854/>.

лю й самомеджменту на особистісному рівні неможливо забезпечити зовнішнім контролем та санкціями. Соціальна відповідальність з під батого — це ефемерна відповідальність раба, яка щезає відразу, коли наглядач із батогом перестає того контролювати. Позитивна соціальна відповідальність як добровільне дотримання норм успішного суспільного життя народжується в особистості людини, яка має для цього достатньо свободи й совісті. Обсяг свободи особистості для вільного виявлення нею принципової громадянської позиції залежить від демократичності соціального середовища, у якому вона перебуває. А її совість як внутрішній регулятор учинків і поведінки підтримується або блокується мораллю, яка домінує в соціальному середовищі її перебування. Наразі маємо на увазі соціальне середовище закладу вищої освіти, у якому особа працює або навчається. Тож позитивна соціальна відповідальність університетів має розпочинатися не з розроблення проєктів і програм їх реалізації, а з формування належного демократичного й добросовісного морального середовища.

Спираючись на філософське розуміння і тлумачення свободи й відповідальності, зробимо коротке **обґрунтування необхідності демократизації соціального середовища університету для реалізації ним позитивної соціальної відповідальності**. Виходимо з того, що свобода й відповідальність діалектично взаємопов'язані, отже, нерозривні між собою. Щоб свобода не переростала у свавілля, її обсяг має врівноважуватися адекватним обсягом відповідальності. Що більше свободи, то більше має бути відповідальності в людини, яка нею володіє. І навпаки. В оптимумі співвідношення між свободою і відповідальністю має дорівнювати одиниці. Таким співвідношенням характеризується чи визначається вільна особистість, потенційно здатна до позитивної соціальної відповідальності. Найсприятливіші умови для вільного прояву особистості складаються в демократичному соціальному середовищі.

Коли відношення свободи, якою володіє особистість, до відповідальності, яку вона несе, перевищує одиницю, це є передумовою для її свавільності. Що більша така диспропорція, то більші можливості для свавільного прояву особистості. Зворотна диспропорція, коли обсяг відповідальності не забезпечується необхідною свободою, характеризує пригнічення особистості. Як свавільні, так і пригнічені особистості менш схильні або зовсім не схильні до позитивної соціальної відповідальності. Свавільність і пригнічення особистості породжують авторитарні соціальні середовища, починаючи з локальних і завершуючи суспільним. У соціальних середовищах обсяг свободи позитивно корелює з обсягом влади. Звідси постає проблема врівноваження свободи владних осіб адекватною відповідальністю, щоб убезпечити соціальне середовище від їх свавілля й пригнічення тих, хто перебуває в ієрархії нижче, особливо широкого загалу підлеглих. Ця проблема долається за допомогою дієвих механізмів врядування. Отже, для успішної реалізації позитивної соціальної відповідальності університету необхідно, щоб в усіх суб'єктів його діяльності, починаючи зі студентів і завершуючи ректором, співвідношення між їх свободою і відповідальністю було в оптимумі, тобто дорівнювало одиниці.

1. На підставі критичного аналізу дискурсу з проблематики соціальної відповідальності виявлено суперечності методологічного характеру, зокрема між:
 - цілями, цінностями, вимогами сталого розвитку в глобальному вимірі й цілями та цінностями суспільств;
 - широким і вузьким форматом соціальної відповідальності;
 - імперативом вимог сталого розвитку й добровільністю у взяті на себе соціальної відповідальності;
 - філософським розумінням соціальної відповідальності й поверхнево-фрагментарними уявленнями про соціальну відповідальність як щось часткове в людській діяльності.

Зазначені суперечності створюють методологічні перепони як у розвитку теорії соціальної відповідальності університетів, так і в практиці її реалізації. Ігнорування цих суперечностей зводить на манівці як теорію, так і практику соціальної відповідальності. Щоб з'явилася міцна теоретико-методологічна основа в теорії та практиці соціальної відповідальності, необхідно піднятися до філософського бачення, розуміння й усвідомлення соціальної відповідальності як загального, що актуалізується скрізь, де є людина і людські спільноти.

Соціальну відповідальність є всі підстави вважати родовим поняттям, яке охоплює собою всі різновиди відповідальності як окремо взятих людей, так і їх спільнот за свою діяльність та її вплив на земне буття, запорукою збереження якого є сталий розвиток.

2. Сталий розвиток стане можливим лише за умови, коли кожна людина й людство зага-

лом у своїй життєдіяльності керуватимуться світоглядними принципами, цінностями, нормами тощо, які орієнтують на гармонізацію земного буття, його збереження, при множення та процвітання. Наразі погіршення стану нашої планети підтверджує, що в життєдіяльності сучасних людей домінує світогляд, який суперечить вимогам сталого розвитку. Це актуалізує світоглядну компетентність кожної людини зокрема та людства загалом.

Світоглядна компетентність полягає в здатності людини бути адекватною своїм світоглядом тим статусам і ролям, які вона посідає та виконує у своїй життєдіяльності. Сталий розвиток стає можливим у результаті добросочесної людської життєдіяльності. На це орієнтують принципи, програмні цілі та завдання сталого розвитку. Тож в основі світогляду, який відповідає сталому розвитку, лежать добросочесності, які не завжди бувають затребуваними й підтримуваними в соціальному середовищі як у період первинної соціалізації особистості, так і протягом дорослого самостійного життя. Саме в цьому полягає корінь проблеми. Доки на планеті будуть превалювати соціальні середовища, у яких бути добросочесним не вигідно, доти результат людської діяльності буде не на користь сталого розвитку. Лише мораль як зовнішній регулятор і совість як внутрішній контролер здатні вберегти людство від самознищення. Це ті універсальні запобіжники, які ще на етапі мислення застерігають людину від необачних, шкідливих і руйнівних дій.

Тільки в умовах самоконтролю й саморегулювання можлива повноцінна продуктивна реалізація принципу «Думай глобально, дій локально». З-під батоба цей принцип завжди

залишатиметься декларативним закликком. Тому цю проблему одними лише закликками до моральності й просвітництвом неможливо розв'язати. Тим паче в цьому не можна розраховувати на успіх в умовах культивування подвійних моральних стандартів. Повинні запроваджуватися економічно-правові механізми регулювання суспільних відносин, економічної діяльності та природокористування, які б робили невивідним будь-яке порушення сталого розвитку.

- 3.** Першопричиною світоглядної некомпетентності є свавілля, що породжується розбалансуванням свободи й відповідальності суб'єктів антропогенної діяльності. Надзвичайні загрози для сталого розвитку несе незбалансована адекватною відповідальністю свобода владних суб'єктів. Адже саме вони в межах підпорядкованого їм соціального середовища стають розпорядниками надбань науково-технічного прогресу, а не їх розробники.

Найбільша необмеженість свободи суб'єктів влади спостерігається в суспільствах і соціальних середовищах з авторитарним управлінням. Тому демократизацію й утвердження верховенства права слід розглядати як безальтернативний шлях забезпечення сталого розвитку. Це до того ж зумовлено ще й фундаментальною суперечністю між розвитком соціального й технічного. Її сутність полягає в тому, що науково-технічний прогрес відбувається безперервно, лінійно-ступально, з підняттям від нижчого до вищого рівня, а розвитку соціального притаманна дискретність.

Розвиток соціального супроводжується не лише злетами, а й падіннями у вигляді десоціалізації, соціальної деградації і навіть соці-

альної дееволюції. Це може бути як у межах життя окремої людини, так і спільнот людей — організацій, соціумів, суспільств і цивілізацій. Виникає велика загроза не лише для сталого розвитку, а й для існування людства, коли надбання науково-технічного прогресу опиняються в руках свавільної влади. Нині це демонструє Росія, яка поводить себе як варварська загарбницька держава темного середньовіччя, зруйнувавши світовий порядок і відкинувши людство в його соціальній розбудові щонайменше на сім десятиліть.

4. Сутність соціальної відповідальності університетів полягає в забезпеченні якісної вищої освіти як чинника поліпшення людського життя й у підготовці соціально відповідальних громадян, здатних приймати відповідальні рішення з точки зору екологічної цілісності, економічної життєздатності та справедливого суспільства для сучасних і майбутніх поколінь.

Університети й інші заклади вищої освіти мають забезпечувати набуття їх випускниками в процесі свого навчання не лише професійної, а й світоглядної компетентності, яка б відповідала вимогам сталого розвитку. Для забезпечення сталого розвитку університети й інші заклади вищої освіти мають реалізовувати позитивну або перспективну соціальну відповідальність, базовими умовами якої є демократичність, добротність, моральність.

Позитивна соціальна відповідальність як добровільне дотримання норм успішного суспільного життя народжується в особистості людини, яка має для цього достатньо свободи й совісті. Обсяг свободи особистості для вільного виявлення нею принци-

пової громадянської позиції залежить від демократичності соціального середовища, у якому вона перебуває. А совість особистості як внутрішній регулятор її вчинків і поведінки підтримується або блокується мораллю, яка домінує в соціальному середовищі її перебування.

Наразі маємо на увазі соціальне середовище закладу вищої освіти, у якому особа працює або навчається. Тож позитивна соціальна відповідальність університетів має розпочинатися не з розроблення проєктів і програм їх реалізації, а з формування належного демократичного й добросовісного морального середовища.

- 5.** Соціальна відповідальність університетів проявляється у взаємодії із суспільством, у якому вони функціонують. Вона буде вищою, якщо відповідає цілям і цінностям суспільства, які не суперечать сталому розвитку. Що більше цілі й цінності суспільства відповідають сталому розвитку, то вимогливіше суспільство до соціальної відповідальності своїх університетів у вимірах сталого розвитку. І навпаки.

Університети різняться своїм потенціалом щодо забезпечення соціальної відповідальності. Залежно від вимог суспільства й можливостей університетів можуть виникати різні моделі їхньої взаємодії:

- Модель взаємодії, коли суспільство має високий запит на соціальну відповідальність у вимірах сталого розвитку, а університет здатний задовольнити його.
- Модель взаємодії, коли суспільство вимагає соціальну відповідальність у вимірах сталого розвитку, а університет частково чи зовсім нездатний задовольнити такий запит.
- Модель взаємодії, коли університет здійснює соціально відповідальну діяльність у вимірах

сталого розвитку, а суспільство демонструє незацікавленість у цьому.

- Модель взаємодії, коли суспільство толерує соціальну безвідповідальність, а університет її демонструє у своїй діяльності.

На жаль, сучасне українське суспільство не мотивує вітчизняні заклади вищої освіти до соціальної відповідальності, яка б відповідала вимогам сталого розвитку, оскільки в ньому системно культивується безвідповідальність і не шанується моральність. Тому вітчизняні університети повинні мати проактивну позицію в його розвитку.

Четверта модель взаємодії університетів та інших закладів вищої освіти з українським суспільством найбільш деструктивна для його нинішнього стану й тим паче для розвитку. Заклади освіти, які взаємодіють за такою моделлю, демонструють соціальну безвідповідальність. Ніякі соціальні проєкти і програми з розвитку місцевих громад, якими позначається соціальна відповідальність у звуженому форматі, не можуть виправдати й нівелювати цю безвідповідальність.

Ключовими причинами такої моделі взаємодії є:

- широкий попит в українському суспільстві на номінальну вищу освіту, яка легітимізується дипломом державного зразка, без вимог до реальної компетентності власників дипломів;
- протекціонізм некомпетентності як чинник формування такого попиту й блокування підвищення якості вітчизняної вищої освіти й зниження конкурентоспроможності України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Аджемоглу Д., Робінсон Д. Чому нації занепадають. Походження влади, багатства та бідності / пер. з англ. Олександр Дем'янчук. 4-те вид. Київ : Наш формат, 2019. С. 315.

Богуцька Н. М. Методологія осмислення соціальної відповідальності. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. 2015. № 824. С. 208–217. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2015_824_34.

Бутко К., Єщенко М., Мінакова В. Корпоративно-соціальна відповідальність ЗВО як конкурентна перевага на ринку освітніх послуг. *Галицький економічний вісник*. Тернопіль : ТНТУ, 2021. Том 69. № 2. С. 103–109. URL: <http://elartu.tntu.edu.ua/handle/lib/35283>.

Від забруднення повітря щороку помирають сім мільйонів людей — ООН. *Укрінформ*. 01.09.2021. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3307952-vid-zabrudnenna-povitra-soroku-pomiraut-sim-miljoniv-ludej-oon.html>.

Вплив олігархів на Раду величезний, це треба припинити — Данілов. URL: <https://ua.news.ua/vlyyanye-olygarhov-na-radu-ogromno-eto-nado-prekrashhat-danylov>.

Грیشнова О., Бех С. Соціальна відповідальність університетів України: порівняльний аналіз та основні напрями розвитку. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. Серія: Економіка. 2014. № 5 (158). С. 11–12. URL: http://bulletin-econom.univ.kiev.ua/wp-content/uploads/2015/11/158_11-18.pdf.

Грیشнова О. А. Соціальна відповідальність у контексті подолання системної кризи в Україні. *Демографія та соціальна економіка*. 2011. № 1 (15). С. 40. DOI: <https://doi.org/10.15407/dse2011.01.039>.

Дарчук С. Демократичний рейтинг України дещо зріс, але перед нею стоять виклики в дотриманні демократії — Freedom House. *Радіо Свобода*. Політика. 06 травня 2020. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/freedom-house-nations-in-transit/30594646.html>.

Дейлі Г. Поза зростанням. *Економічна теорія сталого розвитку*. Київ : Інтелсфера, 2002. 298 с.

Десять принципів Глобального договору ООН. URL: <https://globalcompact.org.ua/pro-nas/desjat-principiv-gd-oon/>.

Дискреція. *Вікіпедія*. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D0%B8%D1%81%D0%BA%D1%80%D0%B5%D1%86%D1%96%D1%8F>.

Дмитренко Г. А., Кириченко М. О. Соціальна відповідальність як імператив зворотного зв'язку у системі державного управління. *Економіка та держава. Науково-практичний журнал*. 2016. № 8. С. 12–18. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/8_2016/4.pdf.

Дойчик М. Академічна чесність: данина моді чи життєва необхідність? *Академічна чесність як основа сталого розвитку університету* / за заг. ред. Т.В. Фінікова, А.Є. Артюхова. Міжнарод. благод. Фонд “Міжнарод. фонд. дослідж. освіт. політики”. Київ : Таксон, 2016. С. 94–98.

Доклад Всемирной комиссии по вопросам окружающей среды и развития «Наше будущее». URL: <https://www.un.org/ru/ga/pdf/brundtland.pdf>.

Доклад Конференции Организации Объединенных Наций по окружающей среде и развитию. Рио-де-Жанейро, 3-14 июня 1992. URL: <https://undocs.org/ru/A/CONF.151/26/Rev.1%28Vol.I%29>.

Екологічна модернізація промисловості: скільки ще чекати українцям на чисте повітря? *Українська правда*. 10 червня 2021. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2021/06/10/674889/>.

Євросоюз закликав Україну підвищити податки на шкідливі викиди. URL: <https://investory.news/yevrosoyuz-zaklikav-ukrainu-pidvishhiti-podatki-na-shkidlivi-vikidi/>.

Звонар В. П. *Соціальна відповідальність як соціоекономічний феномен: теорія та українські реалії*. Інститут демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України. Київ, 2018. 288 с. URL: <https://idss.org.ua/monografii/ZV.pdf>.

Іваницька О., Панченко А., Панченко Г. Соціальна відповідальність вищого навчального закладу України та основні умови її дотримання. *Педагогічний процес: теорія і практика*. 2017. Вип. 4. С. 42. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pptp_2017_4_8.

Колот А. М. Корпоративна соціальна відповідальність: еволюція та розвиток теоретичних поглядів. *Економічна теорія*. 2013. № 4. С. 5–26. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecte_2013_4_2.

Колот А. М. Корпоративна соціальна відповідальність: сучасна філософія, проблеми засвоєння. *Економіка України*. 2014. № 3. С. 70–82. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/32615153.pdf>.

Комарова К. В., Ковальчук Н. В. Соціальна відповідальність як складова стратегії розвитку бізнесу на підприємствах України. *Інноваційна економіка*. 2016. № 5–6. С. 26.

Комарова К. В., Ковальчук Н. В. Соціальна відповідальність як складова інноваційного освітнього процесу та забезпечення конкурентоспроможності закладів вищої освіти. Проблеми та перспективи розвитку підприємництва. *Збірник наукових праць Харківського автодорожнього університету*. 2020. № 2(25). С. 66–75.

Корпоративна соціальна відповідальність: моделі та управлінська практика : посібник / М. А. Саприкіна, М. А. Саєнсус, А. Г. Зінченко та ін. ; за наук. ред. д-ра екон. наук, проф., засл. діяча науки і техніки України О. С. Редькіна. Київ : Фарбований лист, 2011. 480 с.

Котлер Ф. Корпоративна соціальна відповідальність. Як зробити якомога більше добра для вашої компанії та суспільства / пер. з англ. С. Яринич. Київ : Стандарт, 2005. 302 с.

Кузнєцова Н. В. Соціальна відповідальність як ціннісний орієнтир розвитку вищої освіти. *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Формальна і неформальна освіта у вимірах педагогіки добра Івана Зязюна», 5–6 березня 2018 року / Нац. акад. пед. наук України [та ін.].* Полтава : АСМІ, 2018. С. 49–51. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/10538/1/20.pdf>.

Лашенко О., Набока М. «Чадні міста». Рейтинг найбрудніших міст України очолює Кривий Ріг. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/1747721.html>.

Людство вже вичерпало запас ресурсів Землі на 2019 рік. URL: <https://p.dw.com/p/3MsFE>.

Матвійчук Л. О., Ткач К. І. Генеза концепцій корпоративної соціальної відповідальності. *Економіка і суспільство*. Мукачівський державний університет. 2016. Випуск № 6. С. 333. URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/6_ukr/57.pdf.

Міщенко В. С. Соціальна відповідальність як складник правової моделі сталого розвитку України. *Знання європейського права*. 2021. (4). 67–70. DOI: <https://doi.org/10.32837/chern.v0i4.130>.

ООН називає зміну клімату найбільшою загрозою для природи й людства у 21 столітті. URL: https://wwf.ua/our-work/climate_change/climate/why_climate_is_changing/.

ООН готує доповідь про зміни клімату: прогнози невтішні. *Радіо Свобода. Голос Америки*. 26 червня 2021. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/oon-proekt-dopovidi-zminy-klimatu/31327488.html>.

Оржель О. Соціальна відповідальність університетів: концепції, реалії та виклики. *Вища освіта України*. 2017. № 2. С. 24–28.

Оржель О. Університетська соціальна відповідальність у контексті університетського лідерства : навчальний посібник. Київ : ДП «НВЦ «Пріоритети», 2017. С. 10. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2018/09/Sots_vidpovidalnist_v_Univ_liderstve_O.Orzel_2017-40p.pdf.

Охріменко О. О., Іванова Т. В. *Соціальна відповідальність* : навч. посіб. Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут». 2015. 180 с.

Паризька угода. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_161#Text.

Паризьке комюніке. Париж, 25 травня 2018 р. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/%D0%9D%-D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8/2018/06/06/12/paris-communiqueenua2018.pdf>.

Перезовова І., Сторощук Х. Етимологія та ґене́за поняття «соціальна відповідальність підприємства». *Економічний аналіз. Збірник наукових праць*. 2020. Том 30. № 1. Частина 1. С. 158–165. URL: <https://pdfs.semanticscholar.org/6c83/e5cf4f39bece2a31576242dde0e03b21b91a.pdf>.

Площадью с Францию: сколько тропического леса потеряла планета. Вокруг света. Главная. *Екологія*. 11 марта 2021. URL: <https://vokrugsveta.ua/ecology/ploshhadyu-s-frantsiyu-skolko-tropicheskogo-lesa-poteryala-planeta-11-03-2021>.

Почтовюк А. Б., Рубан Б. В. Корпоративна соціальна відповідальність як основа сталого розвитку підприємств. *Вісник Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського*. 2018. Випуск 2 (109). С. 100–105.

Резолюція «Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року». URL: <http://greenworld.in.ua/index.php?id=1549045379>.

Римське комюніке. Рим, 19 листопада 2020 р. URL: <https://erasmusplus.org.ua/novyny/3131-bologna-conference-in-rome-19-nov-2020.html>.

Рябченко В. Аналіз з позицій світоглядно-компетентнісного підходу впливу соціального середовища на ефективне врядування в університетах України в умовах євроінтеграції. *Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо механізмів реалізації ефективного врядування в університетах* : аналітичні ма-

теріали у двох частинах / за заг. ред. С. Калашнікової. Київ : Прінтеко, 2020. 241 с. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2021/03/Analiz_dosvidu_vriaduvania_v_univer_ch1-2_analit_IVO-2020-241p_avtors-kolektiv.pdf.

Рябченко В. Корпоративна академічна нечесність як проблема соціальної відповідальності університету. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика*. 2021. № 2 С. 16–24.

Рябченко В. Протекціонізм некомпетентності в українському суспільстві як чинник демотивації студентів у здобутті ними якісної вищої освіти. *Збірник наукових праць IV Всеукраїнської науково-практичної конференції*. Особистість студента та соціокультурне середовище університету в суспільному контексті. Київ, 2020. С. 90. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2020/07/IV_Vseukr.konf_18-05-2020_Zbirnyk.pdf.

Рябченко В. Протекціонізм некомпетентності як чинник блокування підвищення якості вітчизняної вищої освіти та зниження конкурентоспроможності України. *Міжнародний науковий журнал «Університети і лідерство»*. 2019. № 1 (9). С. 149–189. URL: <https://ul-journal.org/index.php/journal/article/view/120/111>.

Сментина Н. В., Хусаїнов Р. В. Соціальна відповідальність вищих навчальних закладів: концептуальний аналіз. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2014. Випуск 9. Частина 2. С. 24. URL: http://www.ej.kherson.ua/journal/economic_09/58.pdf.

Соціальна відповідальність: теорія і практика розвитку : монографія / А. М. Колот, О. А. Грішнова та ін.; за наук. ред. д-ра екон. наук, проф. А. М. Колота. Київ : КНЕУ, 2012. 504 с.

Сполучені Штати офіційно вийшли з Паризької кліматичної угоди. *Укрінформ*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3129660-ssa-vijsli-z-parizkoi-klimaticnoi-ugodi.html>.

Стан планети, звернення Генерального секретаря ООН Антоніу Гутерреша в Колумбійському університеті (Нью-Йорк). 02 грудня 2020 р. URL: <https://ukraine.un.org/uk/103987-ctan-planeti-zvernennya-generalnogo-sekretarya-oon>.

Супрун Н. А. Корпоративна соціальна відповідальність як чинник сталого розвитку. *Економіка і прогнозування*. 2009. № 3. С. 61–74. URL: http://eip.org.ua/docs/EP_09_3_61_uk.pdf.

Топалов М. Екологія на кону: як влада і олігархи ведуть війну за довкілля. *Економічна правда*. 10 черв-

ня 2021. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2021/06/10/674854/>.

Хижняк Л. М. Еволюція соціальної відповідальності університету. *Міжнародний науковий форум: соціологія, педагогіка, менеджмент*. 2015. Вип. 18. С. 5–13. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mnf_2015_18_3.

Ховрак І. Вплив університетів на збалансований розвиток регіонів: український контекст. *Ідеологія та політика*. 2019. № 2 (13). С. 47–66. URL: https://www.ideopol.org/wp-content/uploads/2019/12/____UKR.%201.8.%20Khovrak%20%20FIN.pdf.

Ховрак І. Управління репутацією закладів вищої освіти на засадах соціальної відповідальності. *Економічний дискурс*. Міжнародний науковий журнал. 2019. Вип. 4. С. 143–152. URL: https://www.researchgate.net/publication/340289195_REPUTATION_MANAGEMENT_OF_THE_HIGHER_EDUCATION_INSTITUTIONS_ON_THE_BASIS_OF_SOCIAL_RESPONSIBILITY.

«Червоний код для людства»: експерти ООН оприлюднили звіт про зміни клімату. *Радіо Свобода*. 09 серпня 2021 / URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-oon-klimat/31400967.html>.

Яковенко Т. Принцип відповідальності як еко-етичний імператив сталого розвитку. *Наука. Релігія. Суспільство*. 2010. № 4. С. 103–108. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/33645/189-Yakovenko.pdf?sequence=1>.

Arrow K. Et al. Economic Growth, Carrying Capacity and the Environment. *Science*. 28 April. 1995.

Bowen H. R. Social Responsibilities of the Businessman. *Harper & Row*: N. Y. 1953.

Carroll A. B. Corporate social responsibility: Evolution of definitional construct. *Business and Society*. 1999. № 38 (3). P. 268–295.

Davis K. Can business afford to ignore social responsibilities? *California Management Review*. 1960. № 2 (3). Vol. 2. P. 70–76.

Druica E., Vâlsan C., Ianole-Calin R., Mihail-Papuc R., Munteanu I. Exploring the link between academic dishonesty and economic delinquency: a partial least squares path modeling approach. *Mathematics*. 2019. № 7 (12). № 1241. DOI: <https://doi.org/10.3390/math7121241>.

Meseguer-Sánchez V., Abad-Segura E., Belmonte-Ureña Luis Jesús, Molina-Moreno V. Examining the Research

Evolution on the Socio-Economic and Environmental Dimensions on University Social Responsibility. *International Journal of Environmental Research and Public Health*. July 2020. 17(13):4729. DOI: <https://doi.org/10.3390/ijerph17134729>.

Ryabchenko V. Universities and society: problems of cooperation and development. *Scientific Journal of Polonia University*, 2021. № 45 (2). P. 133–142. DOI: <https://doi.org/10.23856/4514>.

The Principles for Responsible Management Education (PRME). URL: <https://www.unprme.org/about>.

UN Global Compact. URL: <https://www.unglobalcompact.org/>.

СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ УНІВЕРСИТЕТУ: СТУДЕНТСЬКИЙ ВИМІР

Леся ЧЕРВОНА,

кандидат філософських наук, старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник Відділу взаємодії
університетів та суспільства,
Інститут вищої освіти НАПН України
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-3036-3668>

АНОТАЦІЯ

Розділ присвячено висвітленню студентського виміру соціальної відповідальності університету. Актуальність теми знайшла своє підтвердження в низці міжнародних документів, договорів стандартів, декларацій, угод тощо, спрямованих на поширення принципів соціальної відповідальності в усьому світі й підкреслена в останніх вітчизняних і закордонних публікаціях. Запропоновано розкриття сутності поняття соціальної відповідальності університетів через соціально-філософське усвідомлення поняття відповідальності як вихідного для розуміння концептів, як-от: «соціальна відповідальність»; «корпоративна соціальна відповідальність» і «соціальна відповідальність університету». Окрема частина присвячена ролі студентів у структурі соціальної відповідальності університетів, яка розглядалася з двох позицій: відповідальності університетів перед студентами й відповідальності самих студентів як частини університетської спільноти.

АКТУАЛЬНІСТЬ ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Роби так, щоб наслідки твоїх дій
були сумісні з неперервністю
справжнього людського життя на Землі.
Г. Йонас

Технологічні, соціальні та культурні зміни в глобалізованому світі XXI століття мають потужний і не завжди позитивний вплив на різні сфери людського існування. На думку відомого німецького філософа минулого століття Г. Йонаса, «...надмірні успіхи в підкоренні природи (а з таким підкоренням і пов'язувалося уявлення про людське щастя), що сягнули нині вже на власну природу людини, поставили людське існування перед найбільшим викликом з усіх коли-небудь породжених діяльністю самої людини. Усе тут нове, безпрецедентне і за своїм проявом, і за своїми масштабами. У досвіді попередніх поколінь, якому відповідала вся колишня мудрість щодо належної поведінки, ми не знайдемо чогось подібного до того, що здатна сьогодні зробити людина і що в змозі вона ще зробити, раз у раз удосконалюючи цю здатність. ... Нова земля (Neuland) колективної практики, якої ми дісталися завдяки високим технологіям, залишається ще нейтральною територією (Niemandland) для етичної теорії. ... Якщо людство хоче вижити, то у своїй господарській діяльності воно повинно керуватися принципом відповідальності перед природою та майбутніми поколіннями»¹.

Відповідальність, про яку писав Г. Йонас у своїй праці **«Принцип відповідальності: у пошуках етики для технологічної цивілізації»**², є, по суті, тією соціальною відповідальністю, яка з кінця минулого століття стає все більш важливою концепцією в усьому світі й частиною дебатів щодо конкурентоспроможності й сталості в контексті глобалізації. В епоху змін, яка випала на нашу долю, відчувається дефіцит людської відповідальності, яка необхідна для організації соціального порядку та забезпечення його стійкості.

Соціальна відповідальність доволі часто розглядається як етичний аспект, який кожна організація повинна мати у своєму баченні та просувати в повсякденній діяльності. Дослідники цієї проблеми підкреслюють, що «...соціальна відповідальність може бути застосована до будь-якого типу організацій, державних чи приватних, для отримання прибутку або без прибутку. Це стосується всіх у всьому світі, тому що сприяє справедливому і сталому управлінню нашим життям на планеті. Той факт, що соціальна відповідальність спочатку розглядалася для ділового середовища, не означає, що вона призначена виключно для компаній. Наші державні адміністрації, наші навчальні заклади, наші асоціації третього сектора, вони також повинні бути соціально відповідальними як організації. Це

¹ Йонас, Г. Принцип відповідальності. У пошуках етики для технологічної цивілізації. / пер. з нім. Київ : Лібра, 2001. С. 5.

² Jonas H. Das Prinzip Verantwortung: Versuch einer Ethik für die technologische Zivilisation. Frankfurt/Main : Insel-Verlag, 1979.

як демократія: вона зародилася в Греції, але створена не тільки для греків...»³. Актуальність теми соціальної відповідальності університетів знайшла своє підтвердження в низці різних міжнародних документів, договорів, стандартів, декларацій угод тощо, спрямованих на поширення принципів соціальної відповідальності в усьому світі.

Глобальний договір ООН (United Nations Global Compact)⁴ можна вважати найбільшою у світі й цілком добровільною ініціативою щодо сприяння розвитку корпоративної соціальної відповідальності. У своєму зверненні до Всесвітнього економічного форуму 31 січня 1999 року Генеральний Секретар Організації Об'єднаних Націй Кофі Аннан звернувся до бізнес-лідерів із закликом приєднатися до міжнародної ініціативи — Глобального Договору, яка повинна об'єднати компанії, агенції ООН, а також трудові та громадські організації з метою підтримки світових екологічних і соціальних принципів. І хоча завданням Глобального договору є розвиток принципів соціальної відповідальності бізнесу та забезпечення його участі у вирішенні найбільш гострих проблем суспільства як на глобальному, так і на місцевому рівнях, ми вважаємо, що цей документ ілюструє насамперед значущість для сучасного світу проблеми соціальної відповідальності як такої, а також пропонує механізми для виконання цих завдань, а саме: політичний діалог, навчання, національні / регіональні мережі й проєкти⁵.

Міжнародний стандарт «ISO 26000: social responsibility»⁶ (далі — ISO 26000) є важливим кроком на міжнародному рівні для єдиного розуміння соціальної відповідальності, а також детальною інструкцією для всіх організацій щодо упорядкування своєї діяльності в галузі соціальної відповідальності.

Як зазначають самі розробники, «цей стандарт усе частіше використовують для виміру ефективності роботи»⁷. Будь-яка організація може підвищити рівень своєї соціальної відповідальності, застосовуючи ISO 26000, у тому числі беручи до уваги очікування зацікавлених сторін, дотримуючи законодавства, а також узгоджуючи з міжнародними нормами поведінки. Важливо, що ISO 26000 призначений для добровільного застосування, і будь-яка організація може провести діагностику за допомогою фахівця або самодіагностики на відповідність своєї діяльності нормам стандарту й офіційно задекларувати результати для інформування громадськості.

Звернення до витоків **дослідження проблеми соціальної відповідальності університетів** засвідчує: «Дискурс про університетську соціальну відповідальність поширюється, починаючи з кінця ХХ та особливо активно на початку ХХІ століття. Частково це пов'язано з обговоренням корпоративної соціальної відповідально-

³ Vallaey F. Responsabilidad Social Universitaria: una nueva filosofía de gestión ética e inteligente para las universalidades. *Revista educación superior y sociedad: nueva época*. 2008. № 13 (2). P. 193–220.

⁴ United Nations Global Compact. URL: <https://www.unglobalcompact.org/what-is-gc/mission/principles>.

⁵ Глобальний договір. Українська мережа глобального договору ООН. URL: <https://web.archive.org/web/20090724232923/http://www.globalcompact.org.ua/ua/about/what>.

⁶ ISO 26000:2010 Social Responsibility. URL: <https://www.iso.org/standard/42546.html>.

⁷ ISO 26000 Social Responsibility. URL: <https://www.iso.org/ru/iso-26000-social-responsibility.html>.

сті та її екстраполяцією на сучасний університет як корпорацію, частково пояснюється зростанням ролі ЗВО у сучасному світі, коли саме університетам належить роль суспільних лідерів, здатних запропонувати рішення для розв'язання економічної кризи, пом'якшення напруги між соціоетнічними або соціокультурними групами, надати рецепти для психологічної реабілітації тощо»⁸.

У **Всесвітній декларації UNESCO про вищу освіту для XXI століття**⁹ зазначається: «Кожному закладу вищої освіти слід визначити завдання, які перед ним постають з урахуванням нинішніх і майбутніх потреб суспільства, виходячи з того, що в будь-якій країні або регіоні вища освіта має найважливіше значення для досягнення необхідного рівня сталого та екологічно безпечного економічного і соціального розвитку, для творчої діяльності, збагачує кращим знанням і розумінням культурної спадщини, для підвищення рівня життя і забезпечення внутрішньої і міжнародної гармонії та миру на основі прав людини, демократії, терпимості і взаємної поваги»¹⁰.

Іншими словами, університети дедалі частіше розглядаються значно ширше, ніж просто заклади освіти. Швидко змінюване середовище, у якому працюють університети, вимагає від них більш активної участі в поліпшенні суспільства за допомогою інтеграції соціальної відповідальності в інституційне управління, навчання, дослідження, послуги та громадську діяльність. Соціальна відповідальність університету (далі — СВУ) розширює традиційну місію університетів у прагненні знайти вирішення економічних, соціальних та екологічних проблем у суспільстві. Соціальна відповідальність є також найбільш затребуваною компетентністю, яку очікують роботодавці від випускників закладів вищої освіти. У суспільстві є запит на підготовку особистості, здатної ефективно працювати й неухильно дотримувати моральних цінностей, яка є соціально активною та відповідальною, яка має чітку громадянську позицію, веде здоровий спосіб життя, вміє вільно мислити й самоорганізовуватися. Саме соціальна відповідальність є однією з важливих умов відображення отриманих під час навчання знань у світогляді, сприйнятті навколишнього світу, правильного інтерпретування себе та свого значення в цьому світі¹¹.

Широкий ракурс соціальної відповідальності закладів вищої освіти дослідники цієї проблеми відображають таким чином: «Роль університетів є провідною не тільки у виробництві освітніх благ, а й у передаванні студентам визнаних у суспільстві цінностей, інтеграції студентської молоді в суспільство. Університети є соціально відповідальними за ефективне використання суспільних (державних) ресурсів для підвищення ефективності роботи вишів, забезпечення єдності навчання і виховання, залучення студентів і викладачів у різні соціальні практи-

⁸ Оржель О. Університетська соціальна відповідальність у контексті університетського лідерства : навчальний посібник. Київ : ДП «НВЦ «Пріоритети», 2017. С. 5.

⁹ Реформа и развитие высшего образования. Программный документ (Париж, 1995). Высшее образование в XXI веке. Заключительный доклад. ЮНЕСКО. Париж, 5–9 октября 1998.

¹⁰ Там само.

¹¹ Сарапіна О. Соціальна відповідальність студентів спеціальності облік та аудит. URL: http://economyandsociety.in.ua/journals/15_ukr/136.pdf.

ки (їх суспільну відповідальність); власних ресурсів — для розвитку і консолідації суспільства, проведення демократичних реформ; взаємодії з окремими громадянами, органами влади, бізнес-структурами, різними організаціями й установами — для функціонування університету як соціального інституту відкритого типу, центру соціальної політики в регіоні його присутності»¹².

АНАЛІЗ ВІТЧИЗНЯНИХ І ЗАРУБІЖНИХ ПУБЛІКАЦІЙ, ДОТИЧНИХ ДО ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Аналіз наявних філософських, педагогічних, соціологічних, наукових та освітніх публікацій показує, що за останні роки увага дослідників з усього світу до проблеми соціальної відповідальності університетів значно зростає. Безумовно, частка закордонних публікацій у цьому аспекті значно перевищує вітчизняну, але в Україні також є ряд науковців, чиї доробки присвячені різним аспектам соціальної відповідальності загалом і соціальної відповідальності університетів зокрема.

У 2012 році вийшла у світ **монографія «Соціальна відповідальність: теорія і практика розвитку»**¹³, у якій авторами здійснена спроба подання цілісного системного дослідження феномену соціальної відповідальності суб'єктів суспільства на всіх рівнях — особистісному, корпоративному, інституціональному й державному. Розглянуті теоретичні засади соціальної відповідальності людини як відображення її органічного зв'язку із суспільством і природою, поєднання в ній біологічної, соціальної і духовної основ. Велика увага була приділена теорії та практиці соціальної відповідальності бізнесу, держави, інститутів громадянського суспільства.

Окремий розділ монографії присвячено соціальній відповідальності у сфері вищої освіти, де автори розглядали роль держави в освітній сфері та соціальну безпеку в системі вищої освіти, яка гарантується державою. Висновок, сформульований дослідниками, засвідчує, що «...основні провали держави в освітній сфері стосуються рівності, доступності, якості та ефективності освіти. За таких умов проблематичною є підтримка суспільством проголошених державою освітніх реформ. Останні неможливо здійснити без формування «соціального контракту» між суспільством і державою. Тому дедалі більше вишів наголошують на необхідності своєї автономізації з тим, щоб долати провали держави власними силами. Здебільшого ж потрібно посилювати відповідальність і інших інститутів та акторів освітньої сфери»¹⁴.

Проблемному полю нашого дослідження відповідає розділ **монографії «Соціальна відповідальність ВНЗ (університету)»**, у якому автори зазначають, що попри те, що методологічною основою соціальної відповідальності універси-

¹² Соціальна відповідальність: теорія і практика розвитку : монографія / А. М. Колот, О. А. Грішнова та ін.; за наук. ред. д-ра екон. наук, проф. А. М. Колота. Київ : КНЕУ, 2012. С. 397. С.

¹³ Там само. С. 501.

¹⁴ Там само. С. 396.

тету вважають концепцію соціальної відповідальності бізнесу, такий підхід є не зовсім правильним, оскільки в університетів і бізнес-структур **різні місії, цілі і кінцеві результати**. І хоча автори не запропонували іншої методологічної основи соціальної відповідальності університету, але, провівши аналіз, заклали підґрунтя для його визначення.

Ключові узагальнення за результатами аналізу є такими:

Місія або (роль) університетів «.. є провідною не тільки у виробництві освітніх благ, а й у передаванні студентам визнаних у суспільстві цінностей, інтеграції студентської молоді в суспільство»¹⁵.

«... виші є соціально відповідальними за ефективне використання суспільних (державних) ресурсів для підвищення ефективності роботи вишів, забезпечення єдності навчання і виховання, залучення студентів і викладачів у різні соціальні практики (їх суспільну відповідальність); власних ресурсів — для розвитку і консолідації суспільства, проведення демократичних реформ; взаємодії з окремими громадянами, органами влади, бізнес-структурами, різними організаціями й установами — для функціонування вишу як соціального інституту відкритого типу, центру соціальної політики в регіоні його присутності»¹⁶.

«... від соціально відповідального вишу (університету) очікують насамперед досягнення високих кінцевих результатів діяльності, розрізняючи при цьому безпосередні результати (зміни що відбулись усередині організації) та кінцеві (зміни що мали місце в станах інших індивідів або організацій (stakeholders), які прямо чи непрямо спричинені діями працівників даної організації).

...Кінцеві результати діяльності вишів пропонується відображати в трьох вимірах:

1. когнітивні кінцеві результати — переданий-здобутий рівень знань, умінь і навичок як основи правильної професійної діяльності й орієнтації студентів у світі (пізнавальний компонент освітньої діяльності);
2. економічні кінцеві результати — відповідність структури, обсягів знань та здобутих під час навчання навичок попиту на ринку праці. Ідеться про людський капітал студента (майбутнього працівника) у вузькому значенні, який дорівнює його капіталізованому доходу, або тій сумі коштів, дохід від яких дорівнює одержуваній цим індивідом заробітній платі;
3. соціальні кінцеві результати — набутий у виші соціальний капітал, тобто різноманітні зв'язки індивіда з іншими індивідами, групами й організаціями, якими він може скористатися для розв'язання своїх проблем (реалізації своїх інтересів). Що ширші й різноманітніші такі зв'язки, то легше реалізувати людський капітал і то менші витрати на подолання конфліктів у суспільств»¹⁷.

¹⁵ Там само. С. 397.

¹⁶ Там само. С. 397.

¹⁷ Там само. С. 397–398.

«... розуміння соціальних результатів діяльності вишів як формування соціального капіталу його випускників є вкрай вузьким. Від вишів слід очікувати зростання ефективності соціальних практик — різних видів і форм соціально спрямованої суспільно корисної діяльності студентів вишів, метою якої є, з одного боку, поліпшення якості життя нашого суспільства, а з другого — поглиблення власних базових і соціальних компетенцій (загальнокультурних, загальнопрофесійних, професійних) студентів, формування їхньої громадянської позиції, соціальної активності як професійно значущих якостей майбутніх спеціалістів. Це — практичний вклад студентства у розв'язання соціальних проблем суспільства, у реалізацію соціальної місії вишів»¹⁸.

«... Виш буде прагнути соціальної відповідальності, якщо суспільство запровадить певні форми громадського контролю з боку всіх учасників навчально-виховного процесу — держави, студентів, роботодавців. Одним з них є студентське самоврядування»¹⁹.

«... соціально відповідальний виш повинен давати звіт суспільству про свої дії і вчинки, реалізацію місії і цілей, досягнуті результати діяльності. В Україні соціальної звітності вишів немає. Тим часом така форма взаємодії вишів із громадськістю могла б сприяти формуванню позитивного їх іміджу, зростанню лояльності студентів і співробітників, зміцненню ділової репутації вишів, залученню інвестицій, поліпшенню позицій вітчизняних вишів у міжнародному освітньому середовищі»²⁰.

І, як підсумок цього розділу, автори монографії наголошують, що «... розв'язання окреслених завдань можливе за умови формування системи соціальної відповідальності — усвідомлення своєї суспільної ролі, задоволення взаємних зобов'язань і вимог основними інститутами та акторами освітньої сфери (державою, вищими навчальними закладами, домогосподарствами, які мають у своєму складі студентів або майбутніх абітурієнтів, роботодавцями, студентами та викладачами вишів, колегами з вишів інших країн) щодо результатів спільної діяльності з виробництва-споживання освітніх послуг, формування всебічно розвинених, високоморальних громадян, соціально-економічного розвитку країни та її регіонів»²¹.

У 2013 році Інститут економіки промисловості НАН України оприлюднив колективну **монографію «Діагностика стану та перспектив розвитку соціальної відповідальності в Україні (експертні оцінки)»**²², у якій, окрім висвітлення результатів опитування, проведеного експертами серед українських освітян та науковців щодо соціальної відповідальності особистості, суспільства, бізнесу й держави, є розділ про проблеми та можливості активізації освітнього потенціалу

¹⁸ Там само. С. 403.

¹⁹ Там само. С. 405.

²⁰ Там само. С. 408–409.

²¹ Там само. С. 410.

²² Діагностика стану та перспектив розвитку соціальної відповідальності в Україні (експертні оцінки) : монографія / Новікова О. Ф., Дейч М. Є., Панькова О. В. та ін.; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. Донецьк, 2013. 296 с.

в становленні соціальної відповідальності в Україні. У цьому розділі автори підкреслюють важливість освітньої сфери для становлення соціальної відповідальності в Україні: *«Висока суспільна значущість становлення соціальної відповідальності актуалізує потребу нового усвідомлення ролей інститутів, причетних до виховання, — сім'ї та освіти. Зміст діяльності цих інститутів за їхньою природною функцією має бути спрямований на формування та поширення моделей поведінки, людських якостей, адекватних сучасним і майбутнім викликам суспільства. Саме в такій стратегічній меті концентрується (в узагальненому вигляді) уявлення про відповідальність освітньо-виховної системи перед суспільством»²³.*

Вважаючи освіту одним із стрижневих соціальних інститутів, на яку покладається різноманітні завдання зі становлення та розвитку соціальної відповідальності, автори монографії зазначають, що *«... кожна з функцій освітньої системи прямо або опосередковано пов'язана з моделюванням та вихованням соціально відповідальної поведінки індивіда, молоді людини, що в майбутньому має створити фундамент соціально відповідальних дій підприємств, домогосподарств, держави, соціальних інститутів, тобто відповідальність освіти перед суспільством полягає у якісній реалізації її функцій»²⁴.*

НАВЧАЛЬНІ МАТЕРІАЛИ ІЗ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

У закладах вищої освіти в межах реалізації тих чи тих освітніх програм висвітлюється і проблема соціальної відповідальності й студентству пропонуються відповідні навчальні матеріали (навчальні посібники)^{25, 26, 27}. Такі навчальні матеріали розробляються в межах освітніх програм для студентів та аспірантів, їх зміст визначається залежно від напрямку та рівня підготовки. Але зазвичай розглядається теорія, методологія та практика соціальної відповідальності людини, держави та корпорації. Окреслюється еволюція розвитку, концепції та моделі соціальної відповідальності, зокрема корпоративної соціальної відповідальності. Можуть висвітлюватись основні положення соціальної відповідальності крізь призму концепції сталого розвитку. Розкриваються ключові аспекти соціальної відповідальності людини, держави та суспільства, механізми організаційно-економічного забезпечення управління корпоративною соціальною відповідальністю тощо.

Вивчення студентами різних спеціальностей дисципліни «Соціальна відповідальність» сприяє поширенню соціально-відповідальної поведінки особистості в суспільстві, утвердженню принципів соціальної відповідальності, тим самим

²³ Там само. С. 100.

²⁴ Там само. С. 296.

²⁵ Охріменко О. О., Іванова Т. В. Соціальна відповідальність : навч. посіб. Київ : Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут», 2015. 180 с.

²⁶ Кузьмін О. Є., Пирог О. В., Чернобай Л. І., Романишин С. Б., Вацик Н. О. Соціальна відповідальність: навч. посібник. Львів : Вид-во Львів. політехніки, 2016. 326 с.

²⁷ Гусева О. Ю., Воскобоева О. В., Хлевицька Т. Б. Соціальна відповідальність бізнесу: навчальний посібник. Київ : Державний університет телекомунікацій, 2020. 222 с.

забезпечуючи сталий економічний і соціальний розвиток нашої країни. Деякі навчальні матеріали із соціальної відповідальності розробляються в межах різних проєктів. Наприклад, у межах Проєкту Програми TEMPUS «Освіта для лідерства, інтелігентності та розвитку таланту» О. Оржель підготувала **посібник «Університетська соціальна відповідальність у контексті університетського лідерства: навчальний посібник»**²⁸, у якому авторка активізувала дискурс про університетську соціальну відповідальність як форму університетського лідерства, розкрила потенціал соціальної відповідальності університету як фактора вдосконалення закладів вищої освіти й суспільного розвитку та надала приклади кращих практик реалізації соціальної відповідальності університетами різних країн.

Проаналізувавши значну джерельну базу **зарубіжних публікацій** та узагальнюючи проаналізовані матеріали, можемо зазначити, що, на думку закордонних колег, університети мають моральний обов'язок забезпечити ключові соціальні трансформації через освіту й дослідження²⁹, тому університети визначають свою місію, бачення, цінності, принципи та корпоративну культуру так, щоб забезпечити соціально відповідальну діяльність³⁰. Цей контекст обумовлює етичне ставлення студентів, яке залежить від багатьох внутрішніх і зовнішніх факторів³¹, породжуючи цілісний розвиток як окремої особистості, так і додану цінність через її дії^{32, 33}.

Окрім того, СВУ сприяє здатності університетів дотримувати низки принципів і цінностей за допомогою стратегій, що ґрунтуються на управлінні, навчанні, дослідженні та поширенні на суспільство або його проєкції^{34, 35}. Деякі з дослідників³⁶ зазначають, що попри те, що орієнтація університетів на задоволення потреб суспільства є очевидною, порівняно з бізнес-структурами вони ще не

²⁸ Оржель О. Університетська соціальна відповідальність у контексті університетського лідерства : навчальний посібник. Київ : ДП «НВЦ «Пріоритети», 2017. 40 с.

²⁹ Baker-Shelley, Alex, Annemarie van Zeijl-Rozema, and Pim Martens. A conceptual synthesis of organisational transformation: How to diagnose, and navigate, pathways for sustainability at universities. *Journal of Cleaner Production*. 2017. № 145. P. 262–276. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2017.01.026>.

³⁰ Larrán Jorge, Manuel, Antonio López Hernández, María Yolanda Calzado Cejas. Stakeholder expectations in Spanish public universities: An empirical study. *International Journal of Humanities and Social Science*. 2012. № 2. P. 1–13; Larrán-Jorge, Manuel, and Francisco Javier Andrades-Peña. Análisis de la responsabilidad social universitaria desde diferentes enfoques teóricos. *Revista Iberoamericana de Educación Superior*. 2015. № 6. P. 91–107. DOI: [https://doi.org/10.1016/S2007-2872\(15\)30005-6](https://doi.org/10.1016/S2007-2872(15)30005-6).

³¹ Leonard, Lori, Timothy Paul Cronan. Attitude toward ethical behavior in computer use: a shifting model. *Industrial Management & Data Systems information*. 2005. № 105. P. 1150–1171. DOI: <https://doi.org/10.1108/02635570510633239>.

³² Guédez V. *Ética y Práctica de la Responsabilidad Social Empresarial*. Madrid : Editorial Planeta, 2006.

³³ Vallaes F. *Responsabilidad Social Universitaria. Propuesta Para Una Definición Madura y Eficiente*. Monterey : Programa para la Formación en Humanidades, 2007. URL: http://www.responsable.net/sites/default/files/responsabilidad_social_universitaria_francois_vallaes.pdf.

³⁴ Adomssent Maik, Jasmin Godemann, Gerd Michelsen. Transferability of approaches to sustainable development at universities as a challenge. *International Journal of Sustainability in Higher Education*. 2007. № 8. P. 385–402. DOI: <https://doi.org/10.1108/14676370710823564>.

³⁵ Domínguez Pachón, María Jesús. Responsabilidad social universitaria. *Humanismo y Trabajo Social*. 2009. № 8. P. 37–67.

³⁶ Baker-Shelley, Alex, Annemarie van Zeijl-Rozema, and Pim Martens. A conceptual synthesis of organisational transformation: how to diagnose, and navigate, pathways for sustainability at universities. *Journal of Cleaner Production*. 2017. № 145. P. 262–276. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2017.01.026>.

досягли такого рівня залучення до соціальної відповідальності, як інші організації. Таким чином, потенціал університетів глибоко інтегрувати сталий розвиток у свої функції залишається значною мірою невикористаним³⁷, а отже, стратегічна орієнтація на цінності соціальної відповідальності є концепцією, яка постійно вдосконалюється, включаючи просування соціальної згуртованості на перший план як основну мету. Пропозиції цих установ обертаються навколо чотирьох ключових параметрів: навчання, дослідження, соціальному лідерству та поширенню на суспільство (прихильності)³⁸.

Учені також вказують на те, що політика СВУ повинна базуватися на теорії зацікавлених сторін для об'єднання інтересів та очікувань різних груп (наприклад, студентів, професорів, дослідників тощо)³⁹.

Завершуючи огляд наукових публікацій зазначимо, що **висвітлення студентського аспекту соціальної відповідальності університетів** в дослідженнях науковців трапляється значно менше і має лише дотичний характер.

Серед останніх закордонних публікацій, присвячених студентському виміру соціальної відповідальності університетів, можемо відзначити дослідження іспанських колег під назвою **«Social Responsibility Attitudes and Behaviors' Influence on University Students' Satisfaction»**⁴⁰. У цьому дослідженні представлені результати опитування студентів ЗВО Іспанії щодо:

- оцінювання участі студентів університету в діяльності СВУ;
- сприйняття студентами практик СВУ у своєму університеті;
- аналізу причинно-наслідкових зв'язків між СВУ та задоволеністю студентів.

Автори дослідження намагалися виміряти наявний причинно-наслідковий зв'язок між участю студентів і практикою їхнього університету з точки зору задоволеності студентів. Учені виходили з того, що заклади вищої освіти впроваджують стратегію соціальної відповідальності у свою практику, щоб підвищити власну ефективність, прагнучи забезпечити, щоб кожна активність університету була соціально відповідальною та орієнтованою на досягнення переваг перед конкурентами. Така конкурентна перевага, на думку авторів публікації, є результатом бачення соціальної відповідальності, що має етичне ядро, яке університет упровадив або впроваджує серед усіх зацікавлених сторін. Оскільки ЗВО працюють у чотирьох сферах — навчання, дослідження, управління та проектування суспільства, — вони повинні прагнути відповідати інтересам різних зацікавлених сторін, у тому числі інтересам студентів як важливій зацікавленій стороні⁴¹.

³⁷ Там само.

³⁸ Beltrán-Llervador José, Enrique Íñigo-Bajo, Alejandrina Mata-Segreda. La responsabilidad social universitaria, el reto de su construcción permanente. *Revista Iberoamericana de Educación Superior*. 2014. № 5. P. 3–18.

³⁹ Larrán-Jorge, Manuel, and Francisco Javier Andrades-Peña. Análisis de la responsabilidad social universitaria desde diferentes enfoques teóricos. *Revista Iberoamericana de Educación Superior*. 2015. № 6. P. 91–107. DOI: [https://doi.org/10.1016/S2007-2872\(15\)30005-6](https://doi.org/10.1016/S2007-2872(15)30005-6).

⁴⁰ Gallardo-Vázquez D., Folgado-Fernández J. A., Hipólito-Ojalvo F., Valdez-Juárez L. E. Social Responsibility Attitudes and Behaviors' Influence on University Students' Satisfaction. *Social Science*. 2020. № 9. P. 8; DOI: <https://doi.org/10.3390/socsci9020008>.

⁴¹ Там само.

Отже, проблема дослідження соціальної відповідальності університету визначається насамперед реальними потребами суспільства, гуманізацією освіти, підвищенням якості навчання й виховання. Але, незважаючи на те, що різним аспектам поняття «соціальна відповідальність» останніми роками все частіше приділяється увага в науковій літературі, категорія «соціальна відповідальність університету», зокрема її студентський вимір, на наш погляд, ще розроблена недостатньо. Іншими словами, попри поширення досліджень у цій галузі існує тенденція зосереджуватися на значеннях СВУ або на визначенні критеріїв, у той час, як потенційний вплив участі студентів у СВУ ще недостатньо вивчено.

ТЕОРЕТИЧНІ ВИТОКИ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЧЕРЕЗ СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКЕ УСВІДОМЛЕННЯ ПОНЯТТЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Коли йдеться про соціальну відповідальність університету, то важливо зацентруватися на питанні до яких філософських побудов примикає його теоретична концепція. Поняття «соціальна відповідальність університету» є складним, багатоаспектним і складноструктурованим явищем, розуміння якого в основі своїй ґрунтується на тлумаченні терміна «відповідальність». У наукових дослідженнях існують різні теоретико-методологічні підходи до розробки поняття «соціальна відповідальність», але найбільш ґрунтовне розгортання, на наш погляд, воно може отримати через **соціально-філософське усвідомлення сутності «відповідальності»**.

Ідея відповідальності, як і будь-яка ідея, має певну історію розвитку: *«Історико-філософський підхід до дослідження категорії відповідальності дозволяє виявити кілька основних парадигм. В епоху античності поняття відповідальності було тісно пов'язане з колективними морально-політичними нормами й обов'язками людини. Індивід повністю залежав від "долі" — фатуму й одночасно ніс провину за всі наслідки своїх дій, які не міг передбачити. Відповідальність в епоху Середньовіччя виходить із принципу вільної волі віруючої людини. Таке уявлення гранично суб'єктивує відповідальність і переносить її у "внутрішню людину", дозволяє виробити механізм самоцензури на основі почуття страху Божого і совісті. У раціоналістичної філософії Нового часу народжується нова парадигма відповідальності, яка може бути названа цивільно-правовою відповідальністю особистості. У цей час збігаються два соціокультурні процеси: народження емансипованої, розумної і відповідальної в правовому відношенні особистості і становлення правової держави. Філософія Канта стала теоретичною передумовою правової держави, суттю якої є утвердження принципу універсальної відповідальності людини, заснованої на її раціональному та вільному виборі і відповідальності за своє життя. Сама свобода зобов'язує людину — це викличе в ХХ ст. феномен "втечі від свободи" (Е. Фромм) як втечі від відповідальності. У ХХ столітті розвивається нова парадигма відповідальності. Уперше в історії суб'єктами права і відповідальності згідно із законом стали всі люди, незалежно*

від їхніх гендерних, расових, національних, релігійних і класових відмінностей. Значно розширилося й коло відповідальності, охопивши не тільки економічну, моральну і правову, а й культурну, екологічну відповідальність. Відповідальність знаходить темпоральність: з'являється розуміння того, що існує відповідальність за минуле і за майбутнє»⁴².

Новим у сучасному підході до відповідальності є обґрунтування принципу колективної відповідальності. Поняття колективної відповідальності присутнє в концепції Г. Йонаса. Для цієї нової парадигми відповідальності характерно розширення як суб'єкта, так і об'єкта відповідальності — за все, на всіх разом і на кожного окремо, коли суб'єкт і об'єкт вчинку не просто співпадають, а набувають загального сенсу індивідуального вибору як загального вибору, що розповсюджується на все людство. Відправним моментом філософського аналізу зазначених трансформацій стає розвиток технологій, що, з одного боку, посилює віру людини у свою могутність, а з іншого боку, у захопленості засобами досягнення могутності людина применшує поняття про саму себе і своє буття. Ба більше, вона робить не тільки те, що здатна зробити, а й те, що підготує нові винаходи в майбутньому і підготує це майбутнє. У зв'язку із цим актуалізується колективний діяч, на перший план виходить сукупність індивідуальних дій, об'єднаних одним принципом і завданням, а відповідальність за дію поширюється на сферу невизначеного майбутнього навіть більш ніж на часовий простір, що безпосередньо оточує конкретну дію⁴³.

Парадигма відповідальності в європейській філософії змінювалася і наповнювалася новим змістом залежно від трансформації соціально-економічних і культурних умов, діалектики суб'єктивного й об'єктивного в розвитку суспільства й особистості. У ХХ—ХХІ ст. через зміни соціокультурних, економічних, технологічних тощо умов розвивається нова парадигма відповідальності, побудована на принципі колективної відповідальності, для якої характерним є розширення як суб'єкта, так і об'єкта відповідальності.

Тому відповідальним завданням філософії є розмежування трьох складових частин відповідальності: моральної, правової та соціальної, що, на наш погляд, дасть змогу уникнути плутанини в аналізі корпоративної соціальної відповідальності й соціальної відповідальності університету.

Підсумовуючи, можемо зазначити, що філософське розуміння сутності відповідальності розгортається в трикутнику взаємовідносин між особистістю, колективом і суспільством, нерозривно пов'язане з темою свободи, правами особистості, колективним правом тощо.

⁴² Осипов И. Парадигма ответственности в европейской философии. *Вестник СПбГУ*. 2014. Сер. 17. Вып. 2. С. 52–63.

⁴³ Коломак А. И., Коломак Н. С. Этика ответственности к окружающей нас природе. *Вестник Северо-Кавказского государственного технического университета*. 2008. № 2 (15). С. 117–121.

ВИЗНАЧЕННЯ ТЕОРЕТИЧНИХ ОСНОВ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ УНІВЕРСИТЕТУ (СТУДЕНТСЬКИЙ АСПЕКТ)

Шукаючи відповідь на запитання «Що таке соціальна відповідальність університету?», варто зазначити, що є низка взаємопов'язаних понять «відповідальність», «соціальна відповідальність», «корпоративна соціальна відповідальність» і «соціальна відповідальність університету», які мають спільний знаменник «відповідальність», але різне контекстуальне призначення. Тобто соціальна відповідальність університету і бізнес-структур не може бути однаковою, оскільки місія і функції цих організацій різні.

Як ми зазначали раніше, нова парадигма відповідальності побудована на принципі нової філософії колективної відповідальності. За словами F. Vallaeys, *«Соціальна відповідальність — це нова основна відповідальність, яка доповнює моральні та юридичні обов'язки, будучи колективною відповідальністю, яка сприяє політичній творчості, а не відповідальністю, що несе особисту відповідальність. Моральні та юридичні обов'язки регулюють наші дії, тоді як соціальна відповідальність регулює наші наслідки, тобто не те, що ми робимо з його безпосередніми та місцевими наслідками, а те, що спричиняє те, що ми робимо з його далекими та глобальними системними надзвичайними ситуаціями»⁴⁴.*

Трьома її стовпами, які допускають процедурне визначення поняття «соціальної відповідальності» F. Vallaeys вважає:

- міжнародні стандарти поведінки (загальна декларація прав людини, Конвенція ООН про права людини тощо);
- управління впливами і побічними ефектами, що створює організація;
- участь зацікавлених сторін.

За останні роки відбулася зміна парадигми в концептуалізації соціальної відповідальності, коли соціальна відповідальність перестала бути поняттям лише для бізнесу, а стала поширюватися й на інші організації та установи, у тому числі й на університети.

Не зупиняючись детально на поняттях «соціальна відповідальність» (СВ) та «корпоративна соціальна відповідальність» (КСВ), ми наведемо визначення СВУ, яке доволі поширене серед західних дослідників⁴⁵:

«Соціальна відповідальність університету — це політика постійного вдосконалення Університету для ефективного виконання його соціальної місії через 4 процеси:

- етичний та екологічний менеджмент закладу;
- навчання відповідальних і підтримувальних громадян;
- вироблення та розповсюдження суспільно значущих знань;
- соціальну участь у сприянні більш гуманному розвитку та стійкості».

⁴⁴ Vallaeys F. Les Fondements Éthiques de la Responsabilité Sociale. PhD thesis, Université Paris Est. 2011.

⁴⁵ Vallaeys F. University social responsibility: a mature and responsible definition. URL: http://www.guninetwork.org/files/ii.4_1.pdf.

Щоб визначити соціальну відповідальність університету й вирізнити її від корпоративної соціальної відповідальності, необхідно визначити місію (цілі, призначення) та види діяльності, які виконує університет і які конкретні впливи породжує ЗВО.

Загальновідомими є 2 основні цілі (місії, призначення) університету:

- професійна підготовка (академічна мета);
- побудова нових знань (дослідницька мета).

У праці **«Короткі теоретичні основи соціальної відповідальності університету»**⁴⁶ F. Vallaeys заклав теоретичні межі для розвитку соціальної відповідальності університету, які, на нашу думку, можуть слугувати підґрунтям для впровадження концепції соціальної відповідальності університетів.

Відповідно до F. Vallaeys «Впливи університету» об'єднані в чотири напрямки⁴⁷:

- 1. Вплив організаційного функціонування.** Як і будь-яка організація, університет впливає на життя адміністративного персоналу, викладачів і студентів (ці відносини регулюються (керуються) політикою соціального забезпечення університету), а також впливає на забруднення навколишнього середовища (відходи, вирубка лісів, забруднення атмосфери автомобільним транспорт тощо). Університет залишає «сліди» на людях, які в ньому працюють / навчаються, а також має «екологічний слід».
- 2. Освітній вплив.** Університет, звичайно, має прямий вплив на підготовку молодих людей і фахівців, їх спосіб розуміння та інтерпретації світу, поведінки в ньому та оцінки певних речей у їхньому житті. Це також впливає на професійну деонтологію, спрямовує (свідомо чи ні) визначення професійної етики кожної дисципліни та її соціальної ролі.
- 3. Когнітивні та гносеологічні впливи.** Університет скеровує виробництво знань і технологій, впливає на визначення того, що в суспільстві називається «Істина, наука, раціональність, легітимність, корисність, викладання» тощо. Університет заохочує (чи ні) фрагментацію та відокремлення знань, беручи участь у розмежуванні галузей кожної спеціальності. формулює відносини між технонаукою та суспільством, забезпечуючи (чи ні) соціальний контроль науки. Університет породжує такі погляди (установки), як науковий елітизм, «експеркратія» або, навпаки, сприяє демократизації науки. Нарешті, це впливає на визначення та вибір проблем у науковому порядку денному.
- 4. Соціальний вплив.** Університет має вплив на суспільство та його економічний, соціальний і політичний розвиток. Він не тільки має прямий вплив на майбутнє світу з точки зору підготовки його професіоналів і лідерів, але також є еталоном і соціальним актором, який може сприяти (чи ні) прогресу,

⁴⁶ Vallaeys François: Breve marco teórico de responsabilidad social universitaria. P. 7. URL: <https://www.econo.unlp.edu.ar/frontend/media/86/10986/10ec2d7e617a62eba0696821196efeeae.pdf>.

⁴⁷ Там само.

який може творити (чи ні) Capital Social, пов'язуючи (чи ні) освіту студентів із зовнішньою соціальною реальністю, роблячи знання доступними (чи ні) для кожного тощо. Таким чином, соціальне середовище університету отри-мує певне уявлення про його роль і здатність (чи ні) бути дійсним співроз-мовником у вирішенні його проблем.

Ці 4 впливи, на думку F. Vallaeys, визначають 4 осі соціально відповідально-го управління університетом⁴⁸. Схематично F. Vallaeys представив це у вигляді осьової схеми (рис. 1).

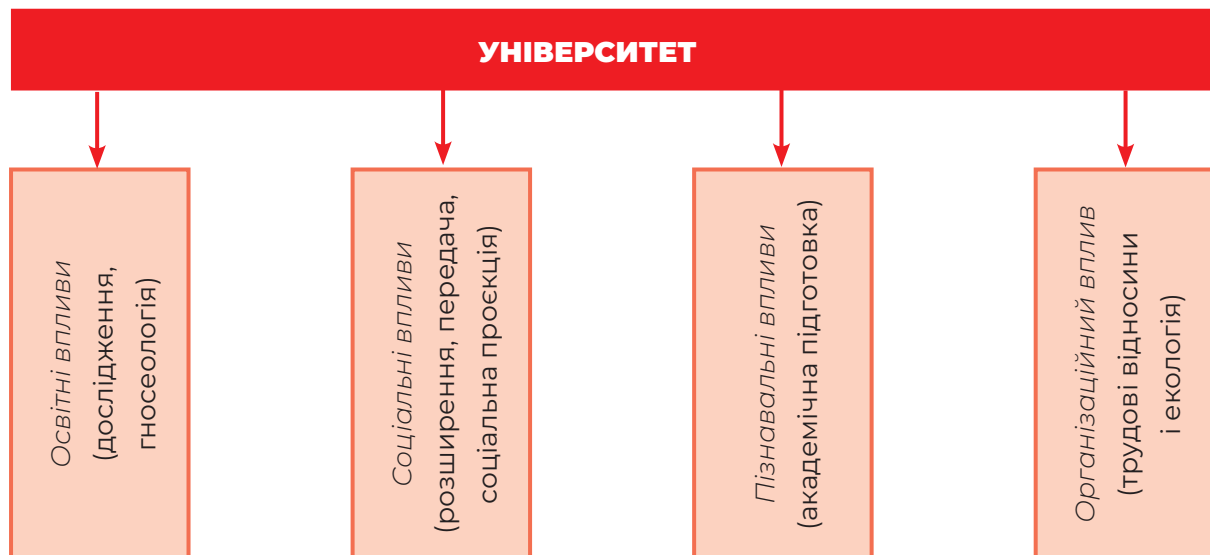

Рис. 1. Осі соціально відповідального управління університетом за F. Vallaeys⁴⁹

F. Vallaeys зазначає, що вертикальна вісь організаційних і соціальних впливів є спільною для всіх видів організацій, оскільки всі вони мають роботу, мають «екологічний слід» і стосуються соціального середовища. Горизонтальна вісь великою мірою є університетською, оскільки університети є головними організаціями, які відповідають за професійну підготовку.

На наш погляд, **роль / місце студентів у структурі соціальної відповідальності університетів** може розглядатися з двох позицій:

- відповідальності університетів перед студентами;
- відповідальності самих студентів як частини університетської спільноти.

Щодо першої позиції, то мається на увазі передусім якість освітніх послуг, які університет надає студентам.

Як зазначено, однією з основних функцій університету (академічна мета) є професійна підготовка, тому соціальна відповідальність університету перед студентом — це надання якісної професійної підготовки.

⁴⁸ Там само.

⁴⁹ Там само.

Але маємо пам'ятати про можливість існування й протилежної ситуації⁵⁰:

«... університети можуть виявляти й асоціальну (безвідповідальну) поведінку в освітніх відносинах, насамперед щодо надання якісної освіти. Жоден виш не компенсує втрати студентів і замовників освітніх послуг у разі низької їх якості. Хоча за наявності постконтрактної (ex post) асиметрії інформації або виявлення недобросовісності щодо інформування про якість освітньої послуги студент повинен мати можливість перевестись до іншого вишу або на іншу навчальну програму. Виникає серйозна суперечність. Майбутні студенти (а надалі — працівники) мають наміри вступити до такого навчального закладу, який дає найбільш якісну підготовку з вибраної спеціальності, з гарними можливостями працевлаштування, одержання високої зарплати і швидкого кар'єрного зростання. Держава ж і приватні роботодавці бажають одержати після навчання у виші найбільш здібних випускників, які забезпечать високу ефективність діяльності їхніх підприємств. Але абітурієнти не хочуть втрачати час і кошти на здобуття освіти, яка ex post, уже після закінчення вишу, може виявитися неконкурентоспроможною. Вони прагнуть знати про перспективи освіти, здобутої в тому чи іншому виші, ex ante, тобто ще до вступу до нього. Роботодавці ж не хочуть, а часто й не можуть втрачати час і гроші на з'ясування здібностей кандидата ex post, після прийняття на роботу. Вони воліли б з'ясувати можливості випускника вишу ex ante — до того, як той почне виконувати свої посадові обов'язки. Сигнальними орієнтирами для абітурієнтів і роботодавців тоді є ліцензування, державна акредитація і репутація вишу».

Друга позиція — це відповідальність самих студентів як частини університетської спільноти: як члени університету студенти залучаються до реалізації СВУ, зокрема через участь у:

- внутрішньому управлінні (через студентське самоврядування);
- навчанні;
- дослідженнях;
- соціальній діяльності.

⁵⁰ Соціальна відповідальність: теорія і практика розвитку : монографія / А. М. Колот, О. А. Грішнова та ін.; за наук. ред. д-ра екон. наук, проф. А. М. Колота. Київ : КНЕУ, 2012. С. 403–404. URL: https://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/11443/kolot_3.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3

1. Філософське розуміння сутності відповідальності розгортається в трикутнику взаємовідносин між особистістю, колективом і суспільством, нерозривно пов'язане з темою свободи, правами особистості, колективним правом тощо.
2. Парадигма відповідальності в європейській філософії змінювалася й наповнювалася новим змістом залежно від трансформації соціально-економічних та культурних умов, діалектики суб'єктивного і об'єктивного в розвитку суспільства і особистості.

У ХХ—ХХІ ст. через зміни соціокультурних, економічних, технологічних тощо умов розвивається нова парадигма відповідальності, побудована на принципі колективної відповідальності, для якої характерним є розширення як суб'єкта, так і об'єкта відповідальності.

Тому відповідальним завданням філософії є розмежування трьох складових частин відповідальності: моральної, правової і соціальної, що, на наш погляд, дасть змогу уникнути плутанини в аналізі корпоративної соціальної відповідальності й соціальної відповідальності університету.

3. Вважаємо найбільш релевантним таке визначення поняття «соціальна відповідальність університету»⁵¹: *«Соціальна відповідальність університету — це політика постійного вдосконалення університету для ефективного виконання його соціальної місії через 4 процеси:*
 - *етичний та екологічний менеджмент закладу;*
 - *навчання відповідальних і підтримувальних громадян;*

⁵¹ Vallaeys F. University social responsibility: a mature and responsible definition. URL: http://www.guninetwork.org/files/ii.4_1.pdf.

- вироблення та розповсюдження суспільно значущих знань;
 - соціальну участь у сприянні більш гуманному розвитку та стійкості».
- 4.** Роль / місце студентів у структурі соціальної відповідальності університетів може розглядатися з двох позицій:
- відповідальності університетів перед студентами;
 - відповідальності самих студентів як частини університетської спільноти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Глобальний договір. Українська мережа глобального договору ООН. URL: <https://web.archive.org/web/20090724232923/http://www.globalcompact.org.ua/ua/about/what>.

Гусева О. Ю., Воскобоева О. В., Хлевицька Т. Б. Соціальна відповідальність бізнесу : навчальний посібник. Київ : Державний університет телекомунікацій, 2020. 222 с.

Діагностика стану та перспектив розвитку соціальної відповідальності в Україні (експертні оцінки) : монографія / Новікова О. Ф., Дейч М. Є., Панькова О. В. та ін.; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. Донецьк, 2013. 296 с.

Йонас Г. Принцип відповідальності. У пошуках етики для технологічної цивілізації. / пер. з нім. Київ : Лібра, 2001. С. 5.

Коломак А. И., Коломак Н. С. Этика ответственности к окружающей нас природе. *Вестник Северо-Кавказского государственного технического университета*. 2008. № 2 (15). С. 117–121.

Соціальна відповідальність: навч. посібник / Кузьмін О. Є., Пирог О. В., Чернобай Л. І., Романишин С. Б., Вацик Н. О. Львів : Вид-во Львів. політехніки, 2016. 326 с.

Оржель О. Університетська соціальна відповідальність у контексті університетського лідерства: навчальний посібник. Київ : ДП «НВЦ «Пріоритети», 2017. 40 с.

Осипов И. Парадигма ответственности в европейской философии. *Вестник СПбГУ*, 2014. Сер. 17. Вып. 2. С. 52–63.

Охріменко О. О., Іванова Т. В. Соціальна відповідальність: навч. посіб. Київ : Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут», 2015. 180 с.

Сарапіна О. Соціальна відповідальність студентів спеціальності облік та аудит. URL: http://economyandsociety.in.ua/journals/15_ukr/136.pdf.

Соціальна відповідальність: теорія і практика розвитку: монографія / А. М. Колот, О. А. Грішнова та ін.; за наук. ред. д-ра екон. наук, проф. А. М. Колота. Київ : КНЕУ, 2012. 504.

Федоров А. М. Университет и сообщество. Становление социально активной личности учителя в общественно ориентированном вузе. URL: <http://www.myshared.ru/slide/369609/>.

Adomssent Maik, Jasmin Godemann, Gerd Michelsen. Transferability of approaches to sustainable development

at universities as a challenge. *International Journal of Sustainability in Higher Education*. 2007. Nº 8. P. 385–402. <https://doi.org/10.1108/14676370710823564>.

Baker-Shelley, Alex, Annemarie van Zeijl-Rozema, Pim Martens. A conceptual synthesis of organisational transformation: how to diagnose, and navigate, pathways for sustainability at universities. *Journal of Cleaner Production*. 2017. Nº 145. P. 262–76. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2017.01.026>.

Beltrán-Llevador José, Enrique Íñigo-Bajo, Alejandrina Mata-Segreda. La responsabilidad social universitaria, el reto de su construcción permanente. *Revista Iberoamericana de Educación Superior*. 2014. Nº 5. P. 3–18.

Domínguez Pachón, María Jesús. Responsabilidad social universitaria. *Humanismo y Trabajo Social*. 2009. Nº 8. P. 37–67.

Gallardo-Vázquez D., Folgado-Fernández J. A., Hipólito-Ojalvo F., Valdez-Juárez L. E. Social Responsibility Attitudes and Behaviors' Influence on University Students' Satisfaction. *Social Science*. 2020. Nº 9. P. 8. DOI: <https://doi.org/10.3390/socsci9020008>.

Guédez V. *Ética y Práctica de la Responsabilidad Social Empresarial*. Madrid: Editorial Planeta, 2006.

ISO 26000 Social Responsibility. URL: <https://www.iso.org/ru/iso-26000-social-responsibility.html>.

Jonas H. *Das Prinzip Verantwortung: Versuch einer Ethik für die technologische Zivilisation*. Frankfurt/Main : Insel-Verlag, 1979.

Larrán Jorge, Manuel, Antonio López Hernández, María Yolanda Calzado Cejas. Stakeholder expectations in Spanish public universities: An empirical study. *International Journal of Humanities and Social Science*. 2012. Nº 2. P. 1–13.

Larrán-Jorge, Manuel, Francisco Javier Andrades-Peña. Análisis de la responsabilidad social universitaria desde diferentes enfoques teóricos. *Revista Iberoamericana de Educación Superior*. 2015. Nº 6. P. 91–107. [https://doi.org/10.1016/S2007-2872\(15\)30005-6](https://doi.org/10.1016/S2007-2872(15)30005-6).

Leonard, Lori, Timothy Paul Cronan. Attitude toward ethical behavior in computer use: a shifting model. *Industrial Management & Data Systems information*, 2005. Nº 105. P. 1150–71. <https://doi.org/10.1108/02635570510633239>.

Vallaes F. Responsabilidad Social Universitaria: una nueva filosofía de gestión ética e inteligente para las

universalidades. *Revista educación superior y sociedad: nueva época*. 2008. Nº 13, 2. P. 193–220.

Vallaeys F. *Les Fondements Éthiques de la Responsabilité Sociale*. PhD thesis, Université Paris Est. 2011.

Vallaeys F. University social responsibility: a mature and responsible definition URL: http://www.guninetwork.org/files/ii.4_1.pdf.

Vallaeys F. Breve marco teórico de responsabilidad social universitaria. pág. 7. URL: <https://www.econo.unlp.edu.ar/frontend/media/86/10986/10ec2d7e617a62eba0696821196efae.pdf>.

Vallaeys F. Responsabilidad Social Universitaria. Propuesta Para Una Definición Madura y Eficiente. Monterey: Programa para la Formación en Humanidades. 2007. URL: http://www.responsable.net/sites/default/files/responsabilidad_social_universitaria_francois_vallaeys.pdf.

ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ УНІВЕРСИТЕТУ

Інна ВЛАСОВА,

доктор педагогічних наук, доцент,

провідний науковий співробітник

Відділу взаємодії університетів та суспільства,

Інститут вищої освіти НАПН України

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-3532-3136>

АНОТАЦІЯ

Проаналізовано європейські стратегічні, політичні документи й аналітичні звіти міжнародних організацій. Установлено, що зростання соціальної відповідальності університету та її фінансового забезпечення є тенденцією Європейського простору вищої освіти (*далі — ЄПВО*). Зростання суспільної / громадської / соціальної ролі університетів і їх активізація як суб'єктів підприємницької діяльності визнано одними з ключових пріоритетів у сфері вищої освіти. Соціальні інвестиції, благодійна фінансова допомога, регіональний розвиток, економічний, соціальний, екологічний вплив є важливими параметрами соціальної відповідальності університету. Наведено механізми фінансування та моніторингу залучення університетів до співпраці з промисловістю та громадою / спільнотою на прикладі Великої Британії. З'ясовано, що стале інвестування передбачає врахування екологічних, соціальних та управлінських факторів у прийнятті інвестиційних рішень і є одним із параметрів соціальної відповідальності університетів. Ідентифіковано тенденцію зростання соціальної відповідальності університетів у процесі сталого інвестування. З'ясовано механізми залучення університетів до практики сталого інвестування. З'ясовано наявність зв'язку між поняттями: університетська автономія та соціальна відповідальність університетів; університетська соціальна відповідальність і фінансування; університетська соціальна відповідальність і підзвітність університетів.

АКТУАЛЬНІСТЬ ПРОБЛЕМИ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ УНІВЕРСИТЕТУ

Питання соціальної відповідальності університету та його фінансового забезпечення є актуальним у European Higher Education Area, ЕНЕА (*Європейський простір вищої освіти*) та світі. Це засвідчує аналіз відповідних документів — Комюніке конференцій міністрів, відповідальних за вищу освіту, і Повідомлень Європейської Комісії.

Комюніке «The European Higher Education Area — Achieving the Goals»¹ (*«Європейський простір вищої освіти — досягнення цілей», 2005 р., м. Берген*) визначає соціальний вимір Болонського процесу як складову частину Європейського простору вищої освіти й необхідну умову підвищення його привабливості та конкурентоспроможності. У документі вказано, що: *«Соціальний вимір включає урядові заходи з фінансової та економічної допомоги студентам, особливо із соціально незахищених верств, а також надання їм профорієнтаційних і консультативних послуг з метою розширення доступу до освіти»².*

Важливим у світлі нашого дослідження є також акцент, зроблений у цьому документі, щодо державної відповідальності за розвиток вищої освіти, зокрема в аспекті забезпечення прозорості державної політики та забезпеченні стійкого фінансування закладів вищої освіти³.

Комюніке «The Bologna Process 2020 — The European Higher Education Area in the new decade»⁴ (*«Болонський процес 2020 — Європейський простір вищої освіти у новому десятилітті», 2009 р., м. Левен і м. Левен-ля-Нев*) акцентує увагу на питаннях відповідальності держави за фінансування вищої освіти: *«державне фінансування є ключовим пріоритетом для гарантування рівного доступу та подальшого стійкого і гармонійного розвитку автономних закладів вищої освіти»⁵.*

Комюніке «Budapest-Vienna Declaration on the European Higher Education Area»⁶ (*«Будапештсько-Віденська декларація про створення Європейського простору вищої освіти», 2010 р., м. Будапешт, м. Відень*) розширює роль університетів у розвитку суспільства, підкреслюючи їхній вплив на *«зміцнення мирних демократичних суспільств і посилення соціальної згуртованості»⁷.*

¹The European Higher Education Area – Achieving the Goals. Bergen Communiqué, 19–20 May 2005. URL: http://www.ehea.info/Upload/document/ministerial_declarations/2005_Bergen_Communique_english_580520.pdf.

² Там само.

³ Власова І.В. Розширення фінансової автономії університетів: політичний та управлінський виміри : дис. ... д. пед. н. : 13.00.06. Київ, 2020. 463 с. С. 75. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2020/11/Vlasova_25-11-2020_disser.pdf.

⁴The Bologna Process 2020 – The European Higher Education Area in the New Decade. Leuven and Louvain-la-Neuve Communiqué, 28–29 April 2009. URL: http://www.ehea.info/Upload/document/ministerial_declarations/Leuven_Louvain_la_Neuve_Communique_April_2009_595061.pdf.

⁵ Там само. С. 5.

⁶ Budapest-Vienna Declaration on the European Higher Education Area March 12, 2010. URL: http://ehea.info/Upload/document/ministerial_declarations/Budapest_Vienna_Declaration_598640.pdf.

⁷ Там само. С. 2.

Виконання такої широкої та визначальної соціальної ролі з боку університетських спільнот є можливим лише за умови «забезпечення академічної свободи, автономії та підзвітності закладів вищої освіти як основних принципів Європейського простору вищої освіти»⁸.

У **Комюніке «Making the Most of Our Potential: Consolidating the European Higher Education Area»**⁹ («Використання нашого потенціалу з найбільшою користю: консолідація Європейського простору вищої освіти», 2012 р., м. Бухарест) підкреслено «важливість подальшого розвитку відповідних інструментів фінансування для досягнення спільних цілей і значущість розвитку ефективних структур врядування й управління в закладах вищої освіти»¹⁰. У документі акцентовано на важливості достатньої фінансової підтримки студентів для забезпечення рівного доступу до вищої освіти.

У додатку до **Комюніке «Rome Ministerial Communiqué — Annex II Principles and Guidelines to Strengthen the Social Dimension of Higher Education in the EHEA»**¹¹ («Римське міністерське комюніке. Додаток 2 Принципи та рекомендації щодо зміцнення соціального виміру вищої освіти у ЄПВО», 2020, м. Рим) підкреслено важливість фінансування соціального виміру вищої освіти: «Державні органи влади повинні забезпечити достатнє та стабільне фінансування, а також фінансову автономію закладів вищої освіти, забезпечивши їм можливість сформулювати належний потенціал, щоб прийняти різноманітність та сприяти рівності й інклюзії у вищій освіті»¹².

«Системи фінансування вищої освіти мають сприяти досягненню стратегічних завдань, пов'язаних із соціальним виміром вищої освіти. Заклади вищої освіти повинні отримувати підтримку та винагороду за виконання узгоджених цілей із розширення доступу, підвищення участі у освітніх програмах та їх завершення, зокрема, стосовно вразливих, незахищених і недостатньо представлених груп. Механізми досягнення цих завдань не повинні мати негативних фінансових наслідків для базового фінансування закладів вищої освіти»¹³.

Важливим у світлі нашого дослідження є також акцент, зроблений у цьому документі, щодо забезпечення фінансової підтримки для всіх студентів. У випадку, якщо це неможливо, «державні системи фінансової допомоги студентам повинні, переважно, ґрунтуватися на потребах (needs-based) і робити вищу освіту доступною для всіх студентів, сприяти доступу та забезпечувати можливості для успіху у вищій освіті. Вони повинні покривати як прямі витрати на навчан-

⁸ Там само. С. 2.

⁹ Making the Most of Our Potential: Consolidating the European Higher Education Area. Bucharest Communiqué, 26–27 April 2012. URL: http://www.ehea.info/Upload/document/ministerial_declarations/Bucharest_Communique_2012_610673.pdf.

¹⁰ Там само. С. 2.

¹¹ EHEA (2020). Rome Ministerial Communiqué. Annex II «Principles and Guidelines to Strengthen the Social Dimension of Higher Education in the EHEA». P. 6. URL: http://ehea.info/Upload/Rome_Ministerial_Communique_Annex_II.pdf.

¹² Там само. С. 6.

¹³ Там само. С. 6.

ня (вартість навчання та матеріалів), так і непрямі витрати (наприклад, проживання, що стає більш проблематичним для студентів по всьому Європейському простору вищої освіти через зростання вартості житла, життя та проїзду тощо)»¹⁴.

Документ також робить акцент на громадському залученні закладів вищої освіти. Підкреслено, що «Заклади вищої освіти повинні забезпечити, щоб участь громади у вищій освіті сприяла різноманітності, справедливості та інклюзії»¹⁵.

Водночас у цьому Комюніке «community engagement» (залучення університету для співпраці з громадою) розглядається як «процес, за допомогою якого заклади вищої освіти взаємодіють із зовнішніми стейкхолдерами громади для здійснення спільних заходів, що може бути взаємовигідним»¹⁶.

У розвиток цього завдання, зазначається: «Community engagement (громадське залучення) має бути закладено в основу місії вищої освіти, яка включає викладання, навчання, дослідження, обмін послугами та знаннями, мобільність студентів, викладачів та управлінців закладів вищої освіти»¹⁷. Таке залучення забезпечує «цілісну основу, що дозволяє університетам задовольнити широкий спектр суспільних потреб, включаючи потреби вразливих, незахищених та недостатньо представлених груп, одночасно збагачуючи свої навчальні, дослідницькі та інші основні функції»¹⁸.

Ще один документ у форматі **Повідомлення Європейської Комісії**, на який ми хочемо звернути увагу, це «**Renewed EU agenda for higher education**»¹⁹ («Щодо оновленого порядку денного вищої освіти», 2017 р.). Цей документ акцентує увагу на більш широкому суспільному / громадському / соціальному залученні університетів.

У документі визначено два пріоритети у сфері вищої освіти, що присвячені суспільному / громадському залученню університетів, а саме²⁰:

- «Побудова інклюзивних та пов'язаних систем вищої освіти»;
- «Внесок закладів вищої освіти у розвиток інновацій та підприємництва».

У межах пріоритету «Побудова інклюзивних і пов'язаних систем вищої освіти» акцентовано увагу на проявах громадського залучення університетів і підкреслюється їх значення в процесі взаємодії з громадою: «заклади вищої освіти — це не вежі зі слонової кістки, а «civic-minded learning communities» (навчальні спільноти громадського призначення), пов'язані зі своїми громадами»²¹.

¹⁴ Там само. С. 6.

¹⁵ Там само. С. 8.

¹⁶ Там само. С. 8.

¹⁷ Там само. С. 8.

¹⁸ Там само. С. 8.

¹⁹ European Commission (2017). Renewed EU agenda for higher education. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52017DC0247>.

²⁰ Там само.

²¹ Там само. С. 6.

У розвитку зазначеного положення констатовано²²:

«Інклюзивність систем вищої освіти потребує забезпечення належних умов для студентів із соціально незахищених верств у т. ч. їх фінансової підтримки».

«Усунення бар'єрів між вищою освітою та суспільством може допомогти студентам розвинути свої соціальні та громадянські компетентності». Тобто громадське залучення університетів напряду пов'язане з розвитком соціальних і громадянських компетентностей у студентів.

«Деякі установи розвивають свій профіль як «civic universities» (громадські університети), інтегруючи місцеві, регіональні та суспільні проблеми у освітні програми, залучаючи представників місцевої громади до викладання та реалізації дослідницьких проектів, забезпечуючи навчання дорослих, спілкуючись і будуючи зв'язки з місцевими громадами».

«Заклади вищої освіти мають бути задіяні до розвитку своїх міст і регіонів чи то через участь у стратегіях розвитку, співпрацю з бізнесом, публічним та волонтерським секторами, чи через підтримку широкої дискусії з питань / проблем суспільства».

У межах пріоритету «Внесок закладів вищої освіти у розвиток інновацій і підприємництва» акцентовано на ширшій ролі закладів вищої освіти в місцевому та регіональному розвитку, яка розкрита так:

- *«розроблення нових рішень для вирішення економічних, соціальних та екологічних проблем; фокусування на докторських програмах прикладного характеру та взаємодію з майбутніми роботодавцями»²³;*
- *«... інвестування в інновації здійснюється на основі принципу «Smart Specialisation» (Розумна спеціалізація) — зосередження регіональних інвестицій і зусиль на інноваціях у секторах з високим потенціалом зростання»²⁴;*
- *«Заклади вищої освіти можуть зробити більше для налагодження зв'язків між науковцями, підприємцями й державними органами влади, узгодити свою освітню пропозицію до потреб, визначених стратегіями розумної спеціалізації, скористатися можливостями для інновацій у пріоритетних секторах і допомогти місцевому бізнесу й іншим організаціям зрозуміти і прийняти нові способи мислення. Вище наведене має бути частиною більш широких культурних змін, завдяки яким заклади вищої освіти стають «entrepreneurial actors» (суб'єктами підприємницької діяльності)»²⁵.*

Іншими словами, розбудова інклюзивних і пов'язаних систем вищої освіти передбачає ширше громадське залучення університетів і появу громадських університетів, а розвиток інновацій і підприємництва пов'язаний з активізацією університетів як суб'єктів підприємницької діяльності та співпрацею з бізнесом — підприємницьких університетів.

²² Там само. С. 6.

²³ Там само. С. 7.

²⁴ Там само. С. 7.

²⁵ Там само. С. 7.

Таким чином, здійснений аналіз ключових документів європейського рівня щодо розвитку вищої освіти (Комюніке конференцій міністрів, Повідомлення Європейської Комісії) засвідчив актуальність питання реалізації соціальної відповідальності університетів і їх фінансового забезпечення, а також дав підстави для формулювання таких висновків:

1. У розвитку Європейського простору вищої освіти прослідковується еволюція розуміння сутності соціальної ролі університетів, ключовою умовою для реалізації якої є дотримання базових цінностей Європейського простору вищої освіти — академічної свободи й автономії.
2. Акцентовано на важливій ролі закладів вищої освіти в місцевому й регіональному розвитку, вирішенні економічних, соціальних та екологічних проблем у регіоні та здійсненні інвестицій і інновації на основі принципу «Smart Specialisation» (Розумна спеціалізація).
3. Наголошено на нерозривному зв'язку між громадським залучення університету й розвитком соціальних і громадянських компетентностей у студентів.
4. Визначено форми співпраці університету й громади, яка передбачає як залучення університету до взаємодії з громадою через участь у стратегіях розвитку, співпрацю з бізнесом, органами влади тощо, так і задіяння представників місцевої громади до викладання та реалізації дослідницьких проєктів, навчання дорослих тощо.

ВИЗНАЧЕННЯ ПОКАЗНИКІВ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ УНІВЕРСИТЕТУ ТА ЇЇ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В МІЖНАРОДНИХ РЕЙТИНГАХ

Звернемося до основних міжнародних рейтингів з метою з'ясувати, чи враховують вони показники соціальної відповідальності університету та її фінансового забезпечення.

Міжнародний рейтинг «*Times Higher Education (THE) World University Rankings*»²⁶ містить такі показники фінансової діяльності закладів вищої освіти:

- **Institutional income** (фінансові надходження університету в перерахунку на одного наукового співробітника) (2,25 %);
- **Industry Income** (knowledge transfer) (фінансові надходження від співпраці з промисловістю й інноваційної діяльності в перерахунку на одного співробітника) (2,5 %);
- **Research income** (фінансові надходження від дослідницької діяльності в перерахунку на одного співробітника) (6 %).

²⁶ Times Higher Education World University Rankings 2021. URL: <https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/2021/world-ranking#>.

З наведених показників найбільшу питому вагу має показник «Research income» (6 %), що засвідчує його вагомість. Показників щодо фінансового забезпечення реалізації соціальної відповідальності університету у цьому рейтингу немає.

Інший міжнародний рейтинг **«THE Impact Rankings»**²⁷ оцінює діяльність університетів у контексті Цілей сталого розвитку, що визначені ООН²⁸. Відповідно до цього рейтингу порівняння університетів здійснюється в чотирьох широких сферах:

- research (дослідження);
- stewardship (відповідальне управління);
- outreach (просвітницька робота);
- teaching (викладання).

Рейтинг відображає вплив університетів на соціальний та економічний розвиток. У межах кількох цілей (13, 17) містяться певні показники щодо соціального й екологічного впливу. А саме:

За складником «Climate action, SDG 13» (Заходи щодо боротьби із зміною клімату) показники:

1. «Low-carbon energy use» (Використання енергії з низьким вмістом вуглецю) (27 %).
2. «Environmental education measures» (Освітні екологічні заходи) (23 %). Значений показник містить такі показники:
 - «Local education programmes or campaigns on climate change» (Місцеві освітні програми або кампанії з питань зміни клімату) (4,6 %).
 - «Existence of university climate action plan shared with local government and community groups» (Наявність університетського плану дій щодо зміни клімату спільно з місцевими органами влади та громадою) (4,6 %).
 - «Working with local or national government to plan for climate change disasters» (Співпраця з місцевим або національним урядом для планування дії у випадку катастроф, пов'язаних зі зміною клімату) (4,6 %).
 - «Inform and support local or regional government on issues associated with climate change» (Інформувати й підтримувати місцеві чи регіональні органи влади з питань, пов'язаних зі зміною клімату) (4,6 %).
 - «Collaborate with NGOs on climate change adaptation» (Співпрацювати з некомерційними організаціями (далі — НКО) з питань адаптації до зміни клімату) (4,6 %).

Аналіз показників цілі **«Climate action, SDG 13»** (Заходи щодо боротьби із зміною клімату) засвідчує, що соціальні завдання, зокрема заходи щодо боротьби зі зміною клімату і його наслідками достатньо детально аналізуються в рейтингу «THE Impact Rankings», однак фінансовий складник їх забезпечення залишається поза увагою.

²⁷ THE Impact Rankings 2020. URL: https://www.timeshighereducation.com/impactrankings#!/page/0/length/25/sort_by/rank/sort_order/asc/cols/undefined.

²⁸ United Nations. Sustainable Development Goals. URL: <https://www.un.org/sustainabledevelopment>.

За складником «Partnerships for the goals, SDG 17» (Партнерство заради досягнення цілей). Зазначений показник містить такі показники:

1. «Publication of SDG reports» (Публікація звітів щодо Цілей сталого розвитку (далі — ЦСР)) (27,2 %).
2. «Education for the SDGs» (Освіта задля реалізації ЦСР) (27,2 %).
3. «Relationships to support the goals» (Відносини для підтримки цілей) (18,5 %).
Зазначений показник містить такі показники:
 - «SDG policy development with government» (Розроблення політики щодо ЦСР разом з урядом) (3,7 %).
 - «Cross-sectoral dialogue about SDGs with government or NGOs» (Міжсекторальний діалог щодо ЦСР з урядом або НКО) (3,7 %).
 - «Collaborate internationally to capture data relating to SDGs» (Співпрацювати на міжнародному рівні для збору даних щодо ЦСР) (3,7 %).
 - «Collaborate internationally to develop best practice on tackling SDGs» (Співпрацювати на міжнародному рівні для розроблення найкращих практик щодо ЦСР) (3,7 %).
 - «Collaborate with NGOs to tackle SDGs through student volunteering programmes, research programmes or educational resources» (Співпрацювати з НКО щодо ЦСР через студентські програми волонтерства, дослідницькі програми чи освітні ресурси) (3,7 %).

Аналіз показників **цілі «Partnerships for the goals, SDG 17»** (Партнерство заради досягнення цілей) засвідчує, що в рейтингу «THE Impact Rankings» цілі соціального розвитку університетів охоплюють широкий спектр механізмів глобального партнерства за умов сталого розвитку, однак фінансового складника їх реалізації немає.

До ключових параметрів світового рейтингу університетів **«The QS Stars university rating»**²⁹ належать³⁰:

- «Teaching» (Викладання).
- «Employability» (Працевлаштування).
- «Internationalization» (Інтернаціоналізація).
- «Research or academic development» (Дослідження або академічний розвиток).
- «Learning environment: facilities or online» (Освітнє середовище: університетська інфраструктура).
- «Specialist criteria: subject ranking or program strength» (Спеціальні критерії: рейтинг предметів або акредитація освітніх програм).
- «Advanced Criteria: Arts and Culture, Innovation, Inclusiveness, Social Responsibility» (Розширені критерії: мистецтво та культура, інновації, інклюзивність, соціальна відповідальність).

²⁹The QS Stars university rating. URL: <https://www.topuniversities.com/qs-stars/qs-stars-methodology>.

³⁰Там само.

Наведений перелік параметрів рейтингу «**The QS Stars university rating**» демонструє, що соціальну відповідальність виокремлено окремо як один із ключових параметрів, що засвідчує його вагомість для університетів.

Міжнародний рейтинг QS Stars за параметром «Університетська соціальна відповідальність» «**Rating Universities On Social Responsibility: QS Stars**»³¹ містить такі показники³²:

- 1. «Community investment and development», 20 points** (Соціальні інвестиції та розвиток, 20 балів). Цей показник базується на відносинах між університетами та громадою: «Університети є ключовим елементом громади і здійснюють вплив на міста і регіони, де вони розміщені»³³. Ці двосторонні відносини передбачають отримання взаємної вигоди університетом і громадою. Університети, що інвестують 1% від їх бюджету / активів (turnover) або 2 млн дол. США в соціальні проєкти / community projects, що реалізуються в радіусі 200 км навколо університетського кампусу, отримують максимальну кількість балів за цим показником — 20 балів.
- 2. «Charity work and disaster relief», 10 points** (Благодійність / волонтерство та допомога у випадку ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій або стихійного лиха, 10 балів). Цей показник передбачає, що: «Підтримка й обізнаність із зовнішніх питань — це чудовий спосіб залучити студентів до глобального середовища і надає шанс інституціям здійснювати соціальні інвестиції»³⁴. Університети, які надають благодійну фінансову допомогу в розмірі 1 % від їх бюджету / активів (turnover) або 2 млн дол. США на благодійні цілі в межах національного або міжнародного рівня, отримують значну кількість балів за цим показником — 10 балів.
- 3. «Regional human capital development», 10 points** (Регіональний розвиток людського капіталу, 10 балів). Цей показник вимірюється часткою випускників університету, працевлаштованих у регіоні, або часткою місцевих студентів, які навчаються в університеті і є жителями конкретного регіону. Університети з високим балом матимуть потужну регіональну спільноту, яку студенти бажають розвивати й бути її частиною з метою покращення економіки цього регіону. Якщо частка випускників університету або місцевих студентів складає 50%, то відповідний заклад отримує найвищі оцінки.
- 4. «Environmental impact», 10 points** (Вплив на навколишнє середовище, 10 балів). Цей показник актуалізує важливість позитивного впливу закладів вищої освіти на навколишнє середовище. Показник передбачає наявність в університеті відповідних політик і програм, зокрема³⁵:

³¹ Rating Universities On Social Responsibility: QS Stars. URL: <https://www.topuniversities.com/qs-stars/qs-stars/rating-universities-engagement-qs-stars>.

³² Там само.

³³ Там само.

³⁴ Там само.

³⁵ Там само.

- «a sustainability webpage» (вебсторінки щодо сталого розвитку);
- «an energy conservation program» (програму з енергозбереження / раціонального використання енергетичних ресурсів);
- «a water conservation program» (програму з охорони і раціонального використання водних ресурсів);
- «recycling program and a transportation policy» (програму з вторинної переробки й утилізації відходів, програму з транспортної політики).

Зважаючи на наведене, перші два показники рейтингу «Rating Universities On Social Responsibility: QS Stars» — «Community investment and development» (Соціальні інвестиції та розвиток) і «Charity work and disaster relief» (Благодійність / волонтерство й допомога у випадку ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій або стихійного лиха) безпосередньо стосуються фінансового забезпечення. Інші два показники — «Regional human capital development» (Регіональний розвиток людського капіталу) та «Environmental impact» (Вплив на навколишнє середовище) є нефінансовими. З наведених показників найбільше балів має фінансовий показник «Community investment and development» (20 балів), що засвідчує його вагомість.

Діяльність університетів за рейтингом QS Stars оцінюється за системою / шкалою від 0 до 5+ зірок. За цим рейтингом найвищий рейтинг — «5+ зірок» мають 14 університетів, які представляють країни³⁶:

- Велика Британія (Loughborough University, University of Glasgow, University of Bristol, Newcastle University);
- Австралія (Curtin University, University of Wollongong, University of South Australia);
- Нова Зеландія (Massey University, Victoria University of Wellington, University of Otago);
- Сполучені Штати Америки (North Carolina State University);
- Канада (Western University);
- Китай-Гонконг (City University) та ін.

Таким чином, міжнародний рейтинг QS Stars за параметром «Університетська соціальна відповідальність» «Rating Universities On Social Responsibility: QS Stars» є першим рейтингом, який разом із нефінансовими включає і фінансові показники реалізації університетської соціальної відповідальності.

АНАЛІЗ МІЖНАРОДНИХ АНАЛІТИЧНИХ ДОКУМЕНТІВ З ПИТАНЬ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ УНІВЕРСИТЕТУ ТА ЙІ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Важливим джерелом у процесі дослідження проблеми фінансового забезпечення реалізації соціальної відповідальності університету є аналітичні матеріали

³⁶ QS Stars. URL: <https://www.topuniversities.com/qs-stars>.

міжнародних організацій. Далі ми пропонуємо аналіз документів такого спрямування, які, на наш погляд, є визначальними.

Global University Network for Innovation (GUNi), «Higher Education in the World 6. Towards a Socially Responsible University: Balancing the Global with the Local»³⁷ (Вища освіта у світі 6. Щодо соціально відповідального університету: збалансування глобального та місцевого), 2017

Документ розкриває роль закладів вищої освіти в регіональному / місцевому та глобальному розвитку, формулюючи це таким чином³⁸:

«Заклади вищої освіти повинні реагувати на те, як їх співпраця з громадою пов'язана з реалізацією їхніх основних місій — викладання, досліджень, надання послуг — і як заклади можуть вирішувати проблеми на місцевому / регіональному та глобальному рівнях»³⁹.

«Політичний контекст у Європі та багатьох країнах світу дедалі більше підкреслює роль вищої освіти в місцевому розвитку через скорочення регіональних диспропорцій і розвитку навичок, інновацій і підприємництва»⁴⁰.

«Стратегія «Європа 2020» також підкреслює роль, яку вища освіта й інновації відіграють у розумному, стійкому та інклюзивному зростанні. Smart specialization strategies (Стратегії smart спеціалізації), засновані на партнерстві між закладами вищої освіти, публічним сектором і промисловістю є обов'язковою умовою отримання фінансування від European Structural and Investment Funds⁴¹, ESIF (Європейські структурні й інвестиційні фонди)»⁴².

«Заклади вищої освіти формують політику, здійснюють діяльність і надають послуги, що відповідають потребам місцевої громади, промисловості й глобальним викликам відповідно до своїх місій. Така співпраця набуває форм «розвитку людського капіталу й навичок, співпраці в галузі досліджень, підприємництва та передачі знань, ширшого громадського залучення (civic engagement), що передбачає задоволення потреб сталого розвитку або побудову нового знаннєвого сектора / галузі»⁴³.

У документі акцентовано увагу на перевагах і можливих ризиках залучення університетів: «Залучення закладів вищої освіти на місцевому / регіональному та глобальному рівнях забезпечує їм низку переваг, таких як нові ресурси, більш

.....
³⁷ Global University Network for Innovation (GUNi) (2017). Higher Education in the World 6. Towards a Socially Responsible University: Balancing the Global with the Local. URL: <http://www.guninetwork.org/report/higher-education-world-6>.

³⁸ Там само. С. 146.

³⁹ Там само. С. 146.

⁴⁰ Там само. С. 146.

⁴¹ European Structural and Investment Funds. URL: https://ec.europa.eu/info/funding-tenders/funding-opportunities/funding-programmes/overview-funding-programmes/european-structural-and-investment-funds_en.

⁴² Global University Network for Innovation (GUNi) (2017). Higher Education in the World 6. Towards a Socially Responsible University: Balancing the Global with the Local. P. 146. URL: <http://www.guninetwork.org/report/higher-education-world-6>.

⁴³ Там само. С. 146.

привабливий імідж, релевантні освітні програми, дослідницька діяльність, але наявні потенційні ризики — зменшення дослідницького потенціалу, відволікання від досягнення досконалості або інших цілей, суттєві етичні проблеми, пов'язані з галузевою співпрацею»⁴⁴.

У цьому аналітичному звіті також запропоновано етапи розроблення й імплементації «Institutional strategy for university global and local engagement» (Інституційна стратегія соціального / суспільного залучення університету на глобальному та регіональному рівнях), які є такими⁴⁵:

Етап 1. «Institutional commitment» (Інституційні зобов'язання). На цьому етапі передбачається прийняття університетом інституційних зобов'язань щодо забезпечення місцевого та глобального розвитку, формування візії закладу як інституції, що працює на глобальному та місцевому рівнях.

Етап 2. «Needs assessment» (Оцінювання потреб). На цьому етапі здійснюється визначення й оцінювання технологічних, наукових, суспільних, культурних, екологічних потреб і напрямів співпраці з партнерами.

Етап 3. «Capacity assessment» (Оцінювання інституційної спроможності, потенціалу). Оцінювання сильних і слабких сторін щодо можливостей задовольнити місцеві та глобальні потреби сталого розвитку.

Етап 4. «Activity audit» (Аудит діяльності). Аналіз діяльності закладу вищої освіти й зв'язків на місцевому і глобальному рівнях.

Етап 5. «Gap analysis» (Аналіз ризиків, невдач). Здійснення аналізу ризиків, невдач за результатами етапів 2–4.

Етап 6. «Target setting and role definition» (Встановлення стратегічних цілей і пріоритетів).

Етап 7. «Organization development» (Організаційний розвиток).

Етап 8. «Policy development» (Розроблення політик). Формування дорожньої карти й плану дій.

Етап 9. «Policy implementation» (Імплементація політики). Імплементація політики щодо залучення університету на глобальному й регіональному рівнях, встановлення цілей і узгодження їх з наявними ресурсами.

Етап 10. «Evaluation» (Оцінювання). Розроблення механізмів моніторингу та оцінювання.

Таким чином, у цьому звіті наголошено на важливій ролі університетів у регіональному / місцевому та глобальному розвитку через їх взаємодію з громадою. Така співучасть передбачає продуктивну взаємодію університету й громади, що дає суспільно значущі результати і є вигідною для обох сторін. Така співпраця

⁴⁴ Там само. С. 150.

⁴⁵ Там само. С. 149.

є розповсюдженою практикою і може здійснюватися в межах викладання і навчання, дослідницької діяльності, підприємництва, трансферу знань тощо.

Trottier Family Foundation (TFF), «Sustainable finance and investing in a responsible future»⁴⁶ (Стале фінансування та інвестування у відповідальне майбутнє), 2018

У цьому звіті канадської некомерційної організації Trottier Family Foundation⁴⁷ розкрито практику сталого інвестування на прикладі університетів Канади, США та Європи. У документі зазначається, що «Світ / сфера сталого інвестування швидко прогресує. Великі пенсійні фонди, банки, фундації, приватні особи, країни й університети здійснюють перехід до практики сталого інвестування»⁴⁸.

У документі наведено такі види:

- «Sustainable investing» (Стале інвестування)⁴⁹;
- «Traditional investing» (Традиційне інвестування);
- «Philanthropy» (Філантропія);
- «Ethical or responsible investing» (Етичне або відповідальне інвестування);
- «Sustainable investing» (власне Стале інвестування);
- «Impact Investing» (Інвестиції соціального впливу / цільове соціальне інвестування).

Розглянемо детальніше ці види⁵⁰:

- **«Traditional investing»** (Традиційне інвестування) має на меті отримання фінансової віддачі / прибутку із частковим врахуванням екологічних, соціальних, управлінських факторів (Environmental, Social, Governance, ESG) (Екологічні, соціальні, управлінські фактори).
- **«Philanthropy»** (Філантропія) — інвестиції здійснюються з метою впливу та вирішення суспільних / соціальних проблем, а не отримання фінансової віддачі інвесторами.
- **«Ethical or responsible investing»** (Етичне або відповідальне інвестування) спрямоване на пом'якшення ризикованих ESG практик. Наприклад, менеджмент організацій враховує ESG ризики під час здійснення інвестиційного аналізу проєктів.
- **«Sustainable investing»** (Стале інвестування) передбачає застосування прогресивних ESG практик, які можуть підвищити цінність (value). До прикладу, такий вид інвестицій здійснюють Socially Responsible Investment Funds (Соціально відповідальні інвестиційні фонди). Ці фонди проводять відбір компаній (об'єктів інвестування), які будуть кращими на ринку,

⁴⁶ Trottier Family Foundation (2018). Sustainable finance and investing in a responsible future. URL: <https://ccli.ubc.ca/wp-content/uploads/2021/05/Sustainable-Finance-and-Investing-in-a-Responsible-Future.pdf>.

⁴⁷ Trottier Family Foundation. URL: <https://www.trottierfoundation.com>.

⁴⁸ Trottier Family Foundation (2018). Sustainable finance and investing in a responsible future. P. 5. URL: <https://ccli.ubc.ca/wp-content/uploads/2021/05/Sustainable-Finance-and-Investing-in-a-Responsible-Future.pdf>.

⁴⁹ Там само. С. 7–8.

⁵⁰ Там само. С. 7–8.

оскільки працюють більш стійко завдяки кращому екологічному менеджменту, залученню стейкхолдерів або врядуванню. У свою чергу, такий підхід сприяє підтримці організацій, які створюють додану вартість у суспільстві.

- **«Impact Investing»** (Інвестиції соціального впливу / Цільове соціальне інвестування) спрямоване на вирішення нагальних соціальних чи екологічних питань і має на меті отримання позитивного соціального чи екологічного впливу і фінансової віддачі. Наприклад, інвестиції у проекти з відновлювальної енергетики, такі як вітрові електростанції або відходи для енергетичних установок»⁵¹.

Університети за допомогою таких інструментів залучені до практики сталого інвестування (sustainable investing practices)⁵²:

- **«Integrating ESG criteria»** (Інтегровані ESG критерії). Соціально свідомі інвестори використовують ESG критерії під час пошуку об'єктів для здійснення інвестицій.
- **«Negative screening and divestment»** (Від'ємний скринінг і дивестиція). Від'ємний скринінг спрямований на пошук об'єктів для здійснення інвестицій, які не відповідають критеріям ESG. А саме: інвестування в зброю, гральний бізнес, тютюнову продукцію. До прикладу, Ethically screened investment funds (Етично перевірені інвестиційні фонди) за результатами від'ємного скринінгу відхиляють заявки на інвестиції від тютюнових компаній.
- **«Positive screening»** (Позитивний скринінг). Під час пошуку об'єктів для здійснення інвестицій використовують ESG та інші критерії для виявлення інвестиційних можливостей з метою отримання не лише фінансової віддачі від інвестицій, а й нефінансової (оптимізація ресурсів, скорочення відходів, гендерна рівність). Це призводить до вибору інвестиційних механізмів, таких як Socially Responsible Investment (SRI) fund (Соціально відповідальний інвестиційний фонд).
- **«Sustainable Investment Funds»** (Фонди сталого інвестування) пов'язані із «зеленими» інвестиціями. До прикладу, фонди інвестування у відновлювальні джерела енергії та в розвиток громади аналізують результати діяльності компаній з огляду на критерії ESG поряд із традиційними факторами, такими як зростання прибутку. Це надає університету можливість запропонувати донорам інвестувати у фонд, який враховує фактори стійкості відповідно до інвестиційних пріоритетів інвесторів.
- **«Establishing Student managed funds that incorporate sustainable investing»** (Заснування фондів сталого інвестування, що управляються студентами). Розширення прав і можливостей студентів управляти частиною інвестиційного портфеля з орієнтацією на сталість / стійкість є засобом долучення до практики сталого інвестування одночасно із забезпеченням практики студентів.

⁵¹ Там само. С. 7–8.

⁵² Там само. С. 10–11.

- **«Signing onto commitments related to Sustainable Investing»** (Прийняття зобов'язань, пов'язаних зі сталим інвестуванням), що включає «Principles for Responsible Investing, PRI» (Принципи відповідального інвестування). Принципи розроблені міжнародними інвесторами і є добровільними, пропонують низку можливих дій для включення екологічних, соціальних, управлінських питань ESG в інвестиційну практику / стратегію з метою мінімізації ризиків довгострокового інвестування.

До зазначених Принципів відповідального інвестування належать такі⁵³:

«Принцип 1: Включення екологічних, соціальних, управлінських питань ESG в інвестиційний аналіз і процеси прийняття рішень.

Принцип 2: Будьте активними власниками та включайте питання ESG у політику та практику власності.

Принцип 3: Вимагайте відповідного розкриття інформації з питань ESG організаціями, у які ми інвестуємо.

Принцип 4: Сприяти прийняттю й упровадженню Принципів в межах інвестиційної галузі.

Принцип 5: Працюйте разом для підвищення ефективності в реалізації Принципів.

Принцип 6: Повідомляйте про діяльність і досягнутий прогрес у плані реалізації Принципів».

Відповідно до цих Принципів відповідальне інвестування визначається як «стратегія та практика, що включає екологічні, соціальні й управлінські фактори (ESG) в інвестиційні рішення та активну власність»⁵⁴.

«Ceres Investor Network on Climate Risk and Sustainability»⁵⁵ (Мережа інвесторів щодо кліматичного ризику та стійкості) — це мережа інституційних та індивідуальних інвесторів, яка сприяє кращому розумінню фінансових ризиків та інвестиційних можливостей, спричинених зміною клімату. Координується Ceres, коаліцією інвесторів та екологічних груп, які працюють для сталого розвитку.

«Carbon Disclosure Project, CDP» — глобальна система розкриття інформації, яка дозволяє організаціям, містам і регіонам вимірювати й керувати своїм впливом на навколишнє середовище.

«The Sustainability Tracking, Assessment & Rating System, STARS»⁵⁶ — програма Association for the Advancement of Sustainability in Higher Education⁵⁷ (Асоціація зі сприяння стійкості у вищій освіті). Це рамка самозвітності для коледжів

⁵³ UNPRI. URL: <https://www.unpri.org/pri/about-the-pri>.

⁵⁴ UNPRI (2020). Principles for responsible investment an investor initiative in partnership with UNEP finance initiative and the un global compact. P. 4. URL: <https://www.unpri.org/download?ac=10948>.

⁵⁵ Ceres. URL: <https://www.ceres.org/networks/ceres-investor-network>.

⁵⁶ The Sustainability Tracking, Assessment & Rating System. URL: <https://stars.aashe.org>.

⁵⁷ Association for the Advancement of Sustainability in Higher Education. URL: <https://www.aashe.org>.

та університетів з метою вимірювання їх результатів діяльності у сфері сталого розвитку (sustainability performance). Ця Програма спрямована на⁵⁸:

- формування рамки для розуміння сталості у всіх секторах вищої освіти;
- забезпечення можливості порівнювати заклади, використовуючи загальний набір вимірювань, розроблений за широкої участі міжнародної спільноти з питань сталого розвитку;
- створення стимулів для постійного вдосконалення зі сталого розвитку;
- сприяння обміну інформацією про практики й ефективність вищої освіти у сфері сталого розвитку;
- створення більш потужної та різноманітної спільноти з питань сталого розвитку.

«Billion Dollar Green Challenge»⁵⁹ — програма, що заохочує коледжі, університети й інші некомерційні інституції інвестувати один мільярд доларів США в самодержавні оновлювальні фонди, що фінансують підвищення енергоефективності.

«Shareholder Engagement» (Залучення стейкхолдерів). До можливих форм залучення стейкхолдерів, що використовують ендаумент-фонди з метою нівелювання інвестиційних ризиків і покращення показників результатів діяльності інституції у сфері сталого розвитку належать такі:

- проху voting (голосування за довіреністю);
- ведення діалогу з компаніями, що перебувають у інвестиційному портфелі фонду;
- підготовка рішень / резолюцій акціонерів та ін.

Для університетів перевагою такої форми є можливість обирати / залучати інвестиційних менеджерів, що застосовують практики ESG.

«Forming a shareholder Responsibility Committee» (Створення Комітету з відповідальності акціонерів). Як інвестори університети мають можливість розглядати й голосувати щодо питань зі зміни клімату й інших рішень акціонерів, пов'язаних із питаннями сталого розвитку, а не тільки залучати інвестиційних менеджерів з метою голосувати за довіреністю. Створення Комітету з відповідальності акціонерів для консультування опікунів / довірительних власників фонду дає змогу закладам залучати студентів, викладачів і випускників до досліджень та обговорювати важливі корпоративні політики зі сталого розвитку. Такі комітети пропонують виняткові освітні можливості на стику політик, бізнесу й сталого розвитку і можуть бути попередником створення фондів, що управляються студентами з орієнтацією на сталий розвиток.

«Endowment transparency» (Прозорість ендаумент-фонду). Університети зобов'язуються оприлюднювати й надавати доступну інформацію про інвестиційні вкладення ендаумент-фондів і записи голосування акціонерів за довіреністю. Доступ до інформації про ендаумент-фонди є корисним для сприяння діалогу

⁵⁸ Trottier Family Foundation (2018). Sustainable finance and investing in a responsible future. P. 29. URL: <https://ccli.ubc.ca/wp-content/uploads/2021/05/Sustainable-Finance-and-Investing-in-a-Responsible-Future.pdf>.

⁵⁹ Billion Dollar Green Challenge. URL: <http://greenbillion.org>.

про можливість здійснення «зелених» інвестицій і про використання голосування за довіреністю для заохочення відповідальної корпоративної практики.

«Impact Investing» (Інвестиції соціального впливу / цільове соціальне інвестування) передбачає відбір і підтримку організацій і проєктів, які поділяють соціальну або екологічну місію закладу через орієнтовані на вплив фонди або прямі інвестиції в організації чи проєкти у вигляді акціонерного, боргового капіталу та нерухомості. Виділяють такі різновиди цих інвестицій:

- mission related investing (інвестування відповідно до місії організації) — інвестиції, що забезпечують отримання ринкової віддачі на вкладений капітал);
- program related investing (програмне інвестування) — інвестиції, які забезпечують отримання нижчої ринкової віддачі на вкладений капітал, що компенсується рентабельністю інвестицій / позитивними змінами щодо ключових питань (екологічних, соціальних тощо)».

Зазначене засвідчує активізацію залучення університетів до практики сталого інвестування, що є одним із параметрів соціальної відповідальності університетів. Університети як інвестори здійснюють соціальні інвестиції різних видів за допомогою відповідних інструментів на основі міжнародних принципів відповідального інвестування.

Залучення університетів до практики сталого інвестування *«дає змогу гарантувати узгодження інвестиційного портфелю, що відображає їхню загальну місію, цінності й надає можливість значно посилити позитивний вплив у суспільстві»*⁶⁰. У контексті фінансової стійкості університетів і спроможності до інвестування важливого значення набуває розмір університетських ендаумент-фондів, який *«дає змогу університетам впливати на інвестиційний ландшафт, вимагаючи більшої підзвітності від компаній, у які вони інвестують, інвестиційних менеджерів, з якими вони працюють, і типів інструментів інвестування, доступних на ринку»*⁶¹.

European University Association (EUA), «Universities without walls. A vision for 2030»⁶² (Університети без стін. Візія до 2030 року), 2021

На європейському рівні у звіті European University Association акцентовано увагу на зростанні суспільної ролі університетів: *«Підтвердження суспільної ролі університетів буде дедалі важливішою частиною співпраці університету й громади»*⁶³.

Визначено такі характеристики «університетів без стін»⁶⁴:

- відкритість;
- трансформаційність і транснаціональність;

⁶⁰ Trottier Family Foundation (2018). Sustainable finance and investing in a responsible future. P. 12. URL: <https://ccli.ubc.ca/wp-content/uploads/2021/05/Sustainable-Finance-and-Investing-in-a-Responsible-Future.pdf>.

⁶¹ Там само. С. 12.

⁶² European University Association (2021). Universities without walls. A vision for 2030. URL: <https://eua.eu/downloads/publications/universities%20without%20walls%20a%20vision%20for%202030.pdf>.

⁶³ Там само. С. 6.

⁶⁴ Там само. С. 5–7.

- стійкість;
- різноманітність;
- залучення / задіяння;
- активний розвиток;
- автономність і підзвітність.

У документі зазначено, що: «... університети є відкриті та залучені до суспільства, зберігаючи свої основні цінності. Усі європейські університети будуть відповідальними, автономними та вільними, з різними інституційними профілями, але їх об'єднуюватиме спрямування їх місій з навчання та викладання, досліджень, інновацій і культури на служіння суспільству»⁶⁵. Водночас «Sustainable development (Сталий розвиток) буде основною рамкою для здійснення / спрямування впливу через університетські місії, оскільки університети активно обмірковують, знаходять і просувають рішення в діалозі із суспільством»⁶⁶.

Університети «... будуть підзвітними за належне коригування принципів і цінностей, а також політики їй діяльності. Це вимагатиме балансу між фінансуванням стратегічних пріоритетів досліджень, збереженням свободи окремих дослідників і визнанням відповідальності університетів за забезпечення суспільства широкою базою знань через дослідження»⁶⁷.

У цьому документі наведено три ключові сфери, що мають потенціал для зростання «societal engagement» (співпраця / взаємодія університету і громади) та сприяння сталому розвитку університетів Європи. До таких сфер віднесено⁶⁸:

- реформування академічної кар'єри;
- сприяння міждисциплінарності;
- зміцнення civic engagement.

Важливим є акцент на потребі в інвестиціях у дослідження, освіту й інновації для того, щоб відповідати викликам сьогодення. На підтвердження цього наведемо цитати⁶⁹:

«Державні органи влади мають надавати основне фінансування, що відповідає зростанню відповідальності університетів. Повинен бути баланс між основним блок-грантовим фінансуванням і конкурентним фінансуванням. Потрібно посилити фінансову автономію з метою, щоб університет мав змогу приймати стратегічні рішення та сприяти формуванню інституційного профілю, включаючи можливість диверсифікувати джерела доходу.

... додаткові інвестиції в інфраструктуру мають вирішальне значення.

Інвестиції в персонал, а також у його розвиток мають важливе значення для підтримки трансформації та вирішення проблем.

.....
⁶⁵ Там само. С. 5.

⁶⁶ Там само. С. 6.

⁶⁷ Там само. С. 6.

⁶⁸ Там само. С. 12.

⁶⁹ Там само. С. 11.

Програми фінансування повинні забезпечити університетам гнучкість для побудови зв'язків / мостів між різними дисциплінами й досягнення балансу між різними видами досліджень (*curiosity-driven and challenge-based research*). Фінансові стимули та гнучкість регулювання повинні надати можливість університетам розширити співпрацю.

Європейські програми фінансування є важливими для європейської співпраці, але повинні діяти як доповнення до достатнього національного публічного фінансування».

Таким чином, у звіті наголошено на трансформації та зростанні ролі університетів у сталому розвитку через їхній внесок у реалізацію цілей сталого розвитку в межах навчання й викладання, дослідницької діяльності, внутрішнього управління, культури, інновацій та ін. Активізується співпраця університету й громади, що актуалізує питання фінансування цієї діяльності.

Отже, за результатами аналізу міжнародних аналітичних документів можемо зробити висновок, що реалізація соціальної місії університетами здійснюється в декількох вимірах.

По-перше, через трансформації місії університетів, спрямування її на служіння суспільству.

По-друге, через активізацію взаємодії університетів із громадою.

Така співпраця ґрунтується на суб'єктно-суб'єктних відносинах і передбачає внесок кожного учасника для досягнення взаємної користі.

По-третє, залучення університетів до здійснення соціально відповідального інвестування, що сприяє посиленню позитивного впливу в суспільстві.

ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ МІСІЇ УНІВЕРСИТЕТУ НА ПРИКЛАДІ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ

Цікавим для нашого дослідження є досвід реалізації соціальної місії університету та її фінансового забезпечення у Великій Британії. Вважаємо за необхідне проаналізувати його детальніше.

UPP Foundation Civic University Commission, «Truly Civic: Strengthening the connection between universities and their places»⁷⁰ (Дійсно громадське: Посилення зв'язку між університетами та їх спільнотою), 2019

У цьому звіті розкрито розуміння поняття «civic university» (громадський університет), його місії, відповідальності й фінансування. У звіті зазначається, що університет може розглядатися як «civic university (громадський) університет лише тоді, коли мета — і стратегія підтримки цієї мети — передбачають позитивний вплив на

⁷⁰ UPP Foundation Civic University Commission (2019). Truly Civic: Strengthening the connection between universities and their places. URL: <https://upp-foundation.org/wp-content/uploads/2019/02/Civic-University-Commission-Final-Report.pdf>.

суспільство. Університети, які цього не здійснюють, але задіяні у виконанні важливої суспільної діяльності, розглядаються лише як «civically engaged university» (суспільно задіяний університет)⁷¹. Іншими словами, civic university (громадський університет) має узгодити свою стратегію із суспільною місією для виконання діяльності, результатом якої є значний позитивний вплив на суспільство.

Щодо фінансування civic university у звіті рекомендовано створити спеціальний фонд — «Civic University Fund», що акумулює ресурси для реалізації університетом своєї стратегії. Такий Фонд повинен управлятися спільно Department for Education⁷² (Департаментом освіти) в Англії і Department for Business, Energy and Industrial Strategy, BEIS⁷³ (Департаментом бізнесу, енергетики та індустріальної стратегії), спираючись на спільні відомчі компетенції Minister of State for Universities, Science, Research and Innovation (Міністра з питань університетів, науки, досліджень й інновацій), що відповідає за ці департаменти.

У звіті рекомендовано спрямувати ще два фонди на фінансування укладених угод Civic University Agreements, а саме: The Strength in Places Fund (Фонд концентрації ресурсів у регіоні) і Widening Participation / attainment fund (Фонд фінансування доступу / підготовки малозабезпечених осіб у сфері вищої освіти з регіонів).

The Strength in Places Fund управляється UK Research and Innovation⁷⁴ (Рада з досліджень та інновацій). Фонд спрямований на підтримку інноваційного розвитку та посилення співробітництва через залучення до досліджень та інновацій у регіоні⁷⁵. The Strength in Places Fund надає інвестиції місцевим консорціумам (до яких входять дослідницькі та бізнесові організації) для спільної роботи над інноваційними проєктами з метою усунення регіональних диспропорцій через покращення місцевої економіки в конкретних галузях.

За результатами первинного оцінювання відібраним консорціумам фонд надає seed (посівне) фінансування для розроблення та подання ними заявки на повне фінансування проєктів. Під час відбору проєктів враховується потенціал їх впливу на місцеву економіку.

The Strength in Places Fund здійснює інвестування поетапно. За результатами першого й другого етапів відібрані проєкти отримують посівне та повне фінансування відповідно. За висновками експертів, «Цей фонд повинен стати каталізатором для внеску університетів у розвиток громади, підтримуючи працевлаштування випускників, а також залучення до досліджень і здійснення інновацій»⁷⁶.

⁷¹ Там само. С. 34.

⁷² Department for Education. URL: <https://www.gov.uk/government/organisations/department-for-education>.

⁷³ UK Department for Business, Energy and Industrial Strategy. URL: <https://www.gov.uk/government/organisations/department-for-business-energy-and-industrial-strategy>.

⁷⁴ UK Research and Innovation. URL: <https://www.ukri.org>.

⁷⁵ UKRI. The Strength in Places Fund. URL: <https://www.ukri.org/our-work/our-main-funds/strength-in-places-fund>.

⁷⁶ UPP Foundation Civic University Commission (2019). Truly Civic: Strengthening the connection between universities and their places. P. 12. URL: <https://upp-foundation.org/wp-content/uploads/2019/02/Civic-University-Commission-Final-Report.pdf>.

У документі наголошено, що «університети є автономними інституціями із благодійним статусом. Вони проголошують і захищають цю автономію. Це означає, що університети також повинні брати на себе відповідальність за прийняття рішень в установах — включаючи те, скільки і як збалансувати суспільні й інших вимоги»⁷⁷.

Одним із можливих інструментів для співпраці між університетами, місцевою громадою та органами влади в процесі здійснення стратегічного аналізу, визначення пріоритетів, розуміння потреб місцевої громади є підготовка й укладання сторонами угод «Civic University Agreements»⁷⁸.

Принципи, які покладені в основу Civic University Agreements⁷⁹:

- **«Place (Розташування):** заклад, що розміщений на певній території, віддає пріоритет економічному, соціальному, екологічному та культурному життю місцевої громади.
- **Public (Публічність):** суспільна / соціальна роль закладу визначається та повідомляється на основі аналізу потреб громади, що проведений спільно з місцевими партнерами.
- **Partnerships (Партнерства):** співпраця з іншими університетами та закладами.
- **Measurement and Impact (Вимірювання та вплив):** показники результатів діяльності».

Узгодження civic university agreements із національними ініціативами та нормативними вимогами є «інструментом підзвітності закладів вищої освіти на регіональному та національному рівнях»⁸⁰. Civic university agreements «можуть стати для закладів вищої освіти механізмом покращення доступу до вищої освіти, результатів навчання студентів та обміну знаннями одночасно з отриманням взаємної вигоди для місцевих громад, бізнесу й економіки»⁸¹.

Предметом civic university agreements можуть бути напрями, що перебувають у сфері компетенції Office for Students, OfS⁸² (Управління в справах студентів), регулювального органу у сфері вищої освіти Англії.

Серед таких напрямів виділяють⁸³:

1. **«Access and participation plans»**⁸⁴ (Угоди про доступ і план участі студентів). «Ці документи мають бути спрямовані на реалізацію суспільної / соціальної місії університету. Включення цього пріоритету в «Civic university

⁷⁷ Там само. С. 12.

⁷⁸ Там само. С. 8.

⁷⁹ Там само. С. 8.

⁸⁰ Office for Students (2019). Civic university agreements: exploring synergies with Office for Students access and participation regulation and funding. P. 5. URL: <https://upp-foundation.org/wp-content/uploads/2019/07/CUC-conference-Access-and-Participation-and-Civic-University-Agreements-.pdf>.

⁸¹ Там само. С. 5.

⁸² Office for Students. URL: <https://www.officeforstudents.org.uk>.

⁸³ Office for Students (2019). Civic university agreements: exploring synergies with Office for Students access and participation regulation and funding. P. 5. URL: <https://upp-foundation.org/wp-content/uploads/2019/07/CUC-conference-Access-and-Participation-and-Civic-University-Agreements-.pdf>.

⁸⁴ Search for access and participation plans. URL: <https://www.officeforstudents.org.uk/advice-and-guidance/the-register/search-for-access-and-participation-plans/#/AccessPlans>.

agreements» та «Access and participation plans» дасть змогу забезпечити синергію між вищою освітою, дослідженнями й іншими політками, створивши умови для зростання відповідальності та підзвітності університету на національному та регіональному рівнях»⁸⁵.

2. «National Collaborative Outreach Programme», NCOP⁸⁶ (Національна програма співпраці). Мета програми⁸⁷:

- удвічі збільшити частку молодих людей з неблагополучних сімей у вищій освіті до 2020 року;
- збільшити на 20 % кількість студентів, які належать до етнічних меншин у закладах вищої освіти.

3. «Funding to support local graduates» (Фінансування для підтримки випускників цього регіону). Office for Students, OfS⁸⁸ (Управління в справах студентів) передбачає фінансування проєктів, спрямованих на покращення результатів діяльності місцевих випускників через надання їм можливості професійної підготовки й розвитку зв'язків з місцевими роботодавцями та інфраструктурою⁸⁹. Проєкти мають різні цілі та підходи, але спільні пріоритети⁹⁰, а саме:

- покращення результатів працевлаштування випускників із малозабезпечених сімей;
- розвиток навичок у випускників для роботи в секторі промисловості відповідного регіону.

4. «Support for knowledge exchange activity» (Фінансова підтримка діяльності з обміну знаннями). Фінансування обміну знаннями (knowledge exchange funding) здійснюється через UK Research and Innovation. Значна частина обсягу фінансових ресурсів надається Департаментом бізнесу, енергетики та індустріальної стратегії безпосередньо UK Research and Innovation з бюджету грантів на викладання OfS⁹¹. OfS узгоджує метод розподілу й механізми моніторингу з Радою досліджень та інновацій. Фінансування обміну знаннями надається тільки закладам вищої освіти, а розподіл фінансування на основі формули ґрунтується на інформаційних даних про доходи, отримані закладами вищої освіти від користувачів (підприємств, послуг державного сектора, спільноти й громадськості).

⁸⁵ Office for Students (2019). Civic university agreements: exploring synergies with Office for Students access and participation regulation and funding. P. 3. URL: <https://upp-foundation.org/wp-content/uploads/2019/07/CUC-conference-Access-and-Participation-and-Civic-University-Agreements-.pdf>.

⁸⁶ National Collaborative Outreach Programme. URL: <https://www.officeforstudents.org.uk/advice-and-guidance/promoting-equal-opportunities/national-collaborative-outreach-programme-ncop>.

⁸⁷ Там само.

⁸⁸ Office for Students. URL: <https://www.officeforstudents.org.uk>.

⁸⁹ Office for Students (2019). Civic university agreements: exploring synergies with Office for Students access and participation regulation and funding. URL: <https://upp-foundation.org/wp-content/uploads/2019/07/CUC-conference-Access-and-Participation-and-Civic-University-Agreements-.pdf>.

⁹⁰ Там само.

⁹¹ Office for Students (2018). Guide to funding 2018-19 How the Office for Students allocates money to higher education providers. URL: https://www.officeforstudents.org.uk/media/42d81daf-5c1d-49f6-961b-8b4ab1f27edc/ofs2018_21.pdf.

Отримані фінансові ресурси від діяльності з обміну знаннями надають змогу випускникам університетів засновувати стартапи. Окрім цього, важлива роль студентів у цій діяльності полягає у створенні спін-оф-компаній, здійсненні експертної діяльності для бізнесу або громади через надання консультативних послуг, стажування та працевлаштування⁹².

У Великій Британії Office for Students, OfS⁹³ (Управління в справах студентів) та UK Research and Innovation⁹⁴ (Рада з досліджень та інновацій) використовують такі механізми фінансування та моніторингу «industry and community engagement» (залучення університетів до співпраці з промисловістю й громадою / спільнотою)⁹⁵:

5. Фінансування діяльності закладів вищої освіти з обміну знаннями з метою забезпечення подальшого зростання економічної і соціальної вигоди через **Higher Education Innovation Fund for England, HEIF⁹⁶ (Фонд із вищої освіти та інновацій в Англії)**. Фонд «є механізмом фінансування, який підтримує співпрацю університетів і громади в Англії. Фінансування Higher Education Innovation Fund складає невелику складову частину бюджетів університетів, але це суттєво впливає на діяльність університетів»⁹⁷. Асигнування виділяється з Higher Education Innovation Fund за результатами діяльності закладів на основі даних «Higher Education and Business and the Community Interaction Survey» (HEBCISO)⁹⁸, (Опитування щодо взаємодії вищої освіти, бізнесу та громади / спільноти) і підкріплюється інституційними стратегіями.
6. **«Higher Education and Business and the Community Interaction Survey»⁹⁹, (HEBCIS)** є «системою моніторингу й охоплює цілий спектр діяльності закладів вищої освіти (до прикладу, комерціалізацію нових знань, надання професійної підготовки, консультацій, послуг та ін.»¹⁰⁰.

«У 2014 році було представлено інструменти для виявлення «cold spots» (прогалин / проблемних місць) вищої освіти у вигляді карт даних про надання освітніх послуг, кількість та характеристики студентів, зайнятість випускників та взаємодію університетів з бізнесом та громадою на місцевому

⁹² Office for Students. Funding boost for students to work with business and communities. URL: <https://www.officeforstudents.org.uk/news-blog-and-events/press-and-media/funding-boost-for-students-to-work-with-business-and-communities>.

⁹³ Office for Students. URL: <https://www.officeforstudents.org.uk>.

⁹⁴ UK Research and Innovation. URL: <https://www.ukri.org>.

⁹⁵ Global University Network for Innovation (GUNi) (2017). Higher Education in the World 6. Towards a Socially Responsible University: Balancing the Global with the Local. P. 161. URL: <http://www.guninetwork.org/report/higher-education-world-6>.

⁹⁶ UKRI. URL: <https://re.ukri.org/knowledge-exchange/the-higher-education-innovation-fund-heif>.

⁹⁷ Global University Network for Innovation (GUNi) (2017). Higher Education in the World 6. Towards a Socially Responsible University: Balancing the Global with the Local. P. 161. URL: <http://www.guninetwork.org/report/higher-education-world-6>.

⁹⁸ UKRI. URL: <https://re.ukri.org/knowledge-exchange/the-he-bci-survey/>.

⁹⁹ Там само.

¹⁰⁰ Global University Network for Innovation (GUNi) (2017). Higher Education in the World 6. Towards a Socially Responsible University: Balancing the Global with the Local. C. 161. URL: <http://www.guninetwork.org/report/higher-education-world-6>.

му і регіональному рівнях. Карти даних демонструють масштаб та вплив університетів на регіон та їх внесок у реалізацію місцевих планів розвитку. Такі карти даних допомагають університетам та партнерам на місцевому рівні визначити ефективне виконання економічних планів та відстежувати прогрес у розширенні їх участі»¹⁰¹.

7. «Student Engagement Partnership»¹⁰² (Партнерство із залучення студентів) координує обмін знаннями на національному рівні у залученні студентів. Таке стратегічне партнерство у сфері вищої освіти Англії об'єднує представників закладів вищої освіти, профспілок студентів і галузевих органів, у тому числі:

- Quality Assurance Agency for Higher Education, QAA¹⁰³ (Агентство із забезпечення якості вищої освіти);
- Advance HE¹⁰⁴;
- GuildHE¹⁰⁵;
- Association of Colleges, AoC¹⁰⁶ (Асоціація коледжів);
- Office of the Independent Adjudicator for Higher Education, OIA¹⁰⁷ (Управління незалежного судді з питань вищої освіти);
- Jisc¹⁰⁸ для вирішення спільних проблем у залученні студентів на національному рівні¹⁰⁹.

Наведене засвідчує, що у Великій Британії реалізація університетами своєї соціальної місії забезпечена підтримкою та сформованими механізмами на національному та інституційному рівнях.

Інституційна стратегія має бути узгодженою із суспільною місією університету. Результатом такої синергії є значний позитивний вплив на суспільство. Співпраця між університетами, місцевою громадою та органами влади здійснюється на основі підготовки й укладання сторонами відповідних угод «Civic University Agreements».

На національному рівні у Великій Британії створено систему моніторингу діяльності закладів вищої освіти, а фінансування здійснюється фондами спеціального призначення, до прикладу: фінансування реалізації інституційної стратегії закладами; діяльності з обміну знаннями, досліджень та інновацій у регіоні; доступу / підготовки малозабезпечених осіб у сфері вищої освіти з регіонів та ін.

.....
¹⁰¹ Там само. С. 161.

¹⁰² Student Engagement Partnership. URL: <https://tsep.org.uk>.

¹⁰³ Quality Assurance Agency for Higher Education. URL: <https://www.qaa.ac.uk>.

¹⁰⁴ Advance HE. URL: <https://www.advance-he.ac.uk>.

¹⁰⁵ GuildHE. URL: <https://guildhe.ac.uk>.

¹⁰⁶ Association of Colleges. URL: <https://www.aoc.co.uk>.

¹⁰⁷ Office of the Independent Adjudicator for Higher Education. URL: <https://www.oiahe.org.uk>.

¹⁰⁸ Jisc. URL: <https://www.jisc.ac.uk>.

¹⁰⁹ Student Engagement Partnership. URL: <https://tsep.org.uk>.

1. Здійснений аналіз ключових документів європейського рівня щодо розвитку вищої освіти (Комюніке конференцій міністрів, Повідомлення Європейської Комісії) засвідчив актуальність питання реалізації соціальної відповідальності університетів і його фінансового забезпечення.
2. Аналіз провідних міжнародних рейтингів («Times Higher Education (THE) World University Rankings»¹¹⁰, «THE Impact Rankings»¹¹¹, «The QS Stars university rating»¹¹²) засвідчив складність вимірювання показників університетської соціальної відповідальності та її фінансового забезпечення.

Міжнародний рейтинг «THE Impact Rankings»¹¹³ містить певні показники із соціального й екологічного впливу університетів. Аналіз показників цілі «Partnerships for the goals, SDG 17» (Партнерство заради досягнення цілей) і цілі «Climate action, SDG 13» (Заходи щодо боротьби зі зміною клімату) засвідчив, що цілі соціального розвитку університетів охоплюють широкий спектр механізмів, однак фінансового складника їх реалізації бракує.

Згідно з «The QS Stars university rating»¹¹⁴ соціальні інвестиції, благодійна фінансова допомога, регіональний розвиток, економічний, соціальний, екологічний вплив є важливими параметрами соціальної відповідальності університету. Міжнародний

¹¹⁰ Times Higher Education World University Rankings 2021. URL: <https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/2021/world-ranking#>.

¹¹¹ THE Impact Rankings 2020. URL: https://www.timeshighereducation.com/impactrankings#!/page/0/length/25/sort_by/rank/sort_order/asc/cols/undefined.

¹¹² The QS Stars university rating. URL: <https://www.topuniversities.com/qs-stars/qs-stars-methodology>.

¹¹³ Там само.

¹¹⁴ The QS Stars university rating. URL: <https://www.topuniversities.com/qs-stars/qs-stars-methodology>.

рейтинг QS Stars за параметром «Університетська соціальна відповідальність» «Rating Universities On Social Responsibility: QS Stars» є першим рейтингом, який, крім нефінансових, включає фінансові показники реалізації університетської соціальної відповідальності.

3. У результаті аналізу аналітичних документів міжнародних організацій Global University Network for Innovation (GUNI), Trottier Family Foundation (TFF), European University Association (EUA) з'ясовано, що реалізація соціальної відповідальності університетами здійснюється через:

- трансформацію місії університетів, спрямування її на служіння суспільству;
- активізацію взаємодії університетів з громадою;
- залучення університетів до здійснення соціально відповідального інвестування, що сприяє посиленню позитивного впливу в суспільстві.

4. На прикладі Великої Британії наведено механізми фінансування та моніторингу «industry and community engagement» (залучення університетів до співпраці з промисловістю й громадою / спільнотою) на національному рівні, а саме:

- «Support for knowledge exchange activity» (Фінансова підтримка діяльності з обміну знань).
- «Funding to support local graduates» (Фінансування для підтримки випускників цього регіону).
- «National Collaborative Outreach Programme» (Національна програма співпраці).

- «Higher Education and Business and the Community Interaction Survey» (Опитування щодо взаємодії вищої освіти, бізнесу та громади / спільноти);
- «Student Engagement Partnership» (Партнерство із залучення студентів).

5. Ідентифіковано наявність зв'язку між:

- університетською автономією та соціальною відповідальністю університетів;
- соціальною відповідальністю та фінансуванням;
- соціальною відповідальністю та підзвітністю університетів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Власова І. В. Розширення фінансової автономії університетів: політичний та управлінський виміри: дис. ... д. пед. н.: 13.00.06. Київ, 2020. 463 с. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2020/11/Vlasova_25-11-2020_disser.pdf.

Міністерство освіти і науки України. Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2021–2031 роки. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2020/09/25/rozvitku-vishchoi-osviti-v-ukraini-02-10-2020.pdf>.

Advance HE. URL: <https://www.advance-he.ac.uk/>.

Association for the Advancement of Sustainability in Higher Education. URL: <https://www.aashe.org/>.

Association of Colleges. URL: <https://www.aoc.co.uk/>.

Billion Dollar Green Challenge. URL: <http://greenbillion.org>.

Budapest-Vienna Declaration on the European Higher Education Area March 12, 2010. URL: http://ehea.info/Upload/document/ministerial_declarations/Budapest_Vienna_Declaration_598640.pdf.

Ceres. URL: <https://www.ceres.org/networks/ceres-investor-network>.

Department for Education. URL: <https://www.gov.uk/government/organisations/department-for-education>.

EHEA (2020). Rome Ministerial Communiqué. Annex II «Principles and Guidelines to Strengthen the Social Dimension of Higher Education in the EHEA. URL: http://ehea.info/Upload/Rome_Ministerial_Communique_Annex_II.pdf.

European Commission (2017). Renewed EU agenda for higher education. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52017DC0247>.

European University Association (2021). Universities without walls. A vision for 2030. URL: <https://eua.eu/downloads/publications/universities%20without%20walls%20%20a%20vision%20for%202030.pdf>.

European University Association. URL: <https://eua.eu>.

Global University Network for Innovation (GUNi) (2017). Higher Education in the World 6. Towards a Socially Responsible University: Balancing the Global with the Local. URL: <http://www.guninetwork.org/report/higher-education-world-6>.

Global University Network for Innovation. URL: <http://www.guninetwork.org>.

GuildHE. URL: <https://guildhe.ac.uk>.

Higher Education and Research Act (2017). URL: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2017/29/contents/enacted>.

Higher Education Funding Council for England. URL: https://webarchive.nationalarchives.gov.uk/*/http://www.hefce.ac.uk.

Jisc. URL: <https://www.jisc.ac.uk>.

Making the Most of Our Potential: Consolidating the European Higher Education Area. Bucharest Communiqué, 26–27 April 2012. URL: http://www.ehea.info/Upload/document/ministerial_declarations/Bucharest_Communique_2012_610673.pdf.

National Collaborative Outreach Programme. URL: <https://www.officeforstudents.org.uk/advice-and-guidance/promoting-equal-opportunities/national-collaborative-outreach-programme-ncop>.

Office for Students (2018). Guide to funding 2018–19 How the Office for Students allocates money to higher education providers. URL: https://www.officeforstudents.org.uk/media/42d81daf-5c1d-49f6-961b-8b4ab1f27edc/ofs2018__21.pdf.

Office for Students (2019). Civic university agreements: exploring synergies with Office for Students access and participation regulation and funding. URL: <https://upp-foundation.org/wp-content/uploads/2019/07/CUC-conference-Access-and-Participation-and-Civic-University-Agreements-.pdf>.

Office for Students. Funding boost for students to work with business and communities. URL: <https://www.officeforstudents.org.uk/news-blog-and-events/press-and-media/funding-boost-for-students-to-work-with-business-and-communities>.

Office for Students. URL: <https://www.officeforstudents.org.uk>.

Office of the Independent Adjudicator for Higher Education. URL: <https://www.oiahe.org.uk>.

Quality Assurance Agency for Higher Education. URL: <https://www.qaa.ac.uk>.

Rating Universities On Social Responsibility: QS Stars. URL: <https://www.topuniversities.com/qs-stars/qs-stars/rating-universities-engagement-qs-stars>.

Search for access and participation plans. URL: <https://www.officeforstudents.org.uk/advice-and-guidance/the-register/search-for-access-and-participation-plans/#/AccessPlans>.

Student Engagement Partnership. URL: <https://tsep.org.uk/>.

The Bologna Process 2020 — The European Higher Education Area in the New Decade. Leuven and Louvain-la-Neuve Communiqué, 28–29 April 2009. URL: http://www.ehea.info/Upload/document/ministerial_declarations/Leuven_Louvain_la_Neuve_Communique_April_2009_595061.pdf.

The European Higher Education Area — Achieving the Goals. Bergen Communiqué, 19–20 May 2005. URL: http://www.ehea.info/Upload/document/ministerial_declarations/2005_Bergen_Communique_english_580520.pdf.

THE Impact Rankings 2020. URL: https://www.times-highereducation.com/impactrankings#!/page/0/length/25/sort_by/rank/sort_order/asc/cols/undefined.

The QS Stars university rating. URL: <https://www.topuniversities.com/qs-stars/qs-stars-methodology>.

The Sustainability Tracking, Assessment & Rating System. URL: <https://stars.aashe.org>.

Times Higher Education World University Rankings 2021. URL: <https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/2021/world-ranking#>.

Trottier Family Foundation (2018). Sustainable finance and investing in a responsible future. URL: <https://ccli.ubc.ca/wp-content/uploads/2021/05/Sustainable-Finance-and-Investing-in-a-Responsible-Future.pdf>.

Trottier Family Foundation. URL: <https://www.trottierfoundation.com>.

UK Department for Business, Energy and Industrial Strategy. URL: <https://www.gov.uk/government/organisations/department-for-business-energy-and-industrial-strategy>.

UK Research and Innovation. URL: <https://www.ukri.org/>.

UKRI. The Strength in Places Fund. URL: <https://www.ukri.org/our-work/our-main-funds/strength-in-places-fund>.

UKRI. URL: <https://re.ukri.org/knowledge-exchange/the-he-bci-survey>.

United Nations. Sustainable Development Goals. URL: <https://www.un.org/sustainabledevelopment>.

UNPRI (2020). Principles for responsible investment an investor initiative in partnership with UNEP finance initiative and the un global compact. URL: <https://www.unpri.org/download?ac=10948>.

UNPRI. URL: <https://www.unpri.org/pri/about-the-pri>.

UPP Foundation Civic University Commission (2019). A Guide to preparing Civic University Agreements. URL: <https://upp-foundation.org/wp-content/uploads/2019/07/2202-UPP-Foundation-A-Guide-to-preparing-Civic-University-Agreements-Booklet-A4-digital.pdf>.

UPP Foundation Civic University Commission (2019). Truly Civic: Strengthening the connection between universities and their places. URL: <https://upp-foundation.org/wp-content/uploads/2019/02/Civic-University-Commission-Final-Report.pdf>.

UPP Foundation Civic University Commission. URL: <https://upp-foundation.org/about-us/civic-university-network>.

ВЗАЄМОДІЯ УНІВЕРСИТЕТІВ І ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ: ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ

Катерина ТРИМА,

кандидат політичних наук,

старший науковий співробітник,

Відділ взаємодії університетів та суспільства

Інститут вищої освіти НАПН України

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-5567-1387>

АНОТАЦІЯ

У розділі проаналізовано теоретичні підходи до аналізу взаємодії університетів і громадських організацій у контексті соціальної відповідальності, які на сьогодні розроблено в зарубіжній науковій літературі. Виявлено, що зарубіжні дослідники більш системно вивчають цю проблематику. На основі аналізу міжнародних документів і наукової літератури засвідчено тенденцію до поглиблення взаємодії університетів і громадських організацій у контексті соціальної відповідальності. Оновлено категоріально-понятійний апарат для вивчення взаємодії університетів і громадських організацій у соціальній сфері. Показано моделі організації взаємодії університетів із різними суспільними акторами, у тому числі громадськими організаціями. Громадські організації, агрегуючи інтереси громади, виступають механізмом, за допомогою якого відбувається проектування та вироблення інноваційного продукту / послуги університетом у партнерстві з бізнесом і місцевою владою. Така діяльність громадських організацій сприяє тому, що університети спрямовують свої ресурси на дослідження релевантних питань для місцевих громад та / чи окремих груп, індивідів.

АКТУАЛЬНІСТЬ ПРОБЛЕМИ ВЗАЄМОДІЇ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ТА УНІВЕРСИТЕТІВ У КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Вища освіта є структурним елементом суспільства, від функціонування якого залежать результати соціально-економічного та соціокультурного розвитку. Специфіка вищої освіти, з одного боку, пов'язана з продукуванням і поширенням у суспільство нових знань, норм, цінностей, моделей поведінки, з іншого боку, вища освіта є елементом громадянського суспільства, яке представляє інтереси громадян у різних сферах. Для розвитку сучасного суспільства вища освіта має важливе значення: *«Вища освіта спрямована на досягнення багатьох цілей, включаючи підготовку студентів до активного громадянства, до їх майбутньої кар'єри (наприклад, сприяючи розвитку їх здатності до працевлаштування), підтримку їх особистого розвитку, створення широкої бази передових знань і стимулювання досліджень та інновацій»*¹.

У Національному освітньому глосарії² термін *«вища освіта»* включає, окрім іншого, і прищеплення *«світоглядних і громадських компетентностей»*³, які є первинною основою для розвитку громадянського суспільства в країні.

Одним з елементів громадянського суспільства є громадські організації. У роботі будемо послуговуватися визначенням терміну *«громадянське об'єднання»* згідно з наданим у Ст. 1 Закону України *«Про громадські об'єднання»*⁴: *«Громадське об'єднання за організаційно-правовою формою утворюється як громадська організація або громадська спілка»*.

*Громадська організація — це громадське об'єднання, засновниками та членами (учасниками) якого є фізичні особи»*⁵.

Термін *«громадське об'єднання»* розуміємо як *«добровільне об'єднання фізичних осіб та / або юридичних осіб приватного права для здійснення та захисту прав і свобод, задоволення суспільних, зокрема економічних, соціальних, культурних, екологічних, та інших інтересів»*⁶.

Така інтерпретація терміна *«громадська організація»* узгоджується з визначенням, наданим у Заяві Європейської комісії ***«Communication from the Commission to the Council, the European parliament and the economic and social committee participation of non-state actors in EC development policy»***⁷

¹ Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (ESG). Київ : ТОВ «ЦС», 2015.

² Національний освітній глосарій: вища освіта, 2014 / В. М. Захарченко та ін.; за ред. В. Г. Кременя; 2-ге вид., переробл. і допов. Київ : ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2014. 100 с.

³ Там само. С. 18.

⁴ Про громадські об'єднання: Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17>.

⁵ Там само.

⁶ Там само.

⁷ Communication from the Commission to the Council, the European parliament and the economic and social committee participation of non-state actors in EC development policy. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52002DC0598&from=en>.

(2002 р.). Згідно із цим документом до основних характеристик громадських організацій віднесемо такі⁸:

- недержавні актори (non-state actor);
- незалежність від органів державної влади (independent of the state);
- прибуткові або неприбуткові (profit or non-profit-making organisations);
- низова ініціатива (created voluntarily by citizens);
- реалізація інтересів у певній сфері (their aim being to promote an issue or an interest, either general or specific).

Для підтвердження актуальності проблеми взаємодії громадських організацій та університетів щодо реалізації соціальної відповідальності звернемося до аналізу відповідних міжнародних документів.

Про взаємодію вищої освіти із суспільством у різних форматах було заявлено на порядку денному конференції UNESCO «World Conference on Higher Education»⁹ (1998 р.). Результатом конференції стало прийняття Підсумкової доповіді «**Higher Education in the Twenty-first Century. Vision and Action**»¹⁰, якій позначено основні місії вищої освіти, серед них «сприяння стійкому розвитку та вдосконалення суспільства загалом» (*mission to contribute to the sustainable development and improvement of society as a whole*)¹¹.

THE BOLOGNA DECLARATION¹² (1999 P.)

У Болонській декларації від 19 липня 1999 р. зазначено, що університети повинні адаптуватися до потреб і вимог суспільства, а також визначено, що громадські організації мають статус стейкхолдера освітнього процесу.

МІЖНАРОДНИЙ СТАНДАРТ «ISO 26000: SOCIAL RESPONSIBILITY»¹³ (2010 P.)

Визначає основні принципи соціальної відповідальності й описує внесок бізнесу, підприємств, неурядових організацій та інших соціальних суб'єктів у реалізацію суспільного блага.

Принципи соціальної відповідальності, описані в Стандарті ISO 26000 із соціальної відповідальності є такими:

- підзвітність;
- прозорість;
- етична поведінка;

⁸ Там само.

⁹ World Conference on Higher Education: Higher Education in the Twenty-first Century. Vision and Action. UNESCO, Paris 5–9 October, 1998. URL: <http://unesdoc.unesco.org/images/0011/001163/116345E.pdf>.

¹⁰ Там само.

¹¹ Там само.

¹² The Bologna Declaration of 19 June 1999. Joint declaration of the European Ministers of Education. URL: http://www.ehea.info/media.ehea.info/file/Ministerial_conferences/02/8/1999_Bologna_Declaration_English_553028.pdf.

¹³ ISO 26000:2010 social responsibility. URL: <https://www.iso.org/standard/42546.html>.

- повага до інтересів зацікавлених сторін;
- визнання верховенства права;
- дотримання міжнародних норм поведінки;
- повага прав людини.

Стандарт визначає сім ключових напрямів соціальної відповідальності організації¹⁴:

- права людини;
- трудові відносини;
- довкілля;
- справедливі умови праці;
- права споживачів;
- участь у житті громади та соціальному розвитку.

OECD REPORT «BENCHMARKING HIGHER EDUCATION SYSTEM PERFORMANCE»¹⁵ (2019 P.)

У звіті OECD є спеціальний розділ «Higher education and the wider social and economic context»¹⁶, у якому зазначено, що вища освіта є частиною середовища локальної спільноти й має ключове значення для її соціально-економічного розвитку (*by providing social and contributions to their communities, higher education is can help improve general well-being, and produce better social and health outcomes, cultural capital, urban and rural regeneration and environmental sustainability*)¹⁷.

UNESCO REPORT «EDUCATION IN A POST-COVID WORLD: NINE IDEAS FOR PUBLIC ACTION»¹⁸ (2020 P.)

У доповіді UNESCO наголошується на важливості ролі освіти для забезпечення соціальних потреб, а також необхідності співпрацювати з представниками громадянського суспільства, зокрема з громадськими організаціями.

OECD REPORT «EDUCATION AT A GLANCE 2020. OECD INDICATORS»¹⁹ (2020 P.)

У звіті OECD зазначено, що вища освіта є важливою для задоволення потреб суспільства в різних сферах.

¹⁴ Там само.

¹⁵ Benchmarking Higher Education System Performance. URL: <https://www.oecd.org/education/benchmarking-higher-education-system-performance-be5514d7-en.htm>.

¹⁶ Higher education and the wider social and economic context. URL: https://read.oecd-ilibrary.org/education/benchmarking-higher-education-system-performance_15ff30ce-en#page2.

¹⁷ Там само.

¹⁸ Education in a post-COVID world: Nine ideas for public action. URL: <https://en.unesco.org/news/education-post-covid-world-nine-ideas-public-action>.

¹⁹ Education at a Glance 2020. OECD Indicators. URL: <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/69096873-en.pdf?expires=1630695200&id=id&accname=guest&checksum=542B8C2A9A17FBAD37E1DA434932ABBB>.

WORLD BANK REPORT «WORLD DEVELOPMENT REPORT 2020 CONCEPT NOTE: CONSULTATIONS WITH CSOS»²⁰ (2020 P.)

У звіті Світового банку щодо розвитку громадянського суспільства вказано на те, що критично важливо, щоб представники громадянського суспільства, зокрема громадські об'єднання, мали вільний доступ до публічної інформації про діяльність держави в різних сферах (*monitor state policy in various spheres ... free access to public information on state activities*)²¹.

UN GLOBAL COMPACT STRATEGY 2021–2023²² (2021 P.)

У Стратегії ООН зазначено, що для реалізації соціальної відповідальності в різних сферах залучено різноманітних стейкхолдерів, серед яких університети й громадські організації.

Огляд політичних і стратегічних документів, оглядів і звітів, підготовлених провідними міжнародними інституціями та присвячених питанням розвитку освіти загалом та вищої освіти безпосередньо, дають підстави стверджувати, що про актуальність дослідження проблеми взаємодії між університетами та громадськими організаціями в контексті реалізації соціальної відповідальності.

АНАЛІЗ ЗАРУБІЖНИХ НАУКОВИХ ПРАЦЬ, ПРИСВЯЧЕНИХ ПРОБЛЕМІ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ УНІВЕРСИТЕТІВ

Актуальність дослідження проблеми взаємодії університетів і громадських організацій у контексті соціальної відповідальності засвідчує також аналіз зарубіжних наукових праць відповідного тематичного спрямування.

Центральне місце в розумінні соціальної ролі сучасних університетів посідає концепція академічної свободи, яка виражається в можливості приймати рішення щодо тематики досліджень, певної організаційної автономії щодо призначення на посаду, вибору тем для навчального плану тощо. В. Huber у роботі **«The Role of Universities in Society»**²³ вказує на те, що суспільна трансформація та формування *«суспільства знань»* впливають на трансформацію місії сучасного ЗВО, який повинен *«сприяти суспільному благу»*, що передбачає не лише викла-

²⁰ World Development Report 2020 Concept Note: Consultations with CSOs 2020. URL: <https://documents.worldbank.org/en/publication/documents-reports/documentdetail/778921588767120094/world-development-report-2021-data-for-better-lives-concept-note?deliveryName=DM63927>.

²¹ Там само.

²² UN Global Compact Strategy 2021–2023. URL: https://ungc-communications-assets.s3.amazonaws.com/docs/about_the_gc/UN-GLOBAL-COMPACT-STRATEGY-2021-2023.pdf.

²³ Huber B. The Role of Universities in Society. В. С. Y. In: N. C. Liu (Ed.), Matching Visibility and Performance. *Global Perspectives on Higher Education*. Rotterdam: SensePublishers, 2016. P. 92–138.

дання й дослідження, а й участь у реалізації принципів соціальної відповідальності²⁴.

М. Kwiek у дослідженні **«The social functions of the university in the context of the changing State / Market relations»**²⁵ зазначає, що соціальна відповідальність університетів тісно пов'язана з теорією соціальної держави, у якій освіта, як правило, підтримується державою і має «поєднуватися із сильними ринковими стимулами»²⁶.

А. Wigmore-Alvarez та М. Ruiz-Lozano в роботі **«University Social Responsibility (USR) in the Global Context»**²⁷ стверджують, що «заклади вищої освіти у всьому світі долучилися до проблем сталого розвитку та залучають свої кампуси та громади до їх вирішення, що має наслідком розбудову доброчесності й упровадження етичних цінностей в самих закладах і їх взаємодії із стейкхолдерами» (*higher education institutions worldwide have begun to embrace sustainability issues and engage their campuses and communities in such efforts, which have led to the development of integrity and ethical values in these organizations and their relationships with stakeholders*)²⁸.

Слушною є думка дослідників про те, що в закладах вищої освіти й у бізнес-організаціях соціальна відповідальність реалізується через такі механізми / складники, як²⁹: «ділова етика, корпоративна відповідальність, корпоративне управління, соціальна підзвітність, бізнес і стійкість тощо» (*in both higher education and corporate settings, social responsibility is taught under a range of terms, including business ethics, corporate responsibility, corporate governance, social accountability, business and sustainability, etc.*).

М. Păceșilă та S.-E.Colesca у публікації **«Insights on Social Responsibility of NGOs»**³⁰ зазначають, що реалізація соціальної відповідальності університетів неможлива без урахування діяльності різних соціальних гравців, а саме — громадських організацій чи громадських об'єднань. Дослідники наголошують на тому, що «у своїй діяльності громадські організації реалізують свою соціальну роль, тобто залучаються до задоволення соціальних потреб і боротьби із соціальною нерівністю, співпрацюючи з різними іншими соціальними гравцями» (*through their activities, NGOs should prove their social role, meaning involving in meeting social needs and fighting social inequalities cooperating with different public actors*)³¹.

.....
²⁴ Там само.

²⁵ Kwiek M. The social functions of the university in the context of the changing State / Market relations (the global, European Union, and accession countries' perspectives). http://www.policy.hu/kwiek/Commission_paper.pdf.

²⁶ Там само.

²⁷ Wigmore-Alvarez A. & Ruiz-Lozano M. University Social Responsibility (USR) in the Global Context. *Business and Professional Ethics Journal*. 2012, № 31. P. 475–498.

²⁸ Там само.

²⁹ Там само.

³⁰ Păceșilă M., S.-E.Colesca. Insights on Social Responsibility of NGOs. *Systemic Practice and Action Research*, 2020, № 33. P. 311–339.

³¹ Там само.

Автори праці **«University Social Responsibility and Organizational Factors for Their Implementation»**³² R. Farhadi, A. Parsa, S. Shahi та M. Bahrami вказують на те, що «соціальна відповідальність означає відповідність університету своїй екзистенціальній філософії та відповідальність за всі наслідки її втілення» (*social responsibility means the university's commitment to its existential philosophy and accountability for all its consequences*)³³. Дослідники зауважують, що «соціальні обов'язки університету — це низки місцевих і міжнародних запитів, насамперед щодо розвитку національної культури, поваги та збереження навколишнього середовища, поширення національної та міжнародної культури миру, спрямованість на боротьбу з бідністю й прагнення до соціальної та економічної справедливості» (*university's social responsibilities are a range of local and international expectations, most notably the development of a national culture of respect and commitment to the environment, the propagation of national and international peace culture, a commitment to poverty alleviation and Striving for social and economic justice*), що цілком узгоджується з визначенням соціальної відповідальності, наданим у Стандарті ISO 26000 із соціальної відповідальності³⁴.

У роботі **«Promoting the Civic and Democratic Role of Higher Education: The Next Challenge for the EHEA?»**³⁵ Т. Gallagher наголошує на змінах у взаємодії суспільства та вищої освіти. На думку дослідника, заклади вищої освіти залучені в нові форми взаємодії із суспільством. Учений робить наголос на прагненні університетів ділитися своїми знаннями, ресурсами та навичками з громадськістю, а також слухати й вивчати досвід різних громад, з якими університети співпрацюють (*we are committed to sharing our knowledge, resources and skills with the public, and to listening to and learning from the expertise and insight of the different communities with which we engage*)³⁶.

Таким чином, здійснений аналіз зарубіжних наукових праць дає змогу стверджувати, що проблема соціальної відповідальності університетів є актуальною, перебуває в полі зору провідних зарубіжних науковців і є перспективною в аспекті дослідження процесу взаємодії університетів і громадських організацій.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВЗАЄМОДІЇ УНІВЕРСИТЕТІВ І ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Мета нашого дослідження полягає в тому, щоб визначити та обґрунтувати теоретичні основи взаємодії університетів і громадських організацій у контексті соціальної відповідальності. До таких теоретичних основ нами віднесено, зокрема:

.....
³² Farhadi R., Parsa A., Shahi S. Bahrami M. University Social Responsibility and Organizational Factors for Their Implementation. *Journal of Social Sciences*. 2020. № 14. P. 70–87.

³³ Там само.

³⁴ ISO 26000:2010 social responsibility. URL: <https://www.iso.org/standard/42546.html>.

³⁵ Gallagher Tony. Promoting the Civic and Democratic Role of Higher Education: The Next Challenge for the EHEA? *The European Higher Education Area: The impact of the past and future policies*. 2018. P. 335–344.

³⁶ Там само. С. 339.

- ключові терміни досліджуваного процесу;
- його складники, принципи, фактори, механізми й технології реалізації;
- тенденції розвитку.

Розглядаючи «університетську соціальну відповідальність» (*university social responsibility*) як набір соціальних функцій, що виконує заклад вищої освіти для своїх студентів та співробітників, а також для місцевої громади, необхідно зрозуміти, яку роль в цьому процесі відіграють громадські організації. У класичній політології обидва суспільні інститути, вища освіта та громадські організації, належать до елементів громадянського суспільства, під останнім розуміється «сукупність недержавних суспільних відносин та інститутів, яка виражає різноманітні інтереси та потреби членів суспільства»³⁷.

Авторитетні американські політологи Р. Schmitter та Т. Karl у своєму класичному дослідженні **«What Democracy Is and Is Not»**³⁸ запропонували розглядати громадянське суспільство як «сукупність чи систему посередницьких груп, що здатні самостійно організовувати свою діяльність, відносно незалежні від державної влади, яка створює умови та правила для їх функціонування, здатні планувати та здійснювати колективні акції задля захисту своїх інтересів та мети, не прагнуть підмінити собою ні державні структури, ні приватних виробників чи перейняти на себе функції з управління суспільством, згодні діяти в межах вже чинних правових норм»³⁹.

На думку N. Aksit, N. Hartsmar та L. Moraеus, вища освіта й громадські організації, будучи елементами громадянського суспільства, виконують спільну функцію щодо реалізації соціальної відповідальності⁴⁰. Обидва суспільні актори «сприяють суспільному прогресу та здійсненню соціально-економічних, культурно-політичних, просвітницьких, технологічних та інших трансформацій за допомогою різних способів та практик»⁴¹.

Яким саме чином відбувається реалізація принципів соціальної відповідальності через співпрацю університетів і громадських організацій? Відповідь на поставлене питання полягає у концепції «civic university». Під «civic university» (громадський університет) розглядаємо такий заклад вищої освіти, якому за словами J. Goddard притаманні наступні якості та ролі⁴²:

- «забезпечувати можливості розвитку спільноти, до складу якої відноситься університет (окремі студенти, бізнес, громадські інститути та установи)

³⁷ Політологія: терміни, поняття, персоналії, схеми, таблиці. Київ : «Каравела», 2000. 320 с.

³⁸ Schmitter P. C., Karl T. L. What Democracy Is and Is Not. *Journal of Democracy*. № 2 (3), 1991. P. 75–88.

³⁹ Там само. P. 75–88.

⁴⁰ Aksit N., Hartsmar N., Moraеus L. NGOs and Higher Education: Working together for Citizenship Education and the Development of Identities. URL: https://www.academia.edu/876517/NGOs_and_Higher_Education_Working_together_for_Citizenship_Education_and_the_Development_of_Identities.

⁴¹ Трима К. Міжнародний дискурс щодо співпраці закладів вищої освіти та громадських організацій у сфері вищої освіти. *International Scientific Journal of Universities and Leadership*. 2019. № 8. С. 102–107.

⁴² Goddard J., Kempton L. The Civic University Universities in leadership and management of place. URL: https://www.researchgate.net/publication/266471508_The_civic_university_and_the_leadership_of_place.

(provide opportunities for the society of which it is part (individual learners, businesses, public Institutions);

- *співпрацювати системно, не кластерно (engage as a whole not piecemeal with its surroundings);*
- *розбудувати партнерські зв'язки з іншими місцевими ЗВО та коледжами (partner with other local universities and colleges);*
- *налаштовувати систему управління для сприяння інституційної взаємодії з містом та регіоном, частиною якого є заклад (be managed in a way that facilitates institutional wide engagement with the city and region of which it forms part);*
- *діяти в глобальному масштабі, але використовувати своє місце розташування для формування власної ідентичності (operate on a global scale but use its location to form its identity)».*

Як наслідок, такий університет реалізовує певну модель взаємовигідної взаємодії між громадою, регіоном, державою та університетом.

Громадський університет «надає більше можливостей для розвитку місцевої спільноти, до складу якого належать його студенти й співробітники»⁴³. J. Goddard та L. Kempton вважають, що знання, які заклади вищої освіти генерують, накопичують і поширюють, є «ключовим фактором у кластерах і секторах міського чи регіонального розвитку» (*a key factor in clusters and sectors of urban or regional development*), що спрямовує наукову діяльність на розв'язання практичних задач, які стоять перед громадою)⁴⁴.

МОДЕЛІ ВЗАЄМОДІЇ УНІВЕРСИТЕТІВ І СУСПІЛЬСТВА

Модель підприємницького університету (*entrepreneurial university model*) передбачає наявність спеціального центру управління та внесок у розвиток території через забезпечення різноманітної бази фінансування для стимулювання академічних розвідок (*The entrepreneurial university model with a strengthened steering core, enhanced development periphery, a diversified funding base and stimulated academic heartland*)⁴⁵. Недоліком першої моделі є концентрація ресурсів над тим, що цікавіше університету й дослідникам.

Модель потрійної спіралі інновацій: університет—бізнес—державна (*triple helix model of universities, business and government, TH model*) сконцентрована вже не в діяльності самого закладу вищої освіти, а в його взаємодії з приватним бізнесом і державою через спеціалізовані внутрішні відділи (так звані офіси з трансферу технологій) і зовнішні організації (наприклад, центри інновацій і технологій), до яких можуть належать й громадські організації (*the model of*

.....
⁴³ Там само.

⁴⁴ Там само.

⁴⁵ Smith D. Burton R. Clark Creating Entrepreneurial Universities: Organizational Pathways of Transformation. *Higher Education*. 1999. № 38. P. 373–374.

*universities, business and government with semi-autonomous centres that interface with the external environment supported by specialist internal units (e.g technology transfer offices) and external intermediaries (e.g technology and innovation centres)*⁴⁶.

У межах цієї моделі в трикутнику «університет—держава—бізнес» для кожного учасника є своє завдання⁴⁷:

- університет генерує інтелектуальні ресурси та людський капітал для міста / регіону;
- приватний бізнес інвестує в людей і дослідження, які забезпечать інновації та зростання прибутків;
- місцева влада розробляє і втілює політики, які спрямовані на територіальний розвиток з інноваціями та вищою освітою.

Ця модель є більш перспективною в порівнянні з попередньою, адже в межах такої моделі університет системно співпрацює з місцевим бізнесом і владою, що забезпечує сталість інноваційного розвитку.

Модель четверної спіралі інновацій: університет—бізнес—держава—громадянин (*quadruple helix model of universities, business and government, QH модель*). Як і попередня модель, QH модель передбачає системну співпрацю університету, підприємців і місцевої влади, але, разом із тим, до цієї співпраці додається ще такий учасник, як місцева громада.

Оскільки способом організації громади є саме громадські організації. R. Arnkil вважає, що ця модель, є переходом до системної, відкритої та орієнтованої на користувачів інноваційної політики: «Епоха лінійного, зверху вниз, експертного розвитку, виробництва та послуг поступається місцем різним формам та рівням спільного виробництва зі споживачами, замовниками та громадянами» (*an era of linear, top-down, expert driven development, production and services is giving way to different forms and levels of coproduction with consumers, customers and citizens*)⁴⁸.

Розглянемо ролі, які виконують учасники цієї моделі:

У центрі QH моделі перебувають громадяни, які виступають замовниками інновацій, або створюють ідеї. Організаційно громадяни можуть утворювати громадські організації.

Роль університету полягає в тому, щоб підтримувати заходи з генерації інновацій громадянами, а також співпрацювати з приватним бізнесом, який матеріалізує ідеї.

⁴⁶ Etzkowitz H., Leydesdorff L. The dynamics of innovation: from National Systems and “Mode 2” to a Triple Helix of university–industry–government relations. *Research Policy*. 2000. № 29. P. 109–123.

⁴⁷ Там само. С. 109–123.

⁴⁸ Arnkil R., Järvensivu A., Koski, P. Piirainen T. Exploring the Quadruple Helix Report of Quadruple Helix Research for the CLIQ Project. URL: https://www.researchgate.net/publication/262026073_Exploring_the_Quadruple_Helix_Report_of_Quadruple_Helix_Research_For_the_CLIQ_Project.

Завдання бізнесу — вироблення комерційного продукту та / або послуги, необхідної громадянам.

Місцева влада розробляє і втілює політики, необхідні для взаємодії всіх учасників, а також знаходить фінансування для навчання громади та просування ідей, розроблених окремим громадянами.

Основне завдання — це виробити продукт / послугу, яка є релевантною для громади певної місцевості / регіону. Ініціатором створення такого продукту / послуги є самі громадяни, а не ЗВО чи бізнес.

Ще у 2009 р. розробники «моделі четверної спіралі інновацій: університет—бізнес—держава—громадянин» E. Carayannis та D. Campbell зауважили, що *«перехід до соціальних інновацій відбувається на основі інновацій у сфері інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ). За допомогою нових технологій до інновацій долучаються різні стейкхолдери. Саме комбінаторні інновації стають важливим джерелом швидкого зростання та комерційного успіху. Неперервне навчання, дослідження, співтворчість, експерименти, спільне формулювання попиту й контекст користувачів стають критичними джерелами знань для всіх учасників досліджень і розробок та інновацій»*⁴⁹.

Громадські організації відіграють вирішальну роль у реалізації останньої моделі. Будучи громадськими акторами, чия основна функція спрямована на реалізацію прав і потреб своїх членів або прав і потреб суспільства, неурядові громадські організації є елементом моделі «quadruple helix model», яка передбачає, на думку M. Curley, *«регулярну взаємодію між вищою освітою, бізнесом, урядом і суспільством, у тому числі у формі громадських організацій для управління структурними змінами, що виходять далеко за межі того, що будь-яка організація чи особа могла б зробити одна» (interaction between higher education, business, government and society, including in the form of community organizations to manage structural change that goes far beyond what any organization or individual could do alone)*⁵⁰.

.....
⁴⁹ Carayannis E. G., Campbell, D. F. J. 'Mode 3' and 'Quadruple Helix': toward a 21st century fractal innovation ecosystem". *International Journal of Technology Management*. 2009. № 46 (3/4). P. 201–234.

⁵⁰ Curley, M. The Evolution of Open Innovation. *Journal of Innovation Management*, 2015, № 3. P. 9–16.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 5

- 1.** Проблема дослідження взаємодії громадських організацій та університетів у контексті соціальної відповідальності є актуальною та перспективною. Актуальність проблеми засвідчена змістом:
 - політичних і стратегічних документів Європейського простору вищої освіти;
 - аналітичних звітів провідних міжнародних організацій (OECD, ООН, World Bank);
 - наукових публікацій зарубіжних дослідників.
- 2.** Здійснений вище аналіз дає змогу віднести до понятійно-категоріального апарату дослідження проблеми взаємодії громадських організацій та університетів у контексті реалізації соціальної відповідальності такі терміни:
 - соціальна відповідальність університету;
 - громадянське суспільство;
 - громадський університет;
 - громадські організації;
 - моделі взаємодії університетів і суспільства.
- 3.** Соціальну відповідальність університету визначаємо як діяльність закладу вищої освіти щодо реалізації принципів, закладених у міжнародний Стандарт ISO 26000 із соціальної відповідальності, яка здійснюється на різних рівнях: від інституціонального / локального до загальнонаціонального й глобального.
- 4.** Модель взаємодії університетів і суспільства визначаємо як модель організації взаємодії університету з навколишнім оточенням (бізнес, громада, органи влади, громадяни, громадські організації), яка спрямована на реалізацію інтересів і створення інноваційного

продукту / послуги в процесі сталої взаємодії учасників цієї взаємодії.

5. У контексті взаємодії громадських організацій з університетами щодо реалізації соціальної відповідальності, громадську організацію розглядаємо як об'єднання громадян, завданням якої є агрегування розрізнених індивідуальних або групових запитів щодо втілення інноваційного продукту / послуги.
6. Взаємодія університетів і громадських організацій у контексті соціальної відповідальності характеризується низкою особливостей і тенденцій.
 - **Особливості:** реалізація соціальної відповідальності є можливою із залученням багатьох суспільних акторів, які діють на певній території: ЗВО, бізнесу, громади, органів самоврядування, органів місцевої влади, громадських організацій тощо.
 - **Гіпотези:** громадські організації є механізмом, за допомогою якого університети отримують інформацію про релевантний суспільний запит на певний інноваційний продукт / послугу та можуть підтримувати постійний зв'язок із громадянами. Специфіка громадських організацій дозволяє їм бути гнучкими та швидко адаптуватися до змін, а також — як специфічні юридичні особи, громадські організації можуть отримувати фінансування без бюрократичних перепон, які діють щодо закладів і бізнесу.
 - **Тенденції:** тенденція розширення взаємодії закладів вищої освіти й суспільних акторів, насамперед громадських організацій щодо подальшої реалізації заходів із соціальної відповідальності.

7. Вибір і реалізація моделі взаємодії закладу вищої освіти з оточенням залежить від конкретних політико-правових, економічних і соціальних умов. Подальше вивчення цього питання потребує звернення до окремих кейсів закордонних і вітчизняних університетів.

8. Теоретичні основи дослідження процесу взаємодії університетів і громадських організацій у контексті забезпечення соціальної відповідальності визначаються також специфікою та змістом наступних концепцій, процесів і факторів:

- концепція «civic university» як основа для втілення університетської соціальної відповідальності;
- сутність соціальної відповідальності та її реалізація відповідно до міжнародних стандартів;
- моделі взаємодії університетів з навколишнім оточенням (громадою, бізнесом, місцевою владою);
- функції соціально відповідальних університетів щодо забезпечення суспільного блага;
- інструменти реалізації університетської соціальної відповідальності.

Зазначений перелік не є вичерпним, потребує доповнення й уточнення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Закон України «Про громадські об'єднання». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17>.

Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (ESG). Київ : ТОВ «ЦС», 2015.

Політологія: терміни, поняття, персоналії, схеми, таблиці. Київ : «Каравела», Львів : «Новий Світ», 2000. 320 с.

Aksit N., Hartsmar N., Moraeus L. NGOs and Higher Education: Working together for Citizenship Education and the Development of Identities. URL: https://www.academia.edu/876517/NGOs_andHigherEducationWorkingtogetherforCitizenshipEducation_andtheDevelopmentofIdentities.

Arnkil R., Järvensivu A., Koski P., Piirainen T. Exploring the Quadruple Helix Report of Quadruple Helix Research for the CLIQ Project. URL: https://www.researchgate.net/publication/262026073_Exploring_the_Quadruple_Helix_Report_of_Quadruple_Helix_Research_For_the_CLIQ_Project.

Benchmarking Higher Education System Performance. URL: <https://www.oecd.org/education/benchmarking-higher-education-system-performance-be5514d7-en.htm>.

Carayannis E. G. and Campbell D. F. J. 'Mode 3' and 'Quadruple Helix': toward a 21st century fractal innovation ecosystem. *International Journal of Technology Management*. 2009. № 46 (3/4). P. 201–234.

Communication from the Commission to the Council, the European parliament and the economic and social committee participation of non-state actors in EC development policy. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52002DC0598&from=en>.

Curley M. The Evolution of Open Innovation. *Journal of Innovation Management*. 2015. № 3. P. 9–16.

Education at a Glance 2020. OECD Indicators. URL: <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/69096873-en.pdf?expires=1630695200&id=id&accname=guest&checksum=542B8C2A9A17FBAD37E1DA434932ABBB>.

Education in a post-COVID world: Nine ideas for public action. URL: <https://en.unesco.org/news/education-post-covid-world-nine-ideas-public-action>.

Etzkowitz H., Leydesdorff L. The dynamics of innovation: from National Systems and «Mode 2» to a Triple Helix of university–industry–government relations. *Research Policy*. 2000. № 29. P. 109–123.

Farhadi R., Parsa A., Shahi S., Bahrami M. University Social Responsibility and Organizational Factors for Their Implementation. *Journal of Social Sciences*. 2020. № 14. P. 70–87.

Gallagher T. Promoting the Civic and Democratic Role of Higher Education: The Next Challenge for the EHEA? *The European Higher Education Area: The impact of the past and future policies*. 2018. P. 335–344.

Goddard J., Kempton L. The Civic University Universities in leadership and management of place. URL: <https://www.ncl.ac.uk/media/wwwnclacuk/curds/files/university-leadership.pdf>.

Goddard J., Vallance P. The civic university and the leadership of place. In R. Capello, A. Olechnicka, G. Gorzelak (Ed.), *Universities, Cities and Regions: Loci for Knowledge and Innovation Creation*. 2012. P. 43–63. Routledge: Abingdon. URL: <https://www.regionalstudies.org/wp-content/uploads/2018/07/goddard.pdf>.

Higher education and the wider social and economic context. URL: https://www.oecd-ilibrary.org/education/benchmarking-higher-education-system-performance_15ff30ce-en.

Huber B. The Role of Universities in Society. B. C. Y. In: N. C. Liu (Ed.), *Matching Visibility and Performance. Global Perspectives on Higher Education*. Rotterdam : Sense Publishers, 2016. P. 92–138.

ISO 26000:2010 social responsibility. URL: <https://www.iso.org/standard/42546.html>.

Kobylarek A. The Polish Humboldtian University in the Face of Paradigmatic Change. Cambridge : Cambridge Scholars Publishing, 2017. 255 p.

Kwiek M. The social functions of the university in the context of the changing State / Market relations (the global, European Union, and accession countries' perspectives). URL: http://www.policy.hu/kwiek/Commission_paper.pdf.

Păceșilă M., Colesca S.-E. Insights on Social Responsibility of NGOs. *Systemic Practice and Action Research*. 2020. № 33. P. 311–339.

Schmitter P. C., Karl T. L. What Democracy Is and Is Not. *Journal of Democracy*. № 2 (3). 1991. P. 75–88.

Smith D., Burton R. Clark Creating Entrepreneurial Universities: Organizational Pathways of Transformation. *Higher Education*. 1999. № 38. P. 373–374.

The Bologna Declaration of 19 June 1999. Joint declaration of the European Ministers of Education. URL:

http://www.ehea.info/media.ehea.info/file/Ministerial_conferences/02/8/1999_Bologna_Declaration_English_553028.pdf.

UN Global Compact Strategy 2021–2023. URL: https://ungc-communications-assets.s3.amazonaws.com/docs/about_the_gc/un-global-compact-strategy-2021-2023.pdf.

Wigmore-Blvarez A., Ruiz-Lozano M. University Social Responsibility (USR) in the Global Context. *Business and Professional Ethics Journal*. 2012, Nº 31. P. 475–498.

World Conference on Higher Education: Higher Education in the Twenty-first Century. Vision and Action. UNESCO, Paris 5–9 October, 1998. URL: <http://unesdoc.unesco.org/images/0011/001163/116345E.pdf>.

World Development Report 2020 Concept Note: Consultations with CSOs 2020. URL: <https://documents.worldbank.org/en/publication/documents-reports/documentdetail/778921588767120094/world-development-report-2021-data-for-better-lives-concept-note?deliveryName=DM63927>.

Результати виконання першого етапу наукового дослідження «Політика та механізми реалізації соціальної відповідальності університетів України», спрямованого на визначення та обґрунтування теоретичних основ реалізації соціальної відповідальності університетів, дозволяють сформулювати такі висновки.

- 1.** Актуальність дослідження проблеми «Політика та механізми реалізації соціальної відповідальності університетів України» засвідчується положеннями низки міжнародних аналітичних звітів (UNESCO, OECD, World Bank, EUA), політичних і стратегічних документів Європейського простору вищої освіти. Щодо розвитку останнього (ЄПВО) — наявна чітка тенденція до реалізації та посилення соціального виміру вищої освіти загалом, соціальної місії та соціальної відповідальності університетів безпосередньо.
- 2.** Джерельну базу дослідження проблеми реалізації соціальної відповідальності закладів вищої освіти, окрім вище зазначених, також формують:
 - міжнародні стандарти ISO із соціальної відповідальності, врядування організацій, управління / менеджменту в освітніх організаціях;
 - наукові публікації вітчизняних і зарубіжних вчених;
 - національні політики та програми, спрямовані на посилення соціального виміру вищої освіти;
 - інституційні політики університетів різних країн (стратегії, кодекси, програми тощо), що перебувають у відкритому доступі і розміщені на університетських сайтах;
 - напрацювання міжнародних освітніх проєктів, об'єднань закладів вищої освіти

й асоціацій, що виступають промоутерами соціальної відповідальності університетів.

3. Аналіз зазначених джерел свідчить про:

- множинність тлумачень соціальної відповідальності університетів дослідниками, експертами, практиками;
- еволюцію поглядів на соціальну відповідальність загалом і соціальну відповідальність університетів безпосередньо;
- розвиток і реалізацію соціальної відповідальності університету навколо Цілей сталого розвитку ООН та з метою забезпечення їх досягнення, що передбачає зосередження уваги на скороченні нерівності, сприянні економічному зростанню та інноваціях, відповідальному споживанні та виробництві, забезпеченні гідних умов праці тощо.

4. До теоретичних основ дослідження проблеми «Політика та механізми реалізації соціальної відповідальності університетів України» віднесено:

- базові поняття — соціальна відповідальність університетів, стейкхолдери, стратегія розвитку університетів, концептуальна рамка трикутника знань, соціально відповідальні громадяни, світоглядна компетентність, сталий розвиток, моделі взаємодії університетів та суспільства, процеси та практики сталого інвестування, громадський університет.
- концепції та підходи до визначення, обґрунтування та вивчення соціальної відповідальності університетів як явища / процесу та характеристики / якості закладів вищої освіти;

- виміри / складники соціальної відповідальності університетів;
 - принципи реалізації соціальної відповідальності університетів;
 - політики національного, регіонального та інституційного рівнів, що визначають пріоритети та зміст реалізації соціальної відповідальності університетів;
 - процеси проектування, реалізації, моніторингу й оцінювання соціальної відповідальності університетів;
 - механізми реалізації соціальної відповідальності університетів;
 - тенденції розвитку соціальної відповідальності закладів вищої освіти.
- 5.** Теорію соціальної відповідальності університетів доцільно побудувати на основі концептуальної рамки трикутника знань, що дасть змогу пояснити зростання університетської соціальної відповідальності в глобальному контексті знаннєвого суспільства.
- У контексті знаннєвого суспільства, спираючись на концепцію трикутника знань, соціальну відповідальність університетів визначаємо як свідоме й ефективне вироблення і реалізацію закладом вищої освіти внутрішніх і зовнішніх політик щодо:
- продукування, збереження і поширення знань;
 - доведення до суспільства їх значущості;
 - опрацювання можливих підходів до їх впровадження у різних сферах економіки та суспільного життя задля особистісного розвитку та спільного блага.
- 6.** Безпосередній зв'язок соціальної відповідальності університетів і якості вищої освіти виявляється в тому, що сутність соціальної

відповідальності університетів полягає в забезпеченні якісної вищої освіти як чинника поліпшення людського життя й у підготовці соціально відповідальних громадян, здатних приймати відповідальні рішення з точки зору екологічної цілісності, економічної життєздатності та справедливого суспільства для сучасних і майбутніх поколінь.

Університети й інші заклади вищої освіти мають забезпечувати набуття їх випускниками в процесі свого навчання не лише професійної, а й світоглядної компетентності, яка б відповідала вимогам сталого розвитку. Для забезпечення сталого розвитку університети й інші заклади вищої освіти мають реалізовувати позитивну або перспективну соціальну відповідальність, базовими умовами якої є демократичність, добросовісність, моральність.

- 7.** Роль / місце студентів у структурі соціальної відповідальності університетів може розглядатися з двох позицій:
 - відповідальності університетів перед студентами;
 - відповідальності самих студентів як частини університетської спільноти.
- 8.** Соціальна відповідальність університетів проявляється у взаємодії із суспільством, у якому вони функціонують. Університети різняться своїм потенціалом щодо забезпечення соціальної відповідальності. Залежно від вимог суспільства і можливостей університетів можуть виникати різні моделі їхньої взаємодії:
 - Модель взаємодії, коли суспільство має високий запит на соціальну відповідальність у вимірах сталого розвитку, а університет здатний задовольнити його.

- Модель взаємодії, коли суспільство вимагає соціальну відповідальність у вимірах сталого розвитку, а університет частково чи зовсім нездатний задовольнити такий запит.
 - Модель взаємодії, коли університет здійснює соціально відповідальну діяльність у вимірах сталого розвитку, а суспільство демонструє незацікавленість у цьому.
 - Модель взаємодії, коли суспільство толерує соціальну безвідповідальність, а університет її демонструє у своїй діяльності.
- 9.** Аналіз провідних міжнародних рейтингів («Times Higher Education (THE) World University Rankings», «THE Impact Rankings», «The QS Stars university rating») засвідчив складність вимірювання показників університетської соціальної відповідальності та її фінансового забезпечення.
- 10.** Соціальну відповідальність слід розглядати як наскрізний стратегічний вимір університетської діяльності, що передбачає реалізацію таких кроків:
- спиратися на стратегічні пріоритети та відповідно до них обирати ті напрями та сфери університетської діяльності, де прояви соціальної відповідальності є особливо (стратегічно) важливими для розвитку університету;
 - орієнтуватися на ті групи стейкхолдерів (реципієнтів), які є ключовими (стратегічно важливими) на певному етапі розвитку університету.
- 11.** Реалізація соціальної відповідальності університетами здійснюється через:
- трансформацію місії університетів, спрямування її на служіння суспільству;

- активізацію взаємодії університетів із громадою;
- залучення університетів до здійснення соціально відповідального інвестування, що сприяє посиленню позитивного впливу в суспільстві.

12. Громадські організації, агрегуючи інтереси громади, виступають механізмом, за допомогою якого відбувається проектування та вироблення інноваційного продукту / послуги університетом у партнерстві з бізнесом та місцевою владою. Така діяльність громадських організацій сприяє тому, що університети спрямовують свої ресурси на дослідження релевантних питань для місцевих громад та / чи окремих груп, індивідів.

Наукове видання
Можна використовувати в локальному та мережному режимах

ВЛАСОВА Інна
КАЛАШНІКОВА Світлана
ОРЖЕЛЬ Олена та ін.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ УНІВЕРСИТЕТІВ

ПРЕПРИНТ (АНАЛІТИЧНІ МАТЕРІАЛИ)

Електронне видання

Об'єм даних 1813 КБ

ТОВ «Видавнича група «Шкільний світ»
01014, м. Київ, вул. Бастіонна, 15
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ДК № 5100 від 17.05.2016